

GODI NA XXXVII

Vanredni broj 3
MAJ 2008. GODI NE

^ASOPI S ZA SOCI JALNU MEDI CI NU,
ZDRAVSTVENO OSI GURAWE, EKONOMI KU,
I NFORMATI KU I MENAXMENT U ZDRAVSTVU

ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА

Ure/iva~ki odbor:

Predsednik:

Prim. dr Ilija Tripkovi }

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr Predrag Dovijani }

Zamenik glavnog i odgovornog urednika:

Prof. dr Mirjana Martinov-Cvejin

Ilanovi:

Dr Vasilije Anti }
Svetlana Vukajlovi }, dipl. pravnik
Rade Nikoli }, dipl. pravnik
Prof. dr Momir Carevi }
Prim. dr sc. Tawa Kne`evi }
Rajko Grgurevi }, dipl. ecc.
Dr Vuko Antonijevi }
Prim. dr Mirjana Velimirovi }

Sekretar:

Milka Tomi }-Kari { ik

VLASNIK I IZDAVA^: Komora zdravstvenih ustanova Srbije - Beograd

---

Za izdava~a: Rajko Grgurevi }, dipl. ecc.

Uredni { two i administracija: 11000 Beograd, Nu{ i }eva 25/1

Tel/faks: (+381 11) 3615-358, 3615-371; @iro-ra~un: 205-4707-32

Priprema za { tampu: I.P. „Obelje`ja“, Patrijarha Joani kija 20a/54, 11 000 Beograd
e-mail: obelezja@yahoo.com

Lekitura
Koviqka Dabi }

Tira~:
500 primeraka

Tehni~ki urednik:
Sini{ a] etkovi }

Korektura:
Velibor Stanojevi }

[tampa]:
„Seka“, Beograd

---

^asopis „Zdravstvena za{ tita“ evidentiran je pod brojem YU ISSN 0350-3208 u Bibliografiji Jugoslavije, serijske publikacije. Sa ovim YU ISSN brojem na{ i }e se u svetskoj bazi o serijskim publikacijama (ISSN baza) sa sedi{ tem u Parizu.

^lanci iz ~asopisa objavqeni su u Bibliografiji Jugoslavije. ^lanci i prilozi u serijskim publikacijama, Serija B.

Rezime i lanaka objavquju se i u SCindeksu (Srpski citatni indeks) pri Narodnoj biblioteci Srbije i COBISS.SR-ID

Re~ urednika

Za nas, za Srbiju, osnivave prve srpske bolnice u srpskom manastiru Hilandaru 1198. godine i prve bolnice u Srbiji pri manastiru Studenica 1207/08. godine predstavqa istorijski primordijalni dogaj koji je bio, i ostaje, vi{e od samog sebe. Pored ostalog, vime se jo{ tada, dakle pre osam vekova, i kasnije, legitimno potvrdilo na{e evropsko medicinsko dr`avcanstvo i srpski nacionalni autohtoni identitet, u istoj zna~ewskoj ravni u kojima su to i na{i manastiri.

Jubileji na{i h zdravstvenih ustanova, kako ih mi ovde predstavqamo, ~ine prirodni spoj pro{losti utopqene u sada{wost. I stovremeno, oni ukazuju i na odjek smisla onoga {to je sveto nasle|e, pa i sveta pro{lost, u nem novnom dijalogu sa dognu}ima bliske i aktuelne sada{wosti tih ustanova, insti tucija, slu`bi.

U dana{wem civilizovanom dru{tvu medicina, u kompleksnom shvatawu tog pojma, i kultura jesu neosporno veoma ceweni (ako ne i najpouzdaniji) na{in povezi vawa quidi, pojedinaca, organizacija, socijalnih insti tucija, pa i naroda i dr`ava. Razlog ovome jeste, svakako, ~iwenica da su kontaktni delatnika iz tih oblasti zasnovani, pre svega i iznad svakog drugog druga|una, na zalagawu vi{e za op{te dobro nego za li~ne interese. To onda rezultira i nesmetanim gra|ewem prijateqstava, koja zaista ne zavise od nacije, rase, politickih, verskih i drugih li~nih ube|ewa.

U tom pogledu primeri iz pro{losti na{e zemqe i razvoja medicina i zdravstvene slu`be predstavqaju nezaobilazne pouke koje sada{we i budu}e generacije moraju prihvatati sa zahvalno{ }u, podr`avati ih i dr`ati ih se.

Pro{lost na{i h zdravstvenih ustanova ne sme da se utopi u sada{wost. Naprotiv!

Samo podse}awe na wihovu dokazanu slavnu pro{lost i iskazano samopo`rtovano de la we lekarskog korpusa iz pro{lih vremena, predstavqa jezgro uspeha dana{weg zdravstvenog sistema Srbije. Posledwi h godina ti rezultati su veoma vidqivi, a ve}se ose}aju i damari novih dognu}a u oblasti zdravstvene za{tite populaci je.

Nau~nik, kao i svaki profesionalac, zna{i i lekar, sa poverenjem u sebe i svoju misiju isceliteqa, prijateqa ~oveka, onog zdravog i onog bolesnog, udaqen je od svakog cinizma i destrukcije, ali sa visokim intenzitetom ose}awa za `ivot i zdravqe quidi. I stovremeno, on mora ispoqavati ose}awe za vreme u kome `ivi i tragi ku`ivota u kojoj se podrazumeva i ve~nost smrti i mogu}nost razarawa du{e i tela ~oveka usled singergi~kog delovawa patognomskih faktora `ivotne sredine – fizijke, biolo{ke i ili socijalne.

U tom kolopletu svest (svesnost) ~oveka vaskrsava ono {to je za{lo u senku mentalne mape i potonulo u zaborav. Na nama, je, intelektualnoj eliti nacije, da osvetlimo te senke, upoznamo wihovu su{tinu (qudsku koliko i esnaf sku) i sve {to je pozitivno, prema op{tepriznatim socijalnim i ili nau-nim merilima, razvijamo i u-vr{ }ujemo u deo humane vertikale u koju se i sami ugravujemo, duboko svesni svojih korena i obaveza po{tovawa rezultata delovawa na{i h prethodnika. Osnovno polazi{te takvi h ose}awa treba da se temeqi i na jednostavnoj i dubokoumnoj glosi: „budi mo potomci da bi bili preci!“

U tom pogledu na{a medicina, koja je ve}vekovima sastavni deo nauke i struke Evrope, pa i sveta, osvojila je zavidno mesto i zna~aj. Po svojoj su{tini ona je ukorenjena u same po~etke srpske medicine,

prvih srpskih bolnica u ranim srpskim dravama dvanaestog, trinaestog i ~etrnaestog veka i razvijala se do dana{ wih dostignu}a u za{ titi zdravqa populacije u zemqi Srbiji.

Sa ponosom isti~emo da su prve organizovane medicinske ustanove za le~ewe, ali i za spre~avawe oboqewa, osnovane krajem dvanaestog veka – prva srpska bolnica u srpskom manastiru Hilandaru 1198. godine na teritoriji Svetе gore Atoske u Gr~koj, i prva bolnica u Srbiji u manastiru Studenica 1208. godine. Nije nimalo ~udno { to je do osnivawa ovih ustanova do{ lo ba{ pri manastirima. Naprotiv, to i ma sasvim razumqive i opravdane razloge. To bi se moglo objasniti dalekovo do{ }u i mudro{ }u wi hovih osniva~a, kti tora: princ Sava Nemawi} – sveti Sava, i wegov otac, veliki ~upan Nemawa – sveti Simeon, ve} kao zare|eni duhovni ci shvatali su da pored duha ~oveku treba odr`avati i bolesno telo.

Na model u ovih prvih srpskih zdravstvenih ustanova osnivane su, tako|e pri manastirima tokom godina sredweg veka, i mnoge druge zdravstvene ustanove koje su del o-

val e na za{ titi du{ evnog i telesnog zdravqa qudi.

Sve one, poput na{ ih manastira, zasl u` uju da mi, ali i narod Srbije, sa ponosom priznamo vrednost wi hovog postojawa u tegobnim vremenima i da prihvatimo da su temeqi na{ ih dana{ wih zdravstvenih institucija upravo zdravstvene ustanove iz proteklih vekova, pro{ lih decenija i pro` ivqenih godina. Sve one, dana{ we na{ e zdravstvene ustanove, zal u` uju da se podse}amo wi hovog osnivawa, evolucije u duhu vremena, postignuti h rezultata na poqu za{ tite zdravqa, kao i qudi koji su te rezultate ostvarivali.

@eqa nam je bila da toj svrsi poslu` i i ovaj broj na{ eg ~asopisa, u kome su kori{ }eni „materijali“ do sada dobijeni od ustanova ili prikupqeni iz raznih namenskih publikacija. I na~e, ~asopis je otvoren i za sve druge zdravstvene ustanove koje nam dostave svoje „materijale“ o proslavama i ili ozna~avawu svojih jubileja.

Glavni i odgovorni urednik,
Prof. dr Predrag Dovijani}

Садржај

DOSIJE: PRVA SRPSKA BOLNICA MANASTIR HILANDAR 1198/99.

Dr sc. T. Jovanovi }	
Uz osam vekova Hilandara	3
Hrisovuqa Aleksija III o osnivawu srpskog Hilandara 1198. godine ..	5
Sveti Sava: Karejski tipik (1199. godine).....	7
Knez Lazar daruje bolnicu hilandarsku 1380. godine.....	9
Prof. dr R. V. Kati}, prof. dr L. Stanojevi }	
Hilandarski medicinski kodeks br. 517.....	11
Prof. dr B. \uri-i}	
Medicina u Srbiji Nemawi}a, pod vla{ }u	
vazala i pod turskom vla{ }u	15
Prof. dr R. V. Kati}	
O lekarima kod Srba u sredwem veku	25
JUBILEJI	
E. Ristanovi }	
Povodom 164 godine postojawa Vojnomedicinske akademije	31
Prof. dr P. Dovijani }	
Vi{e od sto godina bolnice u Ivawici	
- osnivawe i po~eci (1908/1909) -	37
Akademik prof. dr B. \uri-i}	
Od ideje do osnivawa Medicinskog fakulteta u Beogradu	45
Hronogram nastanka ustanova u sastavu Klini-kog centra Srbije,	
odnosno Medicinskog fakulteta u Beogradu (1920-2006)	55
Prof. dr D. Milovanovi}, prof. dr M. Pejovi}, prof. dr J. Mari }	
Osamdeset godina Instituta za psihijatriju	
Klini-kog centra Srbije u Beogradu (1923-2003)	59

Doc. dr N. Milini }	
O istorijatu Klini~ko-bolni~kog centra „Be`anijska kosa“ - petodecenijski jubilej (1956-2006) -	69
Prim. dr sc. med. V. Jur-i }	
Pedeset godina Klinike za psihijatriju KBC „Dr Dragi{a Mi{ovi}“ - Dediwe, Beograd (1956-2006)	77
Vi{e od ~etrdeset godina Zavoda za hitnu medicinsku pomo} u Ni{u.....	83
Prof. dr M. \or evi }	
Pejsmejker centar - povodom ~etrdeset godina (1967-2007)	89
G. Trajkovski	
Trideset godina Instituta za kardiovaskularne bolesti Vojvodine, Sremska Kamenica	93
D. Gregori}, Q. Raki}, Z. Terzi}, M. Jovanovi}; B. Krejovi}, J. Mi{i}, V. Petroni}, M. Sretenovi}	
Povodom 25. godi{wice KCS i 20 godina Urgentnog centra KCS Klini~ki centar Srbije u Beogradu - kako smo se stvarali -	99
Uputstvo autorima.....	111

Prva srpska bolnica manastir Hilandar 1198/99.

Dosije: Prva srpska bolnica manastir Hilandar 1198/99.

Uz osam vekova Hilandara*

T. Jovanovi }¹

Evropski prostor ne poznaje ve}u, du`gotrajanju i zna~ajniju mona{ku za{jednicu od one koja je nastala jo{ u prvoj polovini jedanaestog veka na Svetoj gori. Skoro punih dvanaest stolje}a na wojneprestano traju duhovni podvig i molitva „nebeskih quidi a zemajskih an|ela“, kako su monasi odavno nazvani. Sa Bogorodicom kao svojom za{ti tni com Svega gora je privla~ila brojne kulu|ere potekle iz nekoliko, uglavnim pravoslavnih naroda. Najbrojniji Svetogorci oduvek su bili Grci. Uz wih, svoje manastire ili bar skitove podigli su Gruzinici, Rusi, Bugari, Srbi i Rumuni.

Osnove svetogorskog mona{tava kod Srba postavio je sveti Sava obnoviv{i sa ocem Simeonom 1198. godine manastir Hilandar, koji im je u zapustelom stazu dari-va vizantijski car Aleksije III An|eo. Polaze}i od tog mona{kog jezgra, Sava je ubrzo podigao Karejsku i sposnicu i obnovio manastir Zig. Ovim prvim srpskim mona{kim bratstvima na Svetog gori Sava je obezbedio povocan status me|u ostalim atonskim manastirima. Wi hovo ustrojstvo uzakoni o je tipicima koje je odabralo iz starije mona{ke prakse, donekle je prilagodiv{i. Tako se za Karejski tipik poslu`io tipicom svetog Save Osve}enog, a za Hilanderski Evergetidskim tipicom.

Kada se nakon osam vekova osvrne na pro{lost Hilandara, vidi se da je on prolazio kroz veoma burne i nejednake periode svoga postojanja. Najve}i procvat svakako je do`iveo u doba Nemawi}a, kada su svi srpski vladari nastojali da mu obezbede

{to sigurnije materijalne izvore i da u dade`qvosti nadiju jedan drugog. Brojne nemawi}ke poveqe svedo~e o odnegovanjo vladarskoj brizi za ovaj manastir. Najuglednija srpska vlastela tako{e se prema Hilandaru odnosila za{titni~ki, prila`u{i muzraznoliko blago, umetni~ki ukra{ene zlatne i srebrne bogoslu`bene sasude, ikone i rukopisne kwige. Zahvacuju}i stalnoj ktitorskoj brizi, kakvu nije imao nijedan drugi srpski manastir, Hilandar je uve}ao svoja imawa do te mere da je vremenom postao najbogatiji od svih svetogorskih manastira. Wegov neprestani ugled i uspon me|u drugim atonskim manastirima vodio je ka takvim promenama da je kraq Milutin sru{io crkvu iz Savinog vremena i podigao prostraniju i rasko}niju. Knez Lazar je potom dogradio pripratu, pro{iruju}i jo{ vi{e prostor sredi{weg hrama. Sa dolaskom Turaka na Balkan pomo} Hilandaru nije bila ni izbliza onako izda{na i redovna kao u prethodno doba. Sve re|e su sa srpske strane stizala povremena darivawa. Monasi odlaze za pomo} u daleku Rusiju i Vla{ku. Poseban period priпадa XVIII i XIX veku, kada su u Hilandaru uglavnom bugarski kulu|eri, a manastir `ivi od pomo}i bogatih bugarskih prilo`nika.

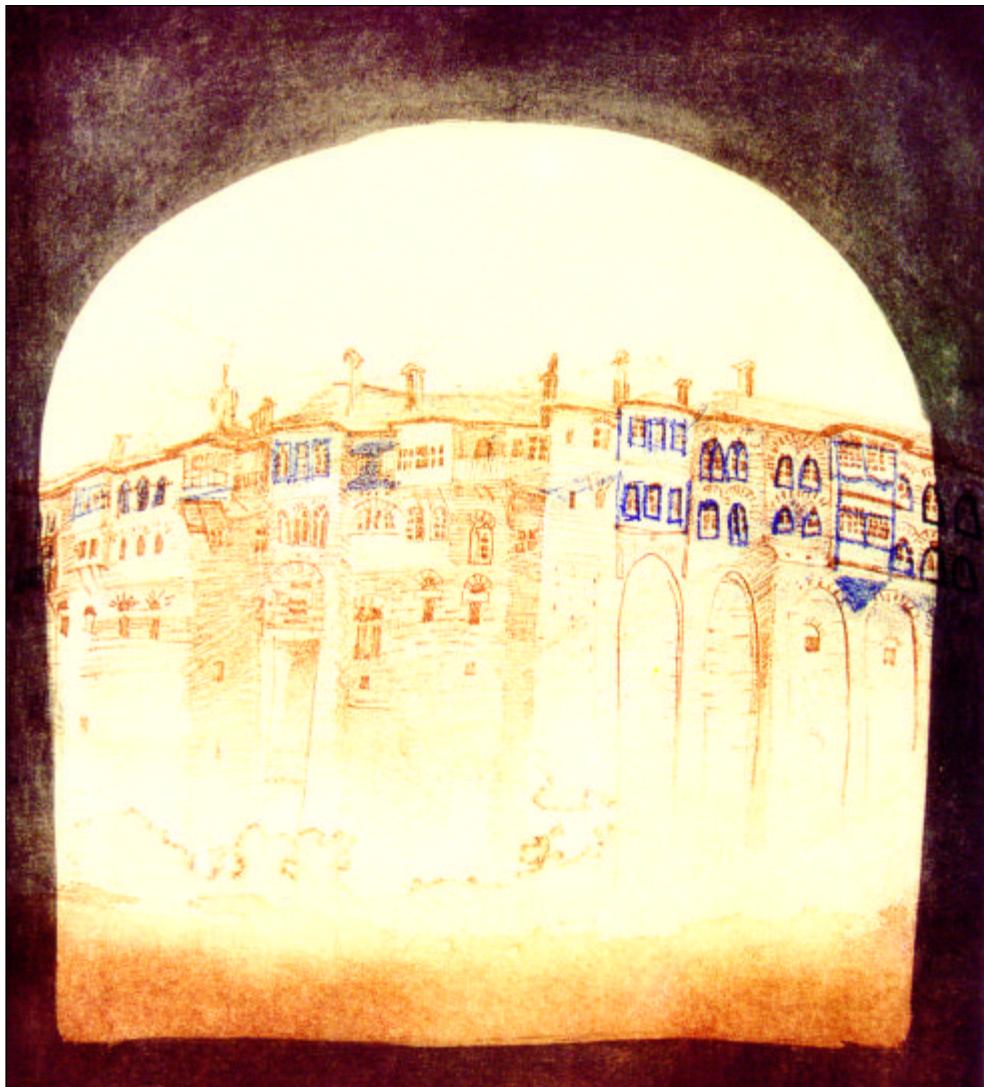
Hilandar su pratile povremene ve}e nevoqe, kao {to su napadi razbojni ka i pcaka{a, ili neke prirodne nepogode, od kojih su bila dva sna`nija zemqotresa, 1560. i 1585. godine, ili po`ar iz 1722. Doba turške vladavine donelo je kako Svetoj gori tako i Hilandaru trajnije osipawe mona{ -

* Iz: „Hilandar u kwigama“, Narodna biblioteka Srbije, Beograd, 1998.

¹ Dr sc. Tomislav Jovanovi }

tva, materijalno propadawa i osetno uđaća-vawe od nekada dosta gnutog sjaja. Uglavnom je nepoznato { ta je od pisanih spomenika, ikona i drugih dragocenosti koje su se uvalile u Hilandaru nestalo u tim vremenima. Otu| i wawa i propadawa nekih veoma va`nih hilanderskih rukopisa bilo je naro~ito u devetnaestom veku, kada su mnogi nestali u raspadawu od vlage i nebrige, zatim u gr~kom ustanku 1821–1831. godine i u odnosu{e-wima u neke ve}e evropske biblioteke.

I pored brojnih nedaju{i}a i zala koji su ga snalazili, Hilandar je ostao najzna~ajnije srpsko duhovno sredi{te koje je, uprkos svemu, sa~ivalo znatan deo onoga {to je u vremenu proteklih vekova nastalo ili mu se prilagalo, a {to nas upu}uje na bogonadahnutost onih koji su stvarali u Hilandaru i postal i deo vugove nepronalaznosti. Bez Hilandara za Srbe bi bilo nezamislivo osvrtawane pre|eni put od kraja dvanaestog veka pa do danas.

Veqko Mihajlovi}, Hilandar, 1984, grafika u boji.

Dosije: Prva srpska bolnica manastir Hilandar 1198/99.

Hrisovuqa Aleksija III o osnivawu srpskog Hilandara 1198. godine*

+ Preblagorodni veliki ` upan Srbije i qubqeni prijateq carstva mi gospodin Stefan Nemawa, u mona{ kom obrazu preimnovani Simeon, dolaze}i u ovaj tel esni `ivot svakako je stigao pre svoga sina Rastka, u an|eoskom obrazu nazvanog Save, ali je ovaj Sava nesumwivo prethodio s丈me ocu na putu u usamqeni~ki `ivot i kao sin postao je predvodnik u duhovni `ivot tvorcu svoga telasnog bitisawa. I obojica se na|o{ e na istome mestu i isti u odnosu na Boga usamqeni~ki `ivot provodi{ e, stupiv{ i u manastire Gore Atonske i u wima na miru isposni~ki `ivot upra` wavaju}i. Ne zaboravqaju}i rasko{ nost svoga pre|a{ -weg `ivota u svetu i, s druge strane, pa` qivo posmatraju}i neke manastire na toj Gori Atonskoj koji nekad behu mnogoqudn i u sjaju a sada dospe{ e u potpunu opustelost i jedino u zidinama svoju nekada{ wu slavu ~uvaju, smatrali su da bi bilo nedopustivo da oni, kada svim poznatim na~inima slu`ewa Bogu nastoje da milost bo`anstva sebi pribave, ne pohitaju da ugode Bogu i time { to }e izvesne do opustelosti dospele manastire i svetili{ ta podi}i u pre|a{ we pa i boqe do toga stava vaspostaviti.

Upravo stoga oni su carstvo mi prvobi tno bili zamolili da se pomenuta svetili{ -ta pot~ine manastiru Vatopedu, koji su sami prethodno izbral i kao svoje mona{ koboravi{ te, i da se igumanu istoga manastira poveri briga oko wi hove ponovne izgradwe, a tra`eno su dobili.

No po{ to pre~asnom protu te Gore (Gerasimu) kao i igumanima ostalih manastira na toj Gori pade te{ ko da se ta svetili{ -

ta pot~ine manastiru Vatopedu i li{ e slobode koju su ranije u`ivala, to se svi u jednoj `eqi slo`i{ e, to jest da wih dvojica, biv{ i veliki ` upan monah gospodin Simeon i wegov sin gospodin Sava, ova svetili{ -ta o svom tro{ku obnove, ili boqe re{i iz temeqa ponovo sagrade, i objedine u jedan manastir koji bi slu`io za primawe onih iz srpskog roda koji mona{ ki `ivot budu odbirali, ba{ kao {to na toj Gori postoje manastiri I virski i Amalfi tanski, oslobo|eni od svakog stare{instva pa ~ak i vlasti prota te Gore. I zve{ taj o ovoj wi hovoj `eqi dostavqen je carstvu mi od strane velikog `upana li~no, a uime samog prota te Gore i svih igumana pismenu predstavku, po wi hovoj naredbi, doneo je monah Nikon.

Ne odbijaju}i ovo tra`ewe pomenutog monaha i biv{ eg `upana gospodina Simeona i wegovog sina gospodina Save kao i prota Atonske Gore i igumana iz ostalih manastira na istoj Gori, carstvo mi daruje pre~asnim monasima, biv{ em velikom `upanu gospodinu Simeonu i wegovom sinu gospodinu Savi, ovo zlatope~atno slovo kojim se u potpunosti uki da ranije izdati zlatope~atni sigilion na tra`ewe istog monaha gospodina Simeona i kojim su manastir Hilandar i svetili{ ta u predelu Mileja bili izuzeti iz nadle`nosti prota i manastiru Vatopedu bili pot~iwenci, te sada iste manastire, to jest Hilandar i one u predelu Mileja, udostojava potpune slobode i stavqa ih pod vlast i upravu vi{ e puta pomislih monaha, biv{ eg velikog `upana gospodina Simeona i wegovog sina gospodina Save, istima daje slobodu da ih urede kako god `e-

* Iz: „Hilandar u kwigama“, Narodna biblioteka Srbije, Beograd, 1998.

le i prevore u jedan manastir koji }e slu-
`iti kao boravi{ te onim pojedincima srpskog roda koji se budu opredeli vali za mona{ki na~in `ivota, i to kao manastir koji nije nikome pot~iven, pa ni protu Atonske Gore ni igumanu manastira Vatopeda, nego kao samostalan, svojevlastan i samoupravan, kao {to sami sobom upravqaju na toj Gori postoje}i manastiri I virski i Amalfi tanski, i svi posedi koji od davnina pri padaju manastiru Hilandaru i svetili{ tima u predelu Mileja kao i same keli-je toga manastira, podlo`ne protu Atonske Gore koji je u datom trenutku na vlasti, moraju pre}i pod upravu manastira koji }e podi}i biv{ i veliki `upan i wegovi sin, i u`iva}e istu slobodu koju je ovim zlatope~atnim slovom carstva mi udostojen da u`iva i sam manastir koji }e podi}i biv{ i veliki `upan i wegovi sin, i imaju se tako posmatrati kao da pod vla{ }u prota te Gore nisu nikad ni bili nego da su tek sada osnovani i da su od samog nastanka stekli slobodu. Svi ti posedi, dakle, kroz sva budu}a i ve~na vremena u`iva}e slobodu koja im se podequje ovim zlatope~atnim slovom carstva mi i bi}e pot~iveni manastiru podignutom od biv{ eg velikog `upana i weg-

vog sina, i bi}e pod upravom manastira na isti na~in kao {to su praktikonom prebogotvorbivog episkopa Jerisovskog a u prisustvu vestijarita carstva mi Leona Pepagomena bili predati velikom `upanu onda kada je carstvo mi, na wegovo tra`ewe, odredilo da ti posedi budu predati Vatopedu.

Svaka pak odredba i svaki carski ili zakonski propis ili nare|ewe, koji bi se protivili ovom zlatope~atnom slovu, ukqu~uju}i ovamo i zlatope~atno pismo koje se nalazi li~no kod prota te Gore i kojim se wegovoj vlasti podvrgavaju sva svetili{ta i mal i manastiri na toj Gori, stavqaju se van snage ukoliko su u suprotnosti sa ovim zlatope~atnim slovom carstva mi i imaju se smatrati kao da ih nije ni bilo. Jer toga radi je pomenutim monasima, biv{ em velikom `upanu gospodinu Simeonu i wegovom sinu gospodinu Savi, i darovano ovo zlatope~atno slovo carstva mi, koje ima biti tvrdo i neopoziivo, sastavqeno meseca juna, teku}eg indikta prvog godine 6706 (=1198), na kojem je i na{ a blago~astiva i Bogom i zabrana vlasta potpisana †

† Aleksije u Hristu Bogu verni car i samodr`ac Romeja Komnin †

(Prevodi gr~kih poveqa)

Dosije: Prva srpska bolnica manastir Hilandar 1198/99.

Sveti Sava: Karejski tipik (1199. godine)*

Po-etak je mudrosti strah Gospodwi, razuma su dobra svi { to tako „tvore“. Kao { to ka`e veliki apostol Pavle:

„[to oko ne vide, ni uho ne ~u, niti na srce ~oveku do|e, ugotova Bog onima koji ga qube.“

I zato, slu{ aju}i ovo, svaki koji ho}e da se spase treba da se podvizava, da i de uskim i tesnim putem. Jer put je kratak, bra}o moja qubqena, kojim hodi mo. Dim je `ivot na{ , para, zemqa i prah; za malo se javqa i brzo nestaje. Mal i je trud `ivota na{ eg, a veliko i beskona~no dobro kao nagrada.

Stoga i ja, od svih posledwi i gre{ niji, svagda slab i trom za podvizavawe duhovno, do{ av{ i u Svetu Goru na|oh bogoi zabranata svetila gde na razne na~ine hitaju na podvig duhovni. Te i ja, ukrepi v{ i svoju nem{, potrudih se koliko mi snaga dozvoqava{ e, podi goh manastir sveti, dom presvete Vladi~ice na{ e Bogorodice, Prisnodeve Marije, svetoga op{ te`itija, i }elije im dovoqne u Karejama, gde da prebivaju iguman i sva bratija kada dolaze.

Potom, opet, podi goh i ovde u Orahovi~ci mesto za tihovawe, svetog i prepodobnog oca na{ eg Save, za stan dvojici ili trojici, po re~i Gospodwoj: „Gde su dvoje ili troje sabrani uime moje, tu sam ja me|u wi~ma“. Zato ovu zapovest dajem svi da znaju: ni prot nema vlasti nad tom }elijom, ni iguman svetoga na{ eg manastira, niti ko drugi od bratije da ne uznemi rava onoga koji `ivi u ovoj }eliji svetog Save. I { to se nalazi u toj }eliji, bilo vi no, bilo vo}e, da ne uzi ma na{ manastir ni{ ta od toga, niti iguman drugima da daje, ve} naprotiv, da se

tu daje iz na{ eg manastira radi spomena, sve}a svetom Savi, uqa 60 litara.

A u svemu drugome na voqu ostavqam igumanu i svoj bratiji; ako ~ime budu mogli da pomognu bratu koji `ivi u }eliji ovoj, verujem u Boga da vam ne}e nedostajati pregr{t bra} na ni ~anak uqa, ako i moju, makar i gre{ nu molitvu, ho}ete da imate u pomo} sebi. Jer, onaj koga ja ostavqam posle smrti svoje u toj }eliji, on da prebiva do kraja `ivota svojega nezamewen ni od koga.

Potom, pak, dajem ovakvo pravilo da se primewuje: da se skupe iguman svetoga toga manastira i sva bratija, i da biraju mu` a bogoboja` qiva, koji je podoban da `ivi u }eliji u mestu tom. I li ako bude ko – kao iguman, ili neko drugi od onih { to su slu`ili u mestu tome svetome, da se { aqe u to mesto, i on svaku slobodu i vlast da ima nad tom }elijom, kao { to i gore pisasmo. A manastir, ni iguman, da nema ni koje vlasti nad }elijom tom. Niti, pak, za mito da se ne postavqa neko u }eliji toj, nedostojan pravila duhovnog.

Ovaj, pak, ustav propisujem u }eliji toj, da dr`i koji ho}e da `ivi u woj. Ponedecq-kom, i sredom, i petkom – niti uqa jedi, niti vina pij; a u utorak i u ~etvrtak – uqe jedi i vi no pij. A u svih ovih pet dana jedanput dnevno da jede{ . U subotu, pak, i u nedequ – ribe, i sir, i sve drugo; i dvaput dnevno jede se.

A u post veliki, subotom i nedeqom jedi uqe i vina ku{ aj; a u druge dane – ni vina, ni uqa.

A za post Ro|ewa Hristova – kao i u druge dane { to propisasmo, neka i tada bude isto.

* Iz: „Sava“ - Sabrani spisi, str. 37-40.

A u post svetih apostola, da jede isto kao i u druge dane obi~no { to propisasmo.

U pojedu da se dr` i ovakav ustav: jutre-wa i ve~erwa – kao { to je obi~aj, na jutre-wi preko cele godine da se pojtu po 3 kati-zme psal tira, a na ve~erwi „Ka Gospodu, ka-da“ bez tropara.

^asove pojemo razno. Prvi ~as sa jutre-wem bez psal tira. Na tre}em ~asu, i na { estom, i na devetom, pевамо по 3 katizme psal tira, sa metanijama, kao { to imamo obi~aj. Na svakom po~etku, na „Pri |ite, po-klonimo se“, po 3 metanije. I opet, kad se zavr{ i psalam i ka` e „Al iluja“, po 3 me-tanije. Bilo na ve~erwi, bilo na metimonu, bilo za vreme ~itawa psal tira, bilo na ~asovima, bilo na pol uno}nicama, na svakoj slu` bi kad se slu` i kraj, tamo gde se ka` e „Bo` e, budi mil osrdan prema nama i blago-slovi nas“ – po 12 metanija.

A pol uno}nica se pojtu u crkvi sa „Bla` enima“, i tri katizme, i kanon Bogorodi-ci. A { to ostane od psal tira, to izgovori bilo dawu, bilo no}u, samo da se ispeva psaltir za dan i no}.

U subotu uve~e biva, po na{ em obi~aju, agripnija. A ovo pojemo na agripniji: po{ to se ka` e „Trisveto“ i „Pomiluj me, Bo` e“, potom pojemo kanon agripnije. I potom se ~ita jedna glava tetrajevan|eqa. Ako li bude nemogu}e, da prepolovi. I potom se po~i we slu` ba jutrewe. Otpojav{ i posle [ estopsal-mija „Bog Gospod“, a onda otpojav{ i 3 katizme, i ~etvrstu katizmu „Bla` eni“ sa pri-pe-vom „An|ela sabor“; potom sedi lne, potom ~tenije, i posle ovog Stepena, „Sve { to di-

{ e“, jevan|eqe, po jevan|equ „Vaskrsewe Hristovo“ i potom „Pomiluj me, Bo` e“ i pes-me zajedno da poje sam. I potom kanon vas-krsci, kao { to imamo obi~aj, i svetom – ako ima{ . I potom se zavr{ ava, kako je i red.

O svetim i bo` astvenim liturgijama: prema mogu}nostima da se slu` e.

A u Gospodwe velike prazni ke treba da pazimo na pojave i bdenije no}no, se}aju}i se re~i koja veli: „Bdite i molite se, da ne padnete u napast; jer duh je bodar, a telo ne-mo}no“. Zbog toga bdite, jer }ete u plodu truda svojeg u` ivati ako to izvr{ i te, i bi-}ete bla` eni.

Ovaj, dakle, ustav pojawa i jela napisasmo. Molim i zahtevam da bude nepromenqiv, sem ako u bolest padne; tada, koliko snaga mo` e.

O pi}u i jelu: ako se dogodi da ti neko drag do|e na utehu, neka se tada naru{ i post – osim srede i petka.

O slobodi mesta toga: zakl i wem Gospodom na{ im I susom Hristom i presvetom wegovom Materom, kao { to pisasmo ovde da ne bude potvoreno. Ako li ko ovo promeni, i bude uznemi ravao onoga koji ` ivi u mestu ovom, ili bude { to uzeo { to je u mestu ovom, ili od kwiga, ili od ikona, ili drugo, { to god bude u mestu tom, neka bude proklet i zavez-zan od Svete i ` ivotvorne Trojice, Oca i Si na i Svetoga Duha, i od mene gre{ nog. I da ne bude opro{ ten ni u ovom veku ni u bu-du}em. Zbog toga pisah i potpisah ovaj svoj rukopis, 6707 (=1199) godine.

Od svih posledwi, Sava gre{ ni.

Dosije: Prva srpska bolnica manastir Hilandar 1198/99.

Knez Lazar daruje bolnicu hilandarsku 1380. godine*

Duhovnom svetlom{ }u ozari v{ i se, budu{ }e misli su predvi deli bo` astveni proroci. Zato David vele glasno govora{ e: Do}i {e sva plemena i pokloni{ e se pred tobom, Gospode, gledaju{ i spuwewe toga, crkva od ovih plemena, odenuv{ i se kao carskom haqinom krvqu Vladike, koja je iz rebra istekla, raduje se u krasoti i ~uvawem zapovedi u nadi se u-vr{ }uje radi primawa budu{ eg `ivota, ~ije slave i ~asti za` el eh naslednik biti ja u Hrista Boga pravoverni i samodr` avni gospodar Srba i podunavqa Stefan knez Lazar.

Do{e mome gospodstvu naj~asniji me|u monasima kir Gerasim i opomenu moje gospodstvo za bolnicu u obiteqi presvete Bogorodice Hilandarske u Svetoj Gori Atona, o svetim i ~asnim monasima koji tamo u bolesti le`e, kako bi od mene primili utehu i pokoj. I po{ to mi ovo podse}awe be{ e blagoprijatno, te se qubavqu prema svetim i bo` anstvenim crkvama razgoreh, po saveetu sve~asnog oca igumana i sve bra}e zamsao kir Gerasima i spunih ovako: da se daje u bolnicu svake godine sto un~a od manastira Hilandara tro{ ka za potrebu onih koji tu u bolestima stradaju. Radi toga dadoh od gospodstva mojega obiteqi presvete Bogorodice Hilandarske selo Jela{ nica, \ur|a Neni{ i }a, s me|ama i sa zaseocima i sa svim pravima tog sela, a zaselak mu mu Toljanina, i zaselak mu \ur|evik, na kome su `ivele Krte{ e, a zaselak mu Resnik i selo Jela{ nica, Gradi slava Tep~ije, i sa crkvom i s me|ama i sa zaseocima i pravima tog sela, a zaselak mu Grabac, i zaselak mu Gribi, i zaselak mu [ iko` e, i zaselak mu

O{ qak i zaselak mu Zvizdal i i zaselak mu Slatina.

Sve ovo prilo` i moje gospodstvo obiteqi presvete Bogorodice Hilandarske na podsticaj kir Gerasima i u dogовору sa ocem igumanom kir Neofitom i svom bratijom Lavre Hilandarske, da se daje bolnici hilandarskoj po sto un~a bez prekida svake godine.

Ovaj moj mal i dar, koji dadoh i pismenom odgovaraju{ im ovde gore upisah; da ima Hilandar i dr` i doveka kao svoju pravu ba{ tinnu, koju niko ne mo`e oduzeti, za prosvetqewe hrama presvete Bogorodice Hilandarske i za negu svetih i ~asnih monaha koji tu u bolesti `ive, a meni na spomen ve~ni, kako bi zbog molitava wihovih primio opro{ taj moji h mnogi h sagre{ ewa.

Po{ to sam i ja video da zemaqsko bogatstvo ni{ ta nije koristilo gospodarima koji su bili pre nas, jer se od wih uzelo i drugima predalo, a nadaju se da prime samo od onoga { to su Bogu predali. Za ovima sam i ja sledio i prinesoh ovaj mal i dar kao ona udova dve lepte.

Ako se neko drzne da uzme ne{ to od ovo{a { to sam gore zabele`io, neka ga uni{ ti gospod Bog i pre-ista Bogomati i neka ga uni{ ti sila ~asnog i `ivotvornog krsta i neka ga sna}e gnev i prokletstvo od svih svestih koji su oduvek ugodni Bogu i neka bude sau~esnik sa Judom i Arijem i neka bude otu|en od spasavaju{ eg tela i krvi i neka mu je tu` i teqi ca mati bo` ja ovde i u budu{em veku. Godine 6888 (=1380), i indi kta 2.

U Hrista Boga blagoverni Stefan knez Lazar.

* Iz: „Spisi o Kosovu“, str. 99-100.

Sveti Sava i Sveti Simeon, ikona iz Hilandara, sredina 17. veka.

Dosije: Prva srpska bolnica manastir Hilandar 1198/99.

Hilandarski medicinski kodeks br. 517*

R. Kat i},¹ L. Stanojević²

Ovaj nadragoceniji spomenik srpske medicinske kulture otkrio je u Biblioteci manastira Hilandara V. Sp. Radojičić i ukazao da sadrži spis **Beseda ot poznanija bolesti po pitaniu** ili. Docnija načina i spisi vava pokazala su da on sadrži više različitih spisa i da je prema tome u pitanju medicinski kodeks. Prema Radojičiću, Hilandarski medicinski kodeks ima 204 lista (408 strana), napisan je srpskom recenzijom i potiče iz kraja XV ili početka XVI veka.

Hilandarski medicinski kodeks ne sadrži samo spise koji se po načinu obrade i obimnosti mogu s pravom smatrati medicinskim monografijama, već sadrži i mawe spise u kojima se takođe obrađuju pitanja iz posebnih medicinskih disciplina. Posledne se naročito odnosi na poglavajuće praktične medicine. Pošto nam je prostor za tenu ograničen, u nemogućnosti smo da se opričnije pozabavimo svakim od vih.

A) Spisi hilandarskog kodeksa

1) Spis o poznawawu oboqewa po pitawu pulsa

Ovaj spis nalazi se od 1-8 i 132-137 lista. Posle kraće uvedenja o značaju poznawawa pulsa za dijagnostiku internih oboqewa prelazi se na izlaganje same materije.

Sadržina ovoga spisa bila bi sledeća: posle kraće predgovora iz fizijologije krvotoka, daje se objašnjenje mehanizma stru-

jawa krvi u krvnim sudovima i ukazuje na značaj pulsa za dijagnostiku nekih oboqewa. Zatim se daju uputstva za pisanje pulsa. I z ovog poglavja jasno se vidi koliki se značaj pridaje promenama pulsa za očevi vave funkcionalne sposobnosti srca.

Ovo je naučni spis i iz samog wegova sadržaja vidi se da je on bio namenjen lekaru. Kada se boqe prouči wegova sastav dobija se utisak da se on sastoji iz dva dela. Prvi bi bio više teoretske prirode, dok drugi ima praktični karakter. U prvom delu opisuje se funkcija krvnog sistema i u wemu se piše od autora najviše poziva na Hippokrata, dok se u drugom govoriti o dijagnostici i terapiji. U poslednjem delu sastavljena Hilandarskog kodeksa ukazuje ne samo na učewe Galena već i na wegova spis **O pulsu**.

Prema K. Deichgrober-u i J. Chauvois (1958), do pojave Harveja itd. i najnovijih otkrića u vezi sa krvotokom, nauka o pulsu bila je izgrađena na Galenovim spisima. Prema tome, ako se polazi od poslednjih i wenice, same materije koja je potpuno u skladu sa učewem Galena, kao i od ukazivanja samog sastavljene Hilandarskog kodeksa, onda se može smatrati da je ovaj spis napisan po Galenovim spisima. To se tine latinskih izraza koje on sadrži, oni su mogli da dospeju preko latinizi ranog prevoda nekoga od spomenutih Galenovih spisa ili pak spisa koji su sadržavali wegovo učewo. Poznata je i wenica da je Konstantin Afrik (XI vek) latinizi rao mnoge grčke spise,

* Iz: „700 godina medicine u Srbiji“, SANU, 1971, Beograd.

¹ Prof. dr Reča V. Katić, profesor Univerziteta u Beogradu.

² Prof. dr Lazar Stanojević, profesor Univerziteta u Beogradu.

pa me|u wima i neke Galenove. Posledwa konstatacija jasno govori da se jednim ovakvim tekstom mogao slu`iti i sastavqana{ eg kodeksa i da je iz ovakvog spisa mogao da unese u srpski prevod i latinske izraze koji su u to doba bili ve} odoma}eni u nau~noj metodici.

2) Farmakolo{ ki spis

Ovaj spis je najop{irniji i sadr`i opis 147 lekova. Ovi su raspore|eni po azbu~nom redu i za svako slovo postoji u po~etu poglavqa indeks. U ovome postoje odstupawa samo u dodacima koji se nalaze na kraju spisa. Pri ovome je zna~ajno da se spomene da je 14 lekova napisano po dvaput, a jedan i triput (tarkosa - 202).

Ovde bismo ponovili na{e ranije gledi{te u vezi sa poreklom ovoga spisa, i to: da on sadr`i opise lekova koji se pomicu u **Dioskuri dovom Kodeksu** Srpske bolnice u Cari gradu, ali da se u wemu nalaze opisi lekova koji se ne pomicu u pomenutom zborniku. Ovom prilikom ne}emo se upu{tati u ve}e komentare u vezi sa poreklom Farmakolo{ kog spisa.

Ovde `elimo samo da uka`emo na jo{neke elemente. I pored toga {to smo ve}spomenuli da on sadr`i i odlomke iz Dioskuri dovog Kodeksa, sama ~i weni ca {to se u wemu nalazi masa latinskih medicinskih izraza govorila bi da se wegovi sastavqmora{ slu`iti nekim spisom napisanim na latinskom jeziku. Pored uporednih i spitiwava sprovedenih sa Dioskuri dovim Kodeksom, mi smo u toku daqeg rada na i spitiwawu Hilandarskog medicinskog kodeksa vr{ili sli~na i spitiwawa i sa jo{ nekim farmakolo{kim spisima. Za ovo smo i skoristili na{ boravak u Parizu 1960. godine. Upore|uju{i na{ spis sa spisom Circa Instans Jovana Plateariusa kao i sa Recetario Medicinale Fiorentino, prvom farmakopejom u svetu, koju je izdal o 1498. godine Udru`ewe lekara i apotekara grada Firence, ustanovili smo da sa posledwim onima vi{e sli~nosti nego sa prvim, premda

se i u prvom govoru o istim lekovima. Pri ovome ustanovili smo da se neki odlomci iz spisa Circa Instans nalaze i u na{em Farmakolo{kom spisu. Zatim, karakteristi~no je jo{ da se spomene za na{spis da su u wemu opisi lekova u ve}ini slu~ajeva kra}i i mawi broj od Circa Instans, pa se zato ~esto puta dobija utisak da on predstavqa izvod ili neki prera|eni farmakolo{ki spis. Posledwa konstatacija i{la bi u prilog i pretpostavci da bi se on mogao smatrati pre originalnim spisom, nego di rektnim prevodom nekog spisa. Sli~an opis lekova mi smo na{li i u nekim spisima docnijeg datuma (N. Lemery-a i C. Durante-a) koji su isto tako daleko op{ti~niji od na{eg Farmakolo{kog spisa. U svakom slu~aju, za sada je vrlo te{ko doneti zakqu~ke kojim se sve spisima, po~red ve} navedenih, slu`io sastavqana{eg kodeksa, ali gore spomenute ~i weni ce name}u nam ozbiqnu pretpostavku da bi se na{ Farmakolo{ki spis mogao smatrati i originalnim spisom. Sasvim je razumqi{vo da on ne sadr`i nikakva nova medicinska otkri}ja kao i svi spisi ovakve vrste sredovekovne medicine.

Zajedno sa poglavima o pripremawu masti i pilula, Farmakolo{ki spis iz Hilandarskog medicinskog kodeksa predstavqao bi, u dana{wem smislu, kompletnu farmakopeju. Zbog svega ovoga on bi se mogao smatrati ne samo prvom srpskom, odnosno jugoslovenskom, ve} i stovremeno i najstarijom slovenskom farmakopejom napisanom na narodnom jeziku.

3) Spis o rovima

Ovaj spis nalazi se u jednom poglavqu od lista 159-166. To je nau~ni spis koji je namewen lekaru („A ti vra~e kada vidi{ takovu vodu...“). Na vi{e mesta u spisu se spomi we Galen. Posledwa ~i weni ca navodi nas na pretpostavku da ovaj spis sadr`i odlomke poznatog Galenovog spisa **O otrovima**. Osim ovoga on se poziva i na druge autore.

4) Spis o zaraznim bolestima

Ovaj spis nalazi se od lista 61–73, i on je namezen lekaru. U wemu se govori o kuge, bogi wama i morbilima.

Tuma~ewe etiologije ovih oboqewa zasnovano je na klasi~noj Galenovoj mizazmati~noj teoriji, a sadr`i i gledi{ta Hipokrata. Spomenuta gledi{ta postojala su u nauci do XVII veka i docnije {to vidimo iz spisa Mauriceau-a izdatog 1668. godine. Osim ovoga u wemu se govori o kozmi~kom uticaju na nastajawe epidemija. Ovo shvatawe je dosta dugo postojalo i u evropskoj nau~noj medicini.

U ovom spisu su vrlo zanimqiva mesta koja se odnose na gledi{ta medicinske nauke u vreme postanka spisa u vezi sa zaraznim bolestima od kojih su neka postojala u nauci sve do velikih Pasterovih otkrija zakona infekcije. Nesumwivo je da su od wih najzanimqivija ona koja se odnose na shvatawe da postoji grupa prilep~ivih oboqewa, kao i neka gledi{ta o epidemiologiji kuge koja isto tako imaju svoju nau~nu podlogu i sa gledi{ta savremene medicine, a to je tvr|ewe da je najve}i broj oboqewa od kuge, kada se ona javi preko leta, pa prema ovome i da su tada najte`e posledice od wenog harawa. **Isto tako je vrlo zanimqivo gledi{te koje se odnosi na preduzimave mera za spre~avawe prenove kuge. Za nas je ono utoliko zna~ajnije {to se u~ewe \irolama Frakastra (De contagione et contagiosis morbis) da se zarazna oboqewa prenose od obolelih na zdrave u medicinskoj nauci javqa 1546. godine, u vreme prepisivawa Hilandarskog medicinskog kodeksa. Ovo gledi{te bilo je od revolucionarnog zna~aja za daqu borbu protiv epidemija, jer pod uticajem ovog u~ewa po~iwu da se koriste karantini za borbu protivu zaraznih bolesti koji }e u wihovom suzbijawu imati vrlo zna~ajnu ulogu.**

Pored ovoga postoje jo{ neka gledi{ta u ovome spisu koja su se koristila u borbi protivu infektivnih oboqewa, ~ak i do preve polovine XIX veka, a to su: upotreba si r-

}eta za dezinfekciju kod kuge, kao i mire sawe prijatnih miresa. Iste ove mere za suzbijawe kuge preporu~ivao je i [raud, predsednik Austrijske carske komisije za suzbijawe Iri{ke kuge u Sremu 1795. godine, dok je sve do uki dawa Zemunskog kontumaca novac primjen za prodatu robu od turskih podani ka stavqan u sud sa sir}etom i odatle uzi man sa {ti paqkama i davan prodavcu, austrijskom podanku.

Iz svega ovoga proizlazi da **Spis o zaraznim bolestima** po svojoj nau~noj vrednosti spada me|u najzna~ajnije spise Hilandarskog medicinskog kodeksa. On najubedqi vije govoriti da je wegova sastavqa~ poznavao najsavremenija gledi{ta tada{ we medicinske nauke.

Zbog izvanredno ta~no opisane klinike slike zaraznih oboqewa i spomenutih gledi{ta o zna~aju prof ilakse u suzbijawu zaraznih bolesti, epidemiologiji kuge itd., on je od osobitog zna~aja za nauku. Sude}i po materiji i latinskoj terminologiji koju sadr`i, on je postao pod uticajem zapadne~ke medicine.

5) Spis o utvrivawu bolesti pomo}u mokra}e (uroskopiji)

Ovaj spis nalazi se na listovima 138–147 i 175–182 (Sl. Br. 2). To je jedan od op{irnijih spisa u na{em kodeksu. Ako se polazi od toga da je u srednjem veku ovo bio najra{ireniji prirodnik i da bez wega nije mogao biti ni jedan lekar, onda je to sasvim razumqivo.

6) Spis o malariji

Ovaj spis nalazi se od lista 103–110.

Tako se u wemu veli: „Postoje tri grozni ce koje nastaju zbog velike gwilosti (kolere). Jedna od wih uhvati samo jedan dan, druga svakog dana, a tre}a svakog drugog. Posledwa je najlak{a. Grozni ca nastaje uglavnom zbog raspadawa materije u organizu (gwilosti) i nakupqawa flegme. Zbog toga {to se posledwa nagomilava te dolazi do pojave oboqewa od grozni ce.“

7) Spis o pripremawu lekova

U spisima koji se odnose na pripremawe lekova govori se o razli~itim na~ini ma~ihove upotrebe i me|u wima su najzna~ajniji oni koji se odnose na uputstva za sastavqawe masti (l. 168–190), pripremawe pilula (l. 81), emplasta (l. 190–191) i pri-premawe sirupa. U posledwem se govori uglavnom o uputstvima za upotrebu lekova.

8) Spis o oboqewu kauzos (pegavom tifusu?)

Ovaj spis nalazi se na listu 114–116.

9) Spis o akut nim ogwi cama

Ovaj spis nalazi se od lista 77–128. (Sl. br. 4). U wemu se vrlo op{irno govori o patogenezi i terapiji ogwica.

10) Spis o pu{tawu krvi

Ovaj spis nalazi se na listu 11–14. U wemu su data uputstva kako treba pu{tati krv u sva ~etiri doba godi{wa. On je kra}e sadr`ine.

11) Spis o crevnim infektivnim oboqewima

Ovaj spis nalazi se na listu 98–100.

12) Prakti~na medicina

U ovo poglavje svrstali smo svu materiju koja se odnosi na le~ewe i ona obuhvata gotovo sve grane prakti~ne medicine.

13) Spis o lekarskoj etici

U Hilandarskom medicinskom kodeksu sa~uvana su dva spisa o lekarskoj etici.

Od ova dva spisa naro~ito je zanimqiv posledwi, jer se u wemu govori ne samo o lekarskoj etici ve} i o du~nosti lekara da suzbija nadri~ekarstvo, pa je zbog toga on zanimqiv za nas i sa te strane. Ova okolnost predstavqa najubedqivi viji dokaz da je autor Hilandarskog medi ci nskog kodeksa bio lekar visoke stru~ne spreme. To je razlog {to}emo ovde prikazati wegova sadr`inu u slobodnom prevodu. Ovaj spis je deo spisa o pulsu i on se nalazi na listu 3. Wegov naslov preveden na dana{wi srpski jezik glasio bi: **Savet lekaru kako treba da postupa kada dolazi da pregleda bolesnika.**

U wemu se vidi da lekar ne treba odmah po dolasku da pristupi pregledu bolesnika i pipawu pulsa. On je du~an da prethodno uzme sve podatke u vezi sa bolovawem bolesnika (ananmeza). Ovo je neophodno potrebno zato {to se samo na osnovu pulsa ne mo`e postaviti ispravna dijagnoza. Po{to svako uzrujavawe uti~e na promenu pulsa, on je du~an da {to obazri vije postupi pri pregledu bolesnika. Osim ovoga, on se ne sme zbuniti od prisutnih prijateqa bolesni kovi h koji su do{li da ga obi|u. **Pri ovome lekar ne sme da bude lakom na novac i da ga to rukovodi pri le~ewu bolesnika, nego qubav prema ~oveku kome je pozvan da pomogne.** Po{to se vrlo ~esto doga|a da uku}ani tra~e pomo} za bolesnika od raznih nadri~ekara, mo`e se dogoditi da ovakav na~in le~ewa pogor{a wegovo stawe. To je razlog {to lekar mora uvek ra~unati na ovu mogu}nost. Dobijawe ovakvi h obave{tewa ote`ava i pojava {to uku}ani poku{avaju gotovo uvek da to prikriju od lekara. Zbog ovoga on mora sam da se postara jo{ odmah po dolasku u ku}u bolesnika da ovo prona|e. Uslu~aju da na|e lekove („bilije“) koje je preporu~io nadri~ekar, to odmah mora re{i bolesniku („Jegda vidi {neku travu... i reci jemu evo {to ti je...“) i opomenuti ga da je to razlog {to mu se bolest pogor{ala.

Dosije: Prva srpska bolnica manastir Hilandar 1198/99.

Medicina u Srbiji Nemawi}a, pod vla{ }u vazala i pod turskom vla{ }u*

B. \uri~i¹

Doseqavawe Srba na Balkan pada u vreme tzv. *Mra~nog sredweg veka* (koji grubo odgovara periodu od 500. do 1050. godine nove ere). Isto~no rimske carstvo, Vizantija, sa sredi{ tem u Konstantinopolu, dana{ wem Istanbulu, bila je u boqem ekonomskom polo`aju od Zapadnog, sa sredi{ tem u Rimu. Sve do po~etka 13. veka medicina u Vizantiji bila je superiornija od medicine u Zapadnom rimskom carstvu. Zasni vala se na galenskoj tradiciji nau~ne medicine. Tada je bilo bolnica, kao { to je ona u Pantokratorovom manastiru u Konstantinopolu, osnovana 1136. godine, koje su imale oko 50 posteqa i ambulantnu slu`bu. Pomenuta bolnica imala je pet odecqe: odecewe za povrede i prelome sa deset posteqa; odecewe za bolesti oka ili trbuha sa osam posteqa; odecewe za `ene sa dvanaest posteqa i dva odecewe sa po deset posteqa za mu{ karce. Bilo je i oko desetak rezervnih posteqa. U woj su radili brojni lekari, obu~eno medicinsko osobqe i pomognuo osobqe koje je vodilo brigu o obezbe|ewu i pripremawu hrane, higijeni i celokupnoj ekonomiji bolnice. U bolnici je kori{ }en ~itav spektar lekova i terapijskih postupaka. Oko osam kilometara od manastira bio je leprozorijum u kome je bila obezbe|ivana samo nega i ishrana bolesnika. Konstantinopaq je tada imao oko 300 hiljadu stanovnika. U drugom po veli{ini vizantijskom gradu, Solunu, 1185. godine bila je samo jedna bolnica. Smatra se da je

osvajawe Konstantinopola od strane krstaca 1204. godine omogu}ilo da se kopiraju neke vizantijske medicinske institucije na zapadu. Tako se ve} 1250. godine u nekim gradovima severne Italije i Francuske sre}u bolnice do 200 posteqa i sa velikim brojem osobqa, koje su postale institucije dru{ tvene brige o obolelim.

Situacija u zapadnoj Evropi u vreme *Mra~og sredweg veka* bila je mnogo gora nego u Vizantiji. Propadawe imperije imalo je katastrofalne posledice po ekonomiju, { to se naro~ito te{ ko odrazilo na stave u gradovima. Broj lekara se smawiavo, kvalitet lekarskog rada opadao kao i kvalitet medicinskih tekstova koji su im bili dostupni. Umesto medicinskih rasprava, slu`ilo se kratkim priru~nicima, a umesto farmakopejom, listama lekova. Nedovoqno poznawawe klasycznih jezika onemogu}avalо je ili umawi valo mogu}nost ~itawa starih medicinskih tekstova. Od 9. veka medicinske kole{ koje su nastale oko nekih ve}ih manasti{ ra omogu}ile su da se medicinski tekstovi na gr~kom, a pre svega na latinskom, bar po~nu prepisivati a kasnije i prou~avati. No, broj tih { kola je bio mal i da bi se ozbiqnije odrazio na { i rewe znawa iz klasyczne medicine. Wi{ov zna~aj je vi{ e u tome { to su klasyczna znawa sa~uvana za budu}a vremena.

Zavr{ etak *Mra~nog sredweg veka* (oko 1050. godine) u medicini zapo~eo je u Salerunu (na ju`nom delu sredozemne obale Italije).

* Iz: „Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu“, Beograd, 2005.

¹ Prof. dr Bogdan \uri~i}, urednik i redaktor, dekan Medicinskog fakulteta u Beogradu.

je). Zahvaćajući trgovim vezama koje je taj grad imao sa gr̄kim i arapskim svetom, lekari u Salernu imali su prilike da od vidi preuzimaju znawa u medicini. Pored toga, u blizini se nalazi la bogata katedrala Monte Casino, sredi{ te najnaprednije intelektualne elite u Evropi tog vremena. U Salernu je ve} oko 1080. godine po-elo u-ewe ne samo praktične, ve} i teoretske medicine. Od 1200. godine tu se prevode arapski tekstovi na latinski jezik i ponovo se uvodi galensko u-ewe u medicini, a od 1250. godine po-elo je izvo|ewe praktičnih ve` bi iz anatomije na `ivoti wama, jer su disekcije qudskog tela bile zabrawene.

Arapski osnovi latinske medicine dobi-li su na snazi u [paniji kad su @erar (Gerard) iz Kremone i drugi preveli arapske tekstove kao {to su *Kanon* od Avicene (Ibn Sina) i *Ostepenima delovawa lekova* od Al-Kindi-a, tako da je ve} oko 1090. godine ve}ina galenskih i drugih tekstova iz arapske medicine ve} bila prevedena.

Pored prevoda starih medičinskih tek-stova do{lo je do razvoja univerzetske medicine, najpre u severnoj Italiji (Bolowa i Padova), a zatim u Francuskoj (Pariz i Monpeqe). Broj studenata je bio mal i, diplomi rala su obično jedan do dva studenta godi{we, osim u Bolowi i Padovi, gde je studiralo i diplomi ralo vi{e studenata, {to nije ~udno jer je studirawe trajalo sedam godina, ukqu~uju}i i jedan kurs iz sli-karstva, pre svega crtawa.

I zgleda da, bar u prvom periodu, dosege-srpska plemena nisu imala jedinstvenu dr`avu ve} su bila izdecena u vi{e oblasti sa sopstvenom organizacijom. I kasnije, u periodu pre pojave dinastije Nemawi}a, organizacija i stave srpske dr`ave bili su takvi da je malo verovatno da je mogla pri-miti ozbiqniye uticaje medicine, bilo sa I stoka ili sa Zapada.

Brzi prosperitet srpske dr`ave nastao je kad je na weno ~elo do{ao veliki `upan Stefan Nemawa 1166. godine. Pod dinasti-jom Nemawi}a srpska dr`ava }e postati ekonomski i vojni~ki sna`na. Zbog svog ge-

ograf skog polo`aja Srbija je na izvestan na-in bila most izme|u I stoka i Zapada, pa je i medicina u Srbiji bila pod uticajem I stoka i Zapada. U woj su primewivana znawa anti~kih lekara Hipokrata, Galena, Aristida i drugih. Terapijska medici-na u Srbiji bila je pod sna`nim uticajem medičinskih {kola u Salernu i Monpeqe, ali se uticaj nau-ne medicine nije prosti-rao na celokupnu teritoriju i svo stanovi{n}i{tvo. Wega su naj-e{ }e le-iili priu-eni lekari, laici i varalice. Mnogi su spas tra`ili u molitvama, vraxbinama, ostaci-ma paganskih rituala, ali neretko i u tzv. „lekari cama“ („lekaru{ama“) koje su predstavqale zbirke spisa poznatih bolesti i recepata za le-ewe, a koje su predstavqale prera|ene prevode latinskog spisa *Practica brevis* ~iji je autor Jovan Platearis (Io-anes Platearis) iz Salernske medicinske {kole. Ovi spisi su kod nas kori{ }eni do 18. veka.

Na sveukupni razvoj srpske dr`ave, pa i wene medicine, najvi{e je uticao Rastko Nemawi}, najmla|i sin Stefana Nemawe, potovi sveti Sava. Kao svetogorski monah, a kasnije kao srpski patrijarh, on je mnogo putovao po Vizantiji i Bliskom istoku i bio rado pri man od vladara, crkvenih vero-dostojnika, vlastele i u-enih quidi tih zemaqa. Znao je da je Srbiji neophodan ekonomski, kulturni i duhovni razvoj da bi ona zauzel a dostoјno mesto u zajednici naroda. On je posebno shvatio da napretka ne mo`e biti bez zdravstvenog i svakog drugog pro-sve}i wava. Godine 1198. bio je u poseti vizantijskom caru Aleksi ju III u Carigradu. Pored ostalog tada je posetio i Porfirinu palatu u kojoj se nalazilo porodili{te u kome su se pod nadzorom najboqih lekara pora|ale i vizantijske carice. Ve} slede}e, 1199. godine, zajedno sa svojim ocem, monahom Simeonom (ime koje je veliki `upan Stefan Nemawa uzeo po{to je napusti presto i zakal u|erio se na Svetoj gori) osno-vao je prvu srpsku bolnicu u manastiru Hilandaru. U po-etu, bolnica je bila sme-{tena samo u jednoj sobi sa osam posteca.

U doba kraqa Milutina bolnica je pro{ i-reна, da bi u vreme vladavine cara Du{ ana i mal a { est bolesni~ki h soba sa po dve posteqe. On je bolnici odredio pomo} od 200 venecijanski h berbera godi{ we i dao ~amac za lov r i be za wene potrebe. Pored bolnici nalazila se kuhiwa i kapela. U bolnici je zimi lo` ena vatra, { to nije bio slu~aj sa ostalim manastirskim prostorijama, i u kojoj su bolesni ci dobijali boqu hranu nego ostalo hilandarsko bratstvo. Godinu dana kasnije sveti Sava je izdao *Hilandarski tipik*, prvi crkveno-pravni spis, u kome je propisao da je briga o bolesnima jedna od najva` nijih du` nosti hilandarski h monaha. U glavi 40. tipika, koja nosi naslov „O bolnici i rabotaju{ teh bolem“ (bolni~ari-ma) ka` e se: „Rekao sam ranije ne{ to malo o bolesnoj na{ oj bra}i. Sve { to se ti~e bri ge o wi ma stavqa se I gumanu u du` nost. Potrebno je da se o wi ma, bolesnima, vi { e zna. Nare|ujemo da se za bolesnike i zabere }elija, soba koja i ma izgled bolnice i da se postave posteqe za bolesne i da im se dade bolni~ar da ih opslu`uje. Ako bi, ne daj Bog, mnogi od wi h pal i u bolest, da im se dodel e dva bolni~ara i jedna velika arula (tj. ogwi{ te od bakra skovano i pokretno) na kom bi se za bolesnika voda zagrevala i topio ukrop (odnosno lekoviti mel em)“. Lekovi su spravqani od bi qaka koje su brane u okolini i od lekovitih bi qaka ~ije je se me doneo sveti Sava i koje su gajene u manastirskom dvori{ tu. Upustvo o gajewu bi-qaka i pripremawu lekova propisao je sveti Sava.

Do{ av{ i u Srbiju, sveti Sava je po-eo osnivati bolnice i pri srpskim sredwovekovnim manastirima. Najve}a i najpoznatija bila je bolnica u manastiru Studenica, osnovana 1208. godine. Kakav je to veliki doga|aj bio u istoriji srpske medicine govor i ~iwenica da je u to vreme u Londonu postojala samo bolnica Svetog Bartolomeja (St. Bartholomew's) osnovana 1123. godine, a da je druga, bolnica Sv. Tome (St. Thomas's), osnovana tek 1215. godine, sedam godina posle bolnice u Studenici. Sveti Sava je

1208. godine izdao *St udeni~ki tipik* ko-jim je propisao pravila za opho|ewe sa bolesnicima. U ovoj bolnici su le~eni ne samo monasi i radnici na manastirskim imawi ma, nego i svetovna li ca. Zato se ona smatra prvom srpskom bolni~kom ustanovom. U woj su le~ene povrede, oboqewa, umno poreme}ene osobe i gi nekol o{ ko-aku{ erska oboqewa.

Da se u Studenici sna` no ose}ao duh bolnice u woj, dokaz su i motivi na f reska-ma koje su nasli kane u kasnije izgra|enoj crkvi. Na ju` nom zidu Kraqeve crkve, koju je 1314. godine izgradio car Stefan Uro{, nasli kana je f reska Hristovog ro|ewa na kojoj je uo~qiva nega svete porodiqe Marije, a u delu f reske gde je prikazano kupawe novoro|en~eta vidi se kako se isprobava temperatura vode za kupawe i babice koje preko ruku nose ~iste pe{ kire. Na jednoj drugoj f reski prikazan je sveti Kozma koji u ruci dr`i lancetu. Sveti Kozma i Damjan bili su Arabqani, bra}a blizanci i hirurzi, koji su pre{ li u hri{ }anstvo. Posle mu~ewa pogubqeni su oko 300. godine nove ere. Oni su progla{ eni za svece, za{ titni-ke hirurga-berbera. I na~, lanceta je bila instrument za pu{ tawe krvi - flebotomi-ju, koja je bila jedan od najstarijih na~ina le~ewa. Praktikovana je jo{ kod starih Grka i Ki neza i odr`ala se sve do devetnaestog veka. Skoro svaka bolest, ukqu~uju}i i o~iglednu malokrvnost, smatrala se indikacijom za pu{ tawe krvi, a da je po-etak velikog posta najpogodnije vreme za pu{ tawe krvi. Smatarlo se da nije dobro krv pu{ tati kad mesec opada i kad duva ju` ni veter.

Sveti Sava je napisao i *Nomokanon*, krm~iju svetog Save kojom su regulisani odnosi dr`ave prema pojedincu. Nepo{ tovawe *Nomokanona* ka` waval o se strogo, ponekad i najstro`om kaznom. Tako, na primer, ako deca ne bi vodila brigu o svojim bolesnim i znemoglim rodi teqima, gubila bi pravo na nasle|e. *Nomokanon* su bile predvi|ene vrlo stroge kazne za „magijni ke“, tj. nadri-lekare i „otrovni ke“, tj. zaga|iva~e koji se uhvate na delu. Osu|ivano je praznoverje i

sujeverje. Zato se sveti Sava smatra utemeljiva~em nau~ne medicine i prvim pisacem stru~ne medicinske literature i zakonodavstva u Srbija.

Pouzdano se zna da je u 13. veku nekoliko lekara iz Italije radilo u Srbiji. Kad bi se osetila potreba za lekarima, srpski dvor ili vlastela bi ih tra`ili uz pomo} Dubrova~ke republike, a nala`eni su u Italiji. Italijanske medicinske { kole su u to vreme bile najboqe u Evropi. Mnoga otkrija u medicini desila su se u italijanskim gradovima jer su oni bili liberalniji prema istra`ivawima lekara. Zato su lekari iz Evrope dolazili u Italiju radi studija. Tako je William Harvey (1578–1627) otkrio krvotok u Padovi, a kad je 1628. godine u rodnoj Engleskoj objavio svoje delo, progla{en je ludim. Koliko je engleska medicina zao~stajala za italijanskom u to vreme, vidi se i po tome { to su ko{tana sr~, znoj, krv i prah sastrugan sa lobawe kriminalaca osu~enih na smrt 1618. godine bili na zvani~nom spisku lekova u Engleskoj. Drugi primer je da je Nemac Johan Georg Wirsung 1642. godine u Italiji otkrio pankreasni vod.

U vreme kraqa Milutina („velikog zidatca“, kako je za wega rekao biogaf Danilo II) srpska dr`ava je bila prosperitetna zemqaa. Za svoje vladavine podigao je vi{e od 40 crkava i manastira, ne samo u Srbiji ve}i u Vizantiji, Jerusalimu i drugde. U Carigradu, uz dozvolu svog tasta, gr~kog cara Andronika II, 1322. godine obnovio je manastir Jovana Prete~e, koji je, zajedno sa prate}im zgadama, bio potpuno uni{ten u po`aru, „...u mestu kod svetog Prodroma...“, koje se nalazio u Petri, delu grada nedaleko od carske Vlahernske palate. Uz manastir on je osnovao bolnicu „strancima za odmor i bolesnici ma za ponude i le~ewe“. U bolnicu je doveo „mnoge ve{te lekare“, dao im „mnogo zlata i {to im je na potrebu da neprestano nadzru bolesnike, le~e{i ih... da niko od bolesnih ne uznegoduje, no {to tra`e da im se dade“. Pri ovoj bolnici osnovao je medicinsku {kolu, koja je u svemu ista sa drugim medicinskim {kolama tog vremena. To je pr-

va medicinska {kola koju su Srbi osnovali. U ovoj {koli po~etkom 15. veka predavao je Jovan Hortosmen, koji 1405. godine prepovezao Dioksirov kodeks iz 412. godine, napisan za Aniciju Julijanu, k}erku imperatora Olibija. U ovoj {koli nauku o unutra{wim bolestima i dijagnostici oboqewa na bazi pipawa pulsa predavao je Jovan Argiropulis (Joannes Argiropulus), za koga neki istori~ari tvrde da je bio Srbin, rodom iz Pomeravqa, a da je gr~ko ime i prezime uzeo zbog toga {to je u to vreme bio obi~aj da lekari uzmaju gr~ka a kasnije italijanska imena. Nai me, smatralo se i da svaki lekar mora znati gr~ki, jer je jo{ Aulus Cornelius Galen (130–200 nove ere), savetnik Marka Aurelija, rekao: „Ako ne ~elite da nau~ite gr~ki, onda ste barbari“. U {koli je u~ilo nekoliko studenata, {to je i na~e bio slu~aj

Slika 1. Jovan Argiropuli i skica srpske bolnice u Carigradu. Na vrhu slike je spisak wengovih u~enika (vizantijski rukopis iz 15. veka).

i na drugim { kolama toga vremena, pa i vekovima kasnije. Broj studenata }e se jako pove}avati tek u drugoj polovini 19. veka.

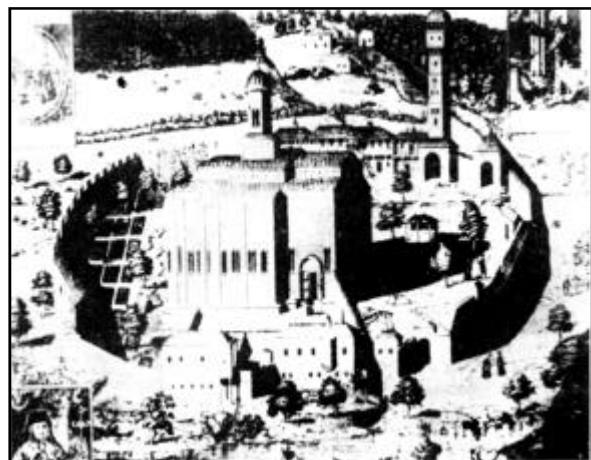
Jovan Argiropoulos je posle pada Cari-grada u turske ruke 1453. godine, prebegao u Italiju i postao profesor medicinskih { kola u Padovi, Rimu, Milatu, Paviji, a najvi { e u Firenci. Uveo je Vizantijsku di-daktiku praksu u italijansku medicinu, a verovatno i obrazovne programe, prevodio je Aristotelove rade na latinski jezik i uticao na istaknute humaniste Italije. Umro je u Rimu 1487. godine. U toku tri dana pqa-kawa i pusto{ ewa Carigrada uni-{ tena su mnoga neprocewiva blaga najve}e civilizacije tog vremena, pa i bolnica i { kola u Carigradu, koje su bile opqa~kane i razorene, a manastir napu{ ten. Godine 1463. sultani Mehmed II ga je poklonio majci velikog vezira Mahmud Pa{ e, koja je bila Srpska i koja je ostala u pravoslavnoj veri.

Kraq Milutin je osnovao bolnicu i u crkvi svoje zadu`bine Svetog Arhangela u Jerusalimu, koju je 1315. godine podigao u ~ast zajedni~ke pobede Srba i Vizantinaca nad Persijancima. Ovoj bolnici car Du{ an je 1348. godine dari vao manastir Vrawicu na Skadarskom jezeru, a pomagali su je i zet-ski vladari \urje Stratimirovi}, Bal{ a III i Ivan Crnojevi}.

U manastirima Srbije kraq Milutin je osnovao bolnice sa naro~ito „mekim posteqama“, u koje su za negovawe pri mani ~ak i neizle~ivi bolesnici. One su od Kraqa bile dobile „mnoga sel{“, pa su bolni~ki pri-hodi bili tako veliki da su bolnice mogle plati „mnoge lekare samo da neprestano budu kod bolesnika“. Kraq Milutin je tim lekarima dao „mnogo zlata“, ali je i kontrolisao vihov rad. On je odredio naro~ite velikodostojnike „kraqevstva mu“ da redovo obilaze bolesnike, da im ispune svaku ~equ „jer nijedan bolesnik ne treba ni za { ta da se `ali“.

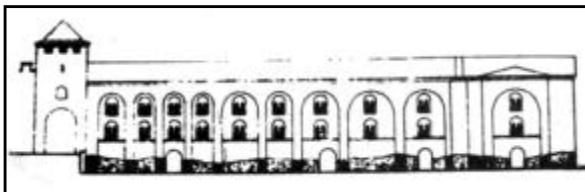
Bolnica kraqa Stefana Uro{ a III Nemanji}a (Stefana De~anskog) bila je jedna od najve}ih bolnica u Srbiji. On je, pored svo-

je zadu`bine Visokih De~ana, 1330. godine osnovao bolnicu koja je bila organizovana po ugledu na bolnicu u Pantokratorovom manastiru u Carigradu. U woj je bilo pet odcqewa: za le~ewe bolesnika „koji su imali izjedeno lice od uzavrel e krvi, po{ to im je meso otpalo i po{ to su se prsti otrgnuli od samih okolnih kostiju i razdelili od ~lanovog sastava“, odcqewe „za one koji nisu mogli slobodno disati radi unutra{ we qutosti“, odcqewe za one „koji su se sasvim savili i nisu ni{ ta mogli raditi“, odcqe-we za le~ewe onih „koji boluju od svete bolesti“ (epilepti~are) i najverovatnije i odcqewe za le~ewe o-nih bolesti. U ovooj bolnici inspekciju je vr{io Kraq li~no.

Sl i ka 2. U desnom kriku konaka manastira Visoki De~ani nalazila se bolnica (bakrorez G. Stojanovi}a iz 1745. godine)

Stefan De~anski je bio izuzetno ne`an i dare`qiv prema bolesnicima. On je nare|ivao da se „mirisima zabaru{ i bolni~ki zadah“. Razgovarao je sa svakim bolesnikom, jednome je davao novaca, drugoga je te{io grle}i i qube}i ga „sa o~ima punim suza“. Znao je da ~itave no}i provede kraj poste-qe kakvog te{ kog bolesnika. Dok su skoro sve bolnice pri manastirima postojale samo do propasti srpske sredovovekovne dr`ave, bolnica pri manastiru Visoki De~ani odr`ala se do 1912. godine, a bolnice u Hilandaru do danas.

Slika 3. Bolница kod manastira Svetih Arhangela u Prizrenu (rekonstrukcija po Nenadoviću).

Krač Stefan Dušan je sredinom 14. veka postao kracem Srba, Grka, Bugara i Arbanasa i osnovao je dvor u Skopju gde je i krunisan za cara. Srbija je u taj vreme bila na vrhuncu svoje moći. Kod wega je 1333. godine bio lekar magister Antonius koji je imao veliki uticaj na dvoru. Car Dušan je 1343. osnovao bolnicu pored svoje zadužbine Svetih Arhangela u Prizrenu. U tipiku ove bolnice pisalo je da je „bolница osnovana za smeđe taj i negovawe bolesnika“, „da bude urađena po zakonu koji je propisao krač, načotac, i da ima dvanaest postreqa“, da „ako se ko razboli da (bude) u bolnici a hromi i slepi da se ne drže“.

Povremeno su u Srbiju iz Italije pozvani lekari da leče krača i žanove wegove porodice i velmoža. Kolovani lekari dolazili su u 14. i 15. veku. Godine 1324. i 1329. u Srbiji je boravio magister Egidius radi lečewa Stefana Deanskog, a u Kotoru, jedinog srpskoj pomorskoj luci, 1326. godine, radio je lekar Filip od Ferme (Philippus de Fermo). U toj bolnici je 1354. godine radio lekar Milicinus de Praeserin za koga se kaže da je bio srpskog porekla, a u Kotoru je radio hirurg Marin Baranin (Marino de Antibario) poreklom iz Bara. Tako je Albertino Kamurata iz Padove 1385. godine nekoliko puta dolazio radi lečewa Balče II Balčiće, a od 1387. do 1389. tri puta radio lečewa Jurja Stratimirovića-Balčića. Na dvoru zetskog kneza Jura Stratimirovića radio je lekar Jakomus Sergerius i magister Lovani Antonius iz Ankone koji je po nalogu Dubrovačke republike tokom 1417. i 1418. godine nekoliko puta boravio na dvoru Balče III Balčića.

Srpski knez Lazar je pored svoje zadu-

žbine Ravanić 1389. godine osnovao bolnicu. U biografiji kneza Lazara stoji: „Sazida i drugi hram, koji leži na isto-noj strani podgorju toga mesta, blizu careve lavre i podiće bolniču za monahe, za strance i raslabocene (koji su bolovali od neizleživih bolesti)“. Bolniči u Hilandaru je „počlonio mnoga selada od vlahovoga prihoda svake godine troi sto angija za negovawe i utehu bolesnika“. Izgleda da su mawe bolnice postojale kod svih srpskih srednjovekovnih manastira.

Despot Stefan Lazarević je 1407. godine od Dubrovačke republike tražio da mu posačje jednog lekara. Lekar Danilo de Pasini iz Verone bio je poslat u Srbiju u kojoj je proveo tri meseca. Despot Stefan je već ranije u Beogradu osnovao bolnicu (kako kaže Konstantin Filozof, „...sazida bolnicu-stranprijemnicu, za bolne na najslajdovu vodi, oko koje je zasadio svakojakog i zabranog voja i prilobi selu i naseljedstvo mnogo u kojoj bolne i strane hrawače i olakšava wima davaće“). U vremenu je radio Amatus Lutjanus koji je zavoleo Beograd, ostao i u nemu umro. Beograd je tada imao biblioteku sa više od 600 knjiga. U to doba u Srbiji je bio i lekar Hyeronimus de Sancto Miniato iz Firence, a posle wega (1437–1439) doctor Jacobus Prothonotarius iz Mesine koji je i umro u Srbiji. On je ujedno bio i poslednji učeni lekar u Srbiji srednjeg veka, jer posle smrti carice Milice i Stefana Viskog nikolicenije nije tražio po Dubrovniku i italijanskim univerzitetima učene lekare za Srbiju. Jedino je na dvoru Despota Jura Brankovića bio Italijan Angelo Muado koji je uz svoju titulu dopisao „lekar vladara Račke i Albanije“.

U 14. veku u Kotoru su osnovane dve bolnice, a u 15. i treća. Hospital Sv. Duha osnovan je 1350. godine od strane Dobrotvornog društva Sv. Duha. To je bilo u vreme cara Dušana, kada je Kotor bio jedina srpska pomorska luka, jedan od najuglednijih srpskih gradova i koji je tada dočeveo svoj najveći ekonomski prosperitet. Hospital Sv. Krsta

osnovan je 1372. godine od strane Bratstva Sv. Krsta, koje je osnovano 1289. godine, u doba vladavine kralja Uroša II. Bolnica je u početku služila za smeštaj siromaha i svih hodočasnika. Stareći na udruženju su bili jedno i upravnici bolnice. Kotorski leprozorijum osnovan je 1431. godine po ugledu na talijanske leprozorijume i smesten izvan zidina grada, između manastira Svetog Frane. Wegov prvi naziv je bio „Domus leprosorum“, a kasnije „Hospitale St. Lazzaro“. Zna se da je leprozorijum postojao do prve polovine 17. veka, kada prestaje da se pomije, što je verovatno posledica zatvaranja bolnice ili zbog odsustva ili malog broja leproznih bolesnika. Bolnica je najpre imala jednog, a kasnije dvojicu starećih, koji su se smenjivali svake godine na turneju. Tada su bili i lekar, sudija i žalovnik. Velikog i Malog večera. Poslednji izbor izvršen je 21. aprila 1621. godine. Bolnica se najvećim delom izdrala od zaveštava građana Kotor, naročito imenovanog.

Srpski vladari nisu samo osminali bolnice nego su i pomagali bizantske ustanove ove vrste. Tako je Stefan Dejanović pomagao bolnici Pantokratorovog manastira u Carigradu („...a naročito je mnogo blaga dobiti obitev Pantokratorovog manastira“). Šećenik Radić zavestao je dve litre srebra manastiru Kostamoniju u Svetoj gori za ishranu bolesnika („takođe i žakonija da se dava u bolnicu“). Svi vladari i mnoge velmože su pomagali srpskoj bolnici u manastiru Hilandar. U tome su se naročito isticali kralj Milutin, car Dušan i knez Lazar Hrebejanovi.

Za srpsku medicinu od ogromnog značaja je *Hilandarski medicinski kodeks* br. 5173, koji je objedinio sva dotadašnja medicinska i skustva, savete i recepte. Wegovo pisanje, prepisivanje i dopuštanje trajalo je od 11. do 15. veka. Nastao je po uzoru na spise medicinskih kollegija zapadne Evrope, ali i bizantske, arapske i afričke medicine. Biologije uobičajeno da se takvi spisi pišu samo na latinskom jeziku. Jedino je jedan od poslednih prepisivača kalujer Nikolofor

svoju farmakološku recepturu napisao na četiri jezika. Zato se veruje da je on morao biti obrazovan ovakav, najverovatnije lekar a ne običan monah. U *Hilandarskom medicinskom kodeksu* opisano je sve što do tada poznatih bolesti. U nemaju je precizno propisan odnos lekara prema bolesniku pa se ovaj spis smatra prvim srpskim spisom o medicinskoj etici i deontologiji. *Kodeks* je osuđivan nadrilekarstvo. U nemaju se govori o hirurgiji ali i o operacijama.

Sve što je pomenuto ukazuje da je do dolaska Turaka Srbija imala evropsku medicinu. S vremenom dolaskom dometa srpske sredovovkovne medicine polako tonu u zaborav, a Srbija u mrak i neznanje. Pravskonski strah od nepoznatog i nepojamnog (irom otvara vrata nadrilekarima, vračarama i ostacima paganskih rituala. Qudi su verovali u iscelitečku moć lekova spravljениh od „16 svetskih lekovitih trava“, „zmijskog mesa“, „veprove masti“, „ptičjeg mleka“ i „mokraće novorođenčeta“, u amalije i zapiše. Vračare i gatare su tada imale svoje zlatno doba. Međutim gatawe i vraxbine u Srbiji nisu nizdaleka imale onu snagu kao u zemljama zapadne Evrope, najverovatnije zbog realističnog gledanja na crkve. U Srbiji nije bilo suđewa već ticala niti je Jevrejima zabranjeno da se bave hirurgijom. Kao drugde Nomokanon svetog Save i Zakanik cara Dušana zabranjivali su nadrilekarstvo i vraxbine. Gatawe i vraxbine u Srbiji nisu korile niti tativice nego u Italiji i Francuskoj koje su imale medicinske kolefakultete.

Ako je u Srbiji i došao neki lekar, wegov pomoć je mogla biti dostupna uskom krugu povlačenih u gradovima. Ostale bolesne i povređene tih 400 godina ležili su lajci po načelima narodne medicine. To su bili quidi koji su se zanimali hirurgijom i prikupljali lekoviti travice. Zato su nazvani „vidarima“ i „travarima“. Neki vidarji su veću pačvu obraćali hirurgiju rana i nameštajući i leženu preloma kostiju i ičaču enih zglobova. Ta većina, ili boqe reči zanat, prenosa je sa kolena na koleno

u pojedini m porodicama koje su zbog toga bili e nadaleko ~uvene. Vidari ma su na kolima i kowima dovo`eni bolesnici iz dalekih krajeva. Jo{ ~e{ }e vidari su pozivani bolesnicima ~ije su ku}e ponekad bili uđaqene i po nekoliko dana hoda. Narodni vidari le~ili su i rawenike iz Ko~ine Krajine, iz Kara|or|evog i Milo{ evog ustanka. U jednom aktu Praviteqstvuju{ }eg sovjeta nalazimo zapisano da je Kara|or|evom vodi Antoniju Pqaki}u za wegovu komandu dodeqen he}im-Janko. Verovatno je da je svako odecewe Kara|or|eve vojske imalo takvog he}ima. Te{ ke rawenke, sa komplikovanim ustrelima slali su u Beograd, gde ih je le~ila slavna vidarica onoga doba }ira Mana (gospo|a majka) i wen sin he}im-Tomo Konstantinovi}. Ovaj je imao tako mnogo posla da nije mogao da se makne iz Beograda. Kada je pri osvajaju U`ica 1807. godine Kara|or|ev vojvoda Milo{ Obrenovi} bio te{ ko rawen, odneli su ga u jednom ~ar{ avu, razapetom izme|u dva kowa ~ak u Beograd he}im-Tomi.

Od izvesne je vrednosti i zanimljivosti pomenuti jo{ jedan na~in kojim se na{ narod za vreme ratovawa pod Turcima slu`io. Te{ ki i dugotrajni bolesnici, koji su se bez uspeha le~ili od vidara i travara, po~ali su slave i sabore ~uvenih crkava i manastira. Te slave i sabore odobravali su Turci, te je narod i iz velikih daqina nauh dolazio. Naro~ito su bili poznati sabori i slave manastira: Manasije, Studenice, Gra~anice, Naupara, Visokih De~ana, @i~e, crkve u Po`egi itd. Bolesnici iz raznih krajeva bi se pore|ali u blizini crkve ili manastira u hlad kakvog ve}eg drveta, a pored glavnog puta, tako da su svi zdravi posetioci crkvene slave moral i pro}i pored wih. Ko je od zdravih posetilaca znao kakav lek protiv neke bolesti, taj je doti~nom bolesniku davao uputstvo i savet. Bolesnik mu se odu`i vao daju}i mu kakav poklon, obi~no par ~arapa, vezenu ko{ uqu, pojas, a ponekad ne{ to u novcu.

U takvim aktivnostima te{ ko je shvatiti da je prvi Srbin Jovan Apostolovi}

1757. godine u Haleu odbrani o doktorsku disertaciju na latinskom jeziku pod naslovom „Kako ose}awa deluju na quidsko telo“. Kako neki ka`u „dana{ wom terminologijom to bi se moglo smatrati prvom raspravom o stresu u medicinskoj istoriografiji“. U predgovoru disertacije dr Apostolovi} je napisao: „Mo`da sam ja prvi i jedini od slavnog srpskog naroda koji sam svoj duh posvetio medicinskoj nauci“. Tako je dr Apostolovi} postao prvi Srbin s doktoratom medicinskih nauka.

Docnije, kad se ve} po~ela organizovati vazal na Kne`evina Srbija, pa i kasnije kada je nova Srbija ve} imala u~enih diplomiranih lekara, hirurgija je jo{ bila u rukama narodnih vidara i vidarica. ^uvena baba-Stanija bila je tako ve} ta u name{ tawune samo sve`ih nego i zapu{ tenih i{ ~a{ e-wa i u le~ewu prostih i komplikovanih preloma kostiju, da je javno mi { qewe primoral o tada{ wu kwa`evsku vladu da joj odredi godi{ wu penziju i da joj uputi nekoliko u~enika „kako weno znawe ne bi propalo“. Jedan od u~enika te{ kole, `andar Aleksa, pravio je konkurenciju dr Vladanu \or|evi}u, prvom hirurgu u novoj Srbiji. Drugi narodni vidar, ~i~a-Dimitrije iz Para}ina, punih 40 godina vr{io je reklinacije katarakte po celoj Srbiji. Jevto Du-i} iz Nadluga u Hercegovini ne samo da je uspe{no operisao inkarcerirane hernije, nego je pravio i radikalnu operaciju slobodnih kila. U srpskom primorju, gde je u sredjem veku bilo najvi{e u~enih lekara iz Italije, nalazimo i srazmerno najvi{e ovih i ovakvih ~uvenih narodnih „hirurga“: Marka Giqa~u i Andriju @ivaqevi}a iz Le`evaca, Krsta Medilovi}a iz Pa{trovi}a, Laza Goroku}u iz Budve, Petra Mitrova Merxanovi}a iz Rimsa, Marka Ili~kovi}a iz Crmnice i Mandu Petrovi}ku iz Trebiwa.

U Crnoj Gori, Hercegovini i Albaniji u sredjem veku rane su i trepanacije lobawe, operacije koje su u to vreme zabele`ene samo kod nekih naroda u Evropi. Trepanacija je i na~e vr{ena jo{ u preistorijskom dobu. Ciq trepanacije, pravqewem

otvora na lobawi, naj-e{ }e je bio da se omogu}i da izweizae demon koji dovodi do glavobocje, melanholijske i epilepsijske. Arheolozi su na{ li izvestan broj lobawa gde spojeni umetnuti komad lobawe ukazuju da je ova operacija ponekad bivala uspe{ na.

Ova ve{ tina, odnosno zanat, bila je nasledna u Crnoj Gori, i prenosila se sa oca na sina. Tako je u Crnoj Gori poznata porodica Ili~kovi}, koja je radila trepanacije kako zbog povreda, tako i zbog sujeverja iz krvne osvete.

I grom sudbine, srpski narod u toku petstogodi{ weg ropstva pod Turicima nije tako mnogo izgubio u medicini, jer sve do 19. veka u Evropi nije bilo zna~ajnih jeg prodora, ba{ { to se ti~e prakti~ne medicine.

Literatura

1. Kati{ R.: Srpska medicina od 9. do 10. veka, Srpska akademija nauka i umetnosti, Nau~no delo, Beograd, 1967. 101–137.
2. Kati{ R.: Poreklo srpske sredovekovne medicine, Srpska akademija nauka, Beograd, 1981.
3. Gavrilovi{ SV.: Zdravstvena kultura u sredovekovnoj Srbiji. Zbornik radova sa simpozijuma o sredovekovnoj medicini u Srbiji. Pri{ tina, 1989, 19–28.
4. Pavlovi{ VB.: Eti~ke norme u srpskoj sredovekovnoj medicini. Zbornik radova sa simpozijuma o sredovekovnoj medicini u Srbiji. Pri{ tina, 1989, 45–58.
5. Velisavljev DM.: Etnomedicina u sredovekovnoj Srbiji. Zbornik radova sa simpozijuma o sredovekovnoj medicini u Srbiji. Pri{ tina, 1989, 59–73.
6. Risti{ M.: Bolnice u sredovekovnoj Srbiji. Zbornik radova sa simpozijuma o sredovekovnoj medicini u Srbiji. Pri{ tina, 1989, 75–91.
7. Celina D.: Fitoterapija u sredovekovnoj medicini. Zbornik radova sa simpozijuma o sredovekovnoj medicini u Srbiji. Pri{ tina, 1989, 117–125.
8. Vi{anovi{ D.: Koreni srpske medicine. Video kaseta. Centar film i CIP, Beograd.
9. Mihailovi{ V.: O trepanaciji kod Srba. Srpski Arhiv 1920; sv. 7 i 8, 311–316.
10. Nor{evi{ V. Laboremus: Pozdrav Prvom kongresu srpskih lekara i prirodwaka. Prvih 100 godina u razvitu lekarske struke u Srbiji. Prvi kongres srpskih lekara i prirodwaka. Kwiga 1. Beograd, 1905; 45–69.
11. Hilendarski mediciinski kodeks N 517 (prevod), Narodna biblioteka Srbije, De~ije novine, Beograd, 1989.
12. Mango S.: Oksfordska istorija Vizantije (prevod). Dereta; 2002:209–11.
13. Benison E.: Stari mediciinski instrumenti (prevod). Jugoslovenska revija, Vuk Karaxi}, Beograd, 1980.
14. Duffin J.: History of Medicine, University of Toronto press, Toronto, 2000.
15. Porter R.: Cambridge Illustrated History of Medicine. Cambridge university press, Cambridge, 1996.
16. Lyons AS, Petrucci RJ II: DieGesichte der Medizin in Spiegel der Kunst. Du Mont Buchverlag, K{ln, 1980.

Dosije: Prva srpska bolnica manastir Hilandar 1198/99.

O lekarima kod Srba u srednjem veku*

R. Katić¹

Do otkrija koja su u načinu naučili Jeremić i Tadić, o lekarima u staroj srpskoj državi, malo se zna. I stina, prema Jerišek je u kulturnom delu „Istorijski srpskog naroda“ prvi ukazao da su u Srbiji povremeno boravili lekari iz Dubrovnika gde su dolazili na poziv srpskih vladara.² Ali sve ovo nije pružilo jasniju sliku o tome ko se sve bavio lečenjem u staroj srpskoj državi, kakve su stručne kvalifikacije imali ovi lekari i kakav je bio njihov položaj. Prvi ozbičniji rad koji je uneo svetlosti u vezi sa ovim pitanjem, mada se on odnosi samo na primorski deo stare srpske države, bio je rad Kozijanića i Stijepovića, o lekarima staroga Kotora (od XIV do XVII veka).³ Otkrije Hilendarskog medicinskog kodeksa od strane Č. Sp. Radojića, najviše je doprinelo da saznamo kakav je bio stručni nivo načina starih lekara, odnosno da li su oni bili dobri poznavaoci tadašnje naučne medicine ili ne.⁴ Ali i pored ovih otkrija u načinu nauči preovlađivalo je gledanje da su se lečenjem u staroj srpskoj državi bavili uglavnom samouki lekari ili u najboljem slučaju lekari empirici. Načinost, ovo gledanje, iako je bio eno svake naučne osnove, provlači se kroz radove i nekih načina sa vremenih istoriara medicine.⁵

Kada se govori o postojanju lekara u srpskim krajevima onda se mora ukazati na jednu značajnu iwenicu a to je: da ova pojava vodi svoje poreklo ne samo iz vizantijske veće i antičke epohe. Tako je poznato da su u vizantijskim gradovima Sloveni, po

svom doseqavajući, zaticali gradske lekare. Tako se u Kotoru spominje za vreme vizantijske epohe (III p. n. e.) jedan lekar, a takođe i u Ohridu, Beru i Vodenu (XIV v. n. e.) itd.

Može se bez preterivawa reći da je u vezi sa lečenjem kod Srba u srednjem veku bila slična situacija kao i u drugim zemljama Evrope, tj. da su se lečenjem bavili, pored doktora medicina, kolovani hirurzi, i lekari empirici, samouki lekari, kao i samozvani lekari.

Najstariji pomen o postojanju lekara u Srbiji potiče iz 1326. godine, i on se odnosi na Kotor.⁶ To je pomen o lekaru Filipu iz Ferme (Philipus de Fermo, medicus plagarum, habitator Cathari), što pada u doba vladavine Stefana Uroša III Nemanjića. Sudjeli po tome što je prije postavljau ulova za okupaciju grada od strane Moreana, katarska opština 11. aprila 1411. godine, pored ostalog, zahtevala da se od prihoda od gradskih carina plaćaju još apotekari i dva lekara (duo medico, unus phisicus alias curiscus, unus speciarius, unus barberius, etc.), običaj država gradskih lekara je u Kotoru starije datuma od wegova osvajanja od strane Nemačke 1181. godine.

Gradski lekari ne spominju se samo u Primorju već i u nekim gradovima u unutrašnjosti. **Tako se u dobra cara Dušana (1354. g.) spominje jedan lekar srpskog porekla u Prizrenu.** Sudjeli po podacima iz Dubrovačkog arhiva, on je učinio dobar ugled (Miličinus de Praeserini homo domini imperatoris). Prolazeći od toga što način biograf Daniela ve-

* Iz: „700 godina medicine u Srbiji“, SANU, 1971. Beograd.

¹ Prof. dr Reča V. Katić, profesor Univerziteta u Beogradu.

li da su ve}u le~ivu mo} i male mo}i Srba svetiteqa nego svetovni lekari, nekada se smatralo da je na lekare kod nas zvani~na crkva nerado gl edala. Sli~no govori i Gligorije Camblak. Opi suju}i ~udesna izle~ewa na grobu St. Uro{a III, on veli za jednog mladi}a koji „dav{ i lekarima mnogo imawa, jer be{ e od imu}nih, ni kako nije mogao posti}i utehu stradawa (izle~ewa). Pa imawe rasto~iv{ i postade besku}nik i prosjak“. Me|utim, ovo ne bi odgovaralo stvarnosti, jer se u Pomeniku Univerzitetiske biblioteke, iz XIV veka, spomi we Konstantin vra~na i stoj strani gde se pomi wu logofeti i vojvode („A se pomen vlastelam velikom i malom“). Pored ovoga, le~ewem su se bavila i crkvena lica. Ova praksa postojala je u na{im isto~nim i zapadnim krajevima. Zbog ovoga se **mo`e smatrati da su prvi lekari u na{im bolnicama bili kalu|eri**. Da su se u Primorju bavili le~ewem i rimokatoli~ki kalu|eri, vidi se iz spisa kotorskog lekara G. Hristianopolsa, u kome se veli kako su se u Kotoru bavili le~ewem i f rawevci. Ovakva situacija bila je bezmalo sve do druge polovine XVIII veka, kada se javqaju prvi Srbi - { kolovani lekari.

Lekari koji su zavr{ili medicinske { kole i radili u na{im krajevima u srednjem veku po svome poreklu bili su uglavnom Italijani. Tako je bilo gotovo u celoj Evropi, jer se najve}i broj medicinskih {kola nalazio u Italiji. Pri ovome je od interesa za nas i to da li su u na{im krajevima boravili i vizantijski lekari. Na~alost, mi o ovome nemamo podataka. Ali ukoliko su postojali, oni su u pogledu svojih stru~nih kvalifikacija moralni zaostajati iza italijanskih lekara, jer Vizantija u to doba nije imala medicinske {kole onog tipa kakve su bile na Zapadu. Ovim se mo`e objasniti pojave {to su srpski vladari za svoje potrebe uvek uzmali u slu~bu lekare {kolovane u Italiji, a nikako u Vizantiji. I pored sve netrpeqivosti izme|u Latina i Grka, sli~na situacija je bila i u samom Carigradu. I tamo su bili mnogo cewe-

ni lekari italijanskih {kola. Ovo svedo~ina{ Konstantin Mihailovi} iz Ostrovice, koji veli da je lekar sultana Mehmeda, osvaja~a Carigrada, bio \enovqani nastawen u predgra|u Galati u Carigradu. I na~e, o polo`aju lekara u Vizantiji dosta saznajemo iz spisa nekih vizantijskih pisaca i on se ne razlikuje mnogo od polo`aja lekara na Zapadu. Tako je, prema 11. pravilu Trulskog sabora (692. g.), hri{ } anima bilo zabraweno da ih le~e lekari Jevreji. Ali i pored ovih zabrana, nepoznati su progoni lekara Jevreja u Vizantiji i Srbiji.

Najstariji srpski lekari do XV veka bili su lekari empirici koji su izu~ili lekarsku ve{tinu kao zanat. Lekari takvih kvalifikacija bili su u ovom periodu ne samo u unutra{nosti Srbije, ve} i u Primorju, pa ~ak i u samom Dubrovniku. **Doktori medicine u Srbiji prvi put se spominju u prvoj polovini XV veka.** Jire~ek navodi dva staro-srpska lekara. Prvoslava iz 1298. (Pervoslavus medicus), koji se ina~e u dubrova~kim izvorima spomi we jo{ 1281. godine, i Men~u Baranina (Menca Antibaranus, medicus) iz 1330. godine. Me|u najstarijim dubrova~kim lekarima bilo je i uglednih quidi. To je slu~aj sa Gulijemom Valerijanom, koji je bio ~uveni medicinski pisac i sin prof esora medicine na univerzitetu u Bolowi. Pre nego {to je postao gradski lekar u Dubrovniku (1323. g.), on je bio od 1319. do 1320. godine li~ni lekar bosanskog bana Mladenu [ubi}a. U slu~bi mladog kraqa Du{ana nalazio se oko 1333. godine lekar Antonije (magister Antonius, physicus salariatus ipsius domini regis), koji je kod wega u~ivao veliki ugled. \ura| Brankovi} je imao li~nog lekara, oko 1420. godine, Italijana magistra Anela Muada (Physicus domini Georgi Volchi, magnifici domini Rassie et Albanie), koji se pomije u dubrova~kim izvorima u vezi sa wegovim bavqewem u Beogradu. U to vreme radio je u Srbiji lekar Jeronim iz Firence, a posle wega 1437-39. godine i doktor Jakov Protonotarius iz Mesine, koji je i umro u Srbiji.

Jeremi} i Tadi} pri kazali su nam ne samo `ivot i rad dubrova~kih gradskih lekara ve} i onih koje je dubrova~ka v lada slala u na{ e krajeve u slu~bu srpskih v ladar a i f eudalaca. Pored ve} ranije spomenutih, magistar Eqidius je dvaput boravio u Srbiji radi le~ewa Stevana De~anskog, i to 1324. i 1329. godine. Albertino Camurata iz Padove bio je nekoliko puta u Zeti, jednom da le~i Bal { u II Bal { i}a (1385. g.), i tri puta da le~i \ur|a Straci mi rovi}a-Bal { i}a (1387-89. god.). Godine 1403. \ur|a Straci mi rovi}a le~io je i drugi dubrova~ki lekar. Po svoj prilici da je to bio doktor Jakov Salgerijev iz Padove. Magister Danilo Pasini s iz Verone dobio je oktobra 1407. godine odobrewe i tromese~no odsustvo od dubrova~ke vlade da ide u Srbiju radi le~ewa despota Stevana Lazarevi}a. Sa despoto~im zastupnicima, Gradi}ima, sklopi o je ugovor na ~etiri meseca za mese~nu nagradu od 80 zlatnih dukata ili 11 f unti ~istog srebra. Magistar \ovani Antonije iz Ankone, hi rurg, „me{ ter @ovan iz Jakina“, kako ga nazi va srpski pisar, i{ ao je po nalogu dubrova~ke vlade nekoliko puta u Zetu da le~i Bal { u II Bal { i}a, gde se zadr`avao po nekoliko meseci, u jesen 1417. i u prole}e 1418. godine. Dugogodi{ wi dubrova~ki lekar magister Tomazeo de Pavia iz Ankone, „me{ ter Tomaz sin me{ tera @ivana“, kako ga nazi va srpski pisar, i{ ao je u Qe{ da le~i I vana Kastriota (1426. god.). Magister Georgije Span iz Qe{ a, prvo kotoriski, a zatim i dubrova~ki gradski lekar, bio je odre|en 1449. godine da o tro{ ku Republike po|e u Crnu Goru da le~i vojvodu Goj~ina \ura{ evi}a-Crnojevi}a.

Ve}ina na{ ih sredwovekovnih lekara, koji su `iveli i radili u Srbiji, za koje znamo da su svr{ili medicinu, bili su Italijani, iz Bolewe, Venecije, Ferma, Osim, Padove, Barlete, Trana, Rima, Napuqa, Milana i td. Po Jeremi}u i Tadi}u, od 230 lekara, koji se spomiwu u Dubrovniku od 1280. do 1808. godine, samo dvadeset je bilo slovenskog porekla, dok je ve}ina bila italijanskog porekla.

Od posebnog interesa za nas jeste pitawe { kol skih kvalifikacija lekara koji su `iveli u Srbiji, kao i pitawe da li je uop{te bilo Srba { kol ovanih lekara. Podaci iz Kotorskog i Dubrova~kog arhiva pru`aju nam dovoqno gra|e za upoznavawe { kol skih kvalifikacija na{ ih sredwovekovnih lekara. [to se ti~e pitawa da li je bilo Srba { kol ovanih lekara u sredwem veku, nemamo sa~uvanih bli`ih podataka o wima, ali i **spisi Hilandarskog medicinskog kodeksa najubedqivije govore da je u XIV i XV veku bilo Srba { kol ovanih lekara, koji su odli~no poznavali i savremenu nau~nu medicinu. U prilog ovome i{ao bi i pomen o Nikoli Vra~u iz XIV veka, koji je preveo jedan medicinski latinski spis „na srpsku kwigu“.**

Prva bli`a obave{tewa o { kol skih kvalifikacija jama lekara u Srbiji poti~u iz 1434. godine. Ona se odnose na lekara koji je le~io \ur|a Brankovi}a, Jakova (Magister Jacobus de Prothonotarius miles et medicinae doctor). On je do{ao u Srbiju na poziv despotov, pa je u woj i umro. Sli~na situacija bila je i u Kotoru, gde se prvi put spomiwe gradski fizik doktor medicine 1493. godine. To je bio Laurencije Fran~esko iz Mletaka (spectabilis artium et medicinae doctor dominus Laurentius de Francisci, phisicus sallariatus in Cathari).

Me|u wima je bilo i stru~waka vrlo visokih kvalifikacija. Tako je jedan od wih \ovani Mangrela, koji je bio gradski fizik u Kotoru 1545. godine, bio profesor medicine (Excellens artium et medicinae professor dominus Ionnes Baptista Mangrella). Ferdinando Kardoso, isto gradski fizik u Kotoru (1614-1620. god.), rodom iz Venecije, bio je doktor filozofije i medicine (illistrissimus et ecce|entissimus dominus Ferdinando Cardoso, phylosophiae et medicinae professor).

Kakva je bio dru{tveni polo`aj lekara kod nas, u Du{anovom zakoniku ne nailazimo ni na kakve podatke, mada on sadr`i vrlo stroge propise protiv onih koji le~e pomoru}u vra~awa i gatawa. Prema Sindiku, po propisima iz Kotorskog statuta, lekar, notar, apotekar i sudija bili su u klasnom po-

gledu izjedna~eni sa vlastelom. Ovaj zakqu~ak se izvodi na osnovu toga { to nad lici ma sa gorwim zvawima nije izvr{ ena smrtna kazna ve{ awem, ve} odsecawem glave. Ovi lekari u`ivali su vrlo lep ugled u na{ em narodu, { to je nesumwivo posledica wi hovog savesnog rada. U arhi~vskim kwigama Kotora nigde nismo nai{ li na podatke koji bi govorili suprotno. U ve}ini slu~ajeva wi hov ponovni izbor u Velikom ve}u uvek se obrazla`e wi hovim po`rtvovanim radom, dok je sa apotekarima bila ne{ to druk~ija si tua~cija, o ~emu }e biti vi{ e re~i na posebnom mestu. Magister Antonije iz Monteflore, koji je bio u slu~bi tada jo{ kraqa Du{ ana, pri sustvovao je 1333. godine u Radovi{ tu sastanku izme|u Du{ ana i gr~kog cara Andronika. Osim ovoga, bio je u poslovnom vezama sa poznatim protovestijarom cara Du{ ana Kotorani nom Nikolom Bu}om.

Plata lekara u Kotoru u doba Nemawi~a iznosila je oko 800 perpera, { to zna~i isto kao u Dubrovniku. Magister Antonije, koji je bio u slu~bi kraqa Du{ ana ~etiri godine, imao je platu 400 perpera. Osim ovoga, oni su dobijali besplatan stan. Posle mleta~ke okupacije (1420. god.) plata lekara u Kotoru iznosila je 100 dukata godi{ we (300 perpera), dok su plate lekara u Dubrovniku bile i do 400 dukata (1.200 perpera), ali od druge polovine XV veka i Dubrovnik je po~eo da sni~ava platu lekara, tako da se ona ponekad kretala od 250 do 700 perpera. U XVI veku plate kotorskih lekara iznosile su 200 do 300 dukata godi{ we. Osim ovoga, oni su dobijali jo{ i besplatan stan, { to zna~i da su plate bile iste kao i u Dubrovniku, iako je Kotor bio samo mal i provinčijski grad. Kotorske vlasti pokazivali su naro~itu brigu za lekare, pa su zato 1535. godine za vreme finansijskih te{ ko}a, donele odluku da se tro{ arina od vina upotrebqava iskqu~ivo za izdravawe lekara. Ali, i pored toga { to su, s obzirom na tada{ we prilike, kotorski lekari bili prili~no dobro pla}eni, to im ni{ ta nije smetal o da se bave i trgovinom. I stina, oni ovo nisu sami obavqali, ve} u

zajedni ci sa trgovci ma sopstvenici ma brodova. U ove poslove oni su ulazili sa jednaki m delom uloga. Kotorski lekari bili su du`ni da besplatno le~e gra|ane Kotora, dok su strancima napla}ivali honorar. Po red ostal og, oni su vr{ ili nadzor nad apotekama, bili ve{ taci na sudu, starali se o suzbijawu epidemije i le~ili bol esne vojni ke u vojn im bolni cama. Od posledwe du`nosti oni su bili oslobo|eni kada je, pored lekara, postojao u gradu i hirurg. Medicinske prilike u primorskim gradovima neka da{ we srpske dr`ave razvijale su se uporedno sa napretkom medicinske nauke, pa su zato oni stalno imali { kolovane lekare.

Daleko je bio ve}i broj lekara empirika i hirurga. U na{ im starim spomenicima hirurzi se naj~e{ }e nazivaju medicus plagarum i chirurgus, premda se posledwi izraz ~esto zamewuje i sa barberius. Ovo je sasvim razumqivo, jer su se i berberi redovno bavili i le~ewem. Tako je bilo u svim gradovima Evrope. U Francuskoj je zvave berbera-hirurga 1311. godine bilo potpuno izjedna~eno sa zvawem lekara.

Po Orli{u, u starom Dubrovniku najve}i broj hirurga u XIII i XIV veku bio je italijanskog porekla, dok su u XV veku bezmalo svi bili srpskog porekla (Radi~iz 1416. godine, Novak Brankovi{ 1427. godina, Rado van Dra{ kovi{ i Radi{a Vukovi{ 1432. godina, Ratko Bogdanovai{ i Mil. Bo`idarevi{ 1445. godina, Andrija Vuki{ 1498. godina i td.). U wi hovim je rukama stalno ostalo le~ewe rana, f lebotomija, va|ewe zuba. Po Orli{u, u Dubrova~kom arhivu je sa~uvano oko 120 ugovora izme|u majstora berbera i { egrta, i oni pru`aju vrlo obiman materijal za upoznavawe wi hovog rada i `ivotu. Sude}i po ovome, berberi-hirurzi su u Dubrovniku predstavqali vi{ i dru{ tveni sloj i u materijalnom pogledu najboqe stajali od svih zanatlija. Najve}i tiji od wi h bili su u gradskoj slu~bi. Wi hova plata je iznosila 25 do 26 perpera, dok je hirurg Bo~oje, koji je bio ~oven i u Veneciji, prili~kom stupawa u zvani~nu slu~bu (1483. god.), dobio platu od 80 zlatnih dukata.

U toku ispitivawa gra|e za istoriju srpske medicine, u Kotorskem arhivu na{ li smo vrlo bogat materijal koji se odnosi na hi rurge Kotora. Iz wega se vidi da je wi hov broj bio vrlo veliki, ali ovde }emo spomenuti samo najzna~ajnije na{ eg porekla. Najstariji pomen o hi rurzima u Kotoru doma}eg porekla poti~e iz 1332. godine i on pada u doba Du{ ana kao kraqa. To je bio Marin Baranin (Marino de Antibaro medico cirusico in Catharo). Godine 1503. i 1504. spomiwe se Rade (Rade barberius) i Jovan Petrov (Magister Ioannes barberius). I van Medi} 1525-1529. godine u` i vao je veliki ugled kao hi rurg, pa je kao takav pre{ ao u slu` bu Dubrovnika. U svojoj molbi dubrova~koj v ladi za prijem u slu` bu veli „ume trepanati, rane zagojne vidati, kostolome i i{ ~a{ ewa name{ tati da }e se samo hi rur{ ke boqke le~iti, nego i ku` ne bol e~nike, ako bi se kuga pojavila“. U testamentu kotorskog hi rurga Petra (Pietro Ainesi, medico et cerugico di questa citta) sa~uvani su nam podaci o medi ci nskim instrumentima koji ma su oni obavqali svoju praksu. I zme|u ostalog u wemu se veli da je apotekaru Tuliji ostavio i svoje hi rur{ ke instrumente (tutti il ferri et ordegni attinenti alla professione di chirurgia con la sua busta) kao i srebrni instrument za va|ewe zuba (curadento d'argento).

Hi rurzi u Kotoru su vr{ ili ponekad i du` nosti gradskog fizi ka. Pored ovoga, oni su ~esto slati na tursku teritoriju, kada je bilo potrebno da se ustanovi pravo stawe neke zarazne bolesti, naro~ito kuge. Tako nam je poznato da je hi rurg N. Niki}evi} od-bio da ode u Bar 5. maja 1748. godine da ispi ta stawe kuge, jer je tada bio bolestan i da je preporu~io za ovaj posao hercegnowskog hi rurga Michaela Lazaria. Iz kwige G. Hristioanopula vi di se da su ~esto i ve}i brodovi na{ ih pomoraca i mal i svoga hi rurga (hirurgicus triremus). Zanimivo je da se ovde spomene da se doga|alo da su du` nosti hi rurga u Kotoru vr{ ili i gradski apotekari.

Sli~ni hi rurzi postojali su i u na{ im gradovima na teritoriji okupiranoj od Tu-

raka, ali nam je nepoznato kako su oni ste-kl i ovo zvave. Po svoj prilici da su ovo sa-mozvani lekari. N. Radoj{i} je objavio jedan zapis iz Zakona o rudnicima despota Stefana iz koga se vidi da je on bio nekad svo-jina He}imba{ e (Glavnog lekara) Halilba{ i}, koji je 1707. godine poklonio kwigu mitropolitu beogradskom Mihajlu. ^el ebi-ja veli da su u XVII veku postojali u Beo-gradu ovi lekari: Hetmani Ahmed ef endija, Alija, Jakov Jevrejin i Mi}a Latinin. Po-sledwi je bio verovatno Dubrov~ani jer su Dubrov~ani tada imali u Beogradu svoju ja-ku trgovaku koloniju. Iz istorijske gra|e koju je objavio iz Dubrova~kog arhiva J. Ta-di}, vidi se da je tada trgovka aktivnost Dubrov~ana dospevala ~ak i do Budima. U ovakvoj situaciji mogli su da dolaze u Be-oograd i z Dubrovnika i lekari. Turski putopisac E. ^el ebia veli da se hi rurg nalazi o i u Novom Pazaru.

Ovakvi hi rurzi postojali su i u Beogra-du za vreme austrijske okupacije (1718-1739. godine). Tako se me|u wi ma spomiwe 1718. godine Goerg Schanell i Johan Sata (Feldscher), a 1823. godine Mathias Bischof, Christoph Hempling i Pietro Savoyard.

Narodne lekare, hi rurge empiri ke dr` a-le su i uglednije turske pa{ e. Po Vuku Karaxi}u, zvorni~ki kapetan-pa{ a imao je le-kara empirika Grka Janka. On je 1799. godi-ne spremio otrov za trono{ kog arhiman-dri-ta Stefana Jovanovi}a, jednog od trojice potpisni ka poznatog memoranduma pre Prvog srpskog ustanka za stvarawe srpske dr` ave. Beogradski vezir je 1813. godine uzeo u slu` bu lekara empirika Antonija Delinija, rodom iz Smirne, koji je pre toga bio tr-govac u Zemunu.

Ovakvo stawe u vezi sa le~ewem osta}e kod Srba do 1757. godine, do pojave prvog Srbina lekara doktora medicine Jovana Apostolovi}a. Sa wime }e prestati da po-stoji kod wi h sredwovekovna medi ci na i on }e ih uvesti u savremenu evropsku medi ci-nu. Objav wewe za posledwu pojedu treba tra`iti u istorijskim prilikama u koji ma je `iveo srpski narod. Stvarawe nove srp-

ske dr`ave u XIX veku omogu}i}e neometan razvoj svih grana kulture, pa i medicine.

Literatura

1. Jeremi} R. i Tadi} J., Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika, Beograd, CHZ, 1938, I, 33 i 1939, II, 37.
2. Jire~ek K. I storiya Srba, preveo i dopunio J. Radovi}, Beograd, 1952. I, 309.
3. Kovijani} R. i Stijep~evi} I., Kulturni `ivot starog Kotora (XIV-XVII vijek), I, CG, Cetiwe, 1957, I, 18-52.
4. Kati} R., Hilendarski medicinski kodeks br. 527. Zbornik radaova Instituta za medicinska istra`iva SANU, 1960, 8, LXXL, 71.
5. Grmek M. D. Medicinska enciklopedija, sveska 8, 1964, 209 red 36 i uporedi ~lanak R. Kati}a objavljen u Acta hist. med. pharm. vet., 1967, 7, 1-2, 166.
6. Kati} R. Hirurzi staroga Kotora od 1326-1768 godine, Acta hist. med. pharm. vet., 1961, I, 2, 1.

Sveta Gora na geografskoj karti MACEDONIA, THESSALIA, EPIRVS, XVII vek, bakrorez

Jubileji

Povodom 164 godine postojawa Vojnomedicinske akademije*

E. Rist anovi }¹

Istorijski razvoj Vojnomedicinske akademije

Istorijski po~etak Vojnomedicinske akademije (VMA) vezan je za period ponovnog uspostavljanja dr`ave srpskog naroda i njegove vojske nakon vi{e vekovnog turskog rasta. Prva prete~na{e Vojnomedicinske akademije jeste Vojna bolница, poznata kao Sol datski {pi taq, osnovana 1836. godine, u doba vladavine kvara Mil o{a Obrenovi}a, u beogradskoj Savamali.

Drugog marta 1844. godine, odnosno 19. februara po Julijanskom kalendaru, Ugazom kneza Aleksandra Kara|or|evi}a, formirana je Centralna vojna bolница sa 120 boleni~kih mesta. Ovaj datum se, s pravom i ponosom, slavi kao Dan Vojnomedicinske akademije.

Ova bolница bila je svedok zna~ajnih istorijskih doga|aja, a s njenim razvojem i stru~no-specijalisti~kim napredak bio je ubrzan. Na pola~aju upravnika nizala su se tada najpoznatija imena na{e medicine.

Prostorni kapaciteti bolnice ubrzano su postal i nedовоqni, pa je 1909. godine, na prostoru zapadnog Vra~ara u Beogradu sazidana i otvorena sa radom Op{ta vojna bolница sa 400 posteqa i {est odeljewa. Zapo~leni u ovoj bolnici bili su kadrovi sanitetske slu~be u oslobođenim ratovima srpskog naroda 1912–1918. godine.

Godine 1930. bolница dobija naziv Glavna vojna bolница, profiri ruje se na 780 posteqa, organizaciono i kadrovski ja~a.

Lekari Glavne vojne bolnice predstavqali su, u zna~ajnom delu, i utemeljiva{e Medicinskog fakulteta u Beogradu i tako ispunili jedno veli~anstveno delo za svoj narod i otakbenu.

Nekad i sad: od Glavne vojne bolnice do dana{e we VMA
Gore - stara zgrada VMA na Vra~aru; dolje - novo zdanje VMA na Bawici

* Iz: „Vojnosanitetski pregled“, 4. 2008.

¹ Elizabeta Ristanovi}, Vojnomedicinska akademija, Odeqewe za moral i odnose sa javno{ju, Beograd.

² Slu~beni list FNRJ, 15/1960.

Kadrovi Glavne vojne bolnice bili su i nosioci velikih herojskih dela u le~ewu rawenih i bolesnih u partizanskim jedinicama.

Posle Drugog svetskog rata, aktima najvi{ih organa vlasti biv{e Jugoslavije, formira se Vojnomedciinska akademija, a posebnim zakonom iz aprila 1960. godine², Vojnomedciinska akademija je definisana kao najvi{a vojno-zdravstvena, nau~no-istra~iva~ka ustanova i centar za poslediplomsko {kolovawe.

Stru~ni, nau~ni, edukativni, tehnolo{i i organizacijski razvoj VMA odvijao se sve vreme po najvi{im mediciinskim standardima.

Vojnomedciinska akademija i weni pripadnici uvek su bili uz svoj narod i dr`avu, ba{ kao i u vreme burnih 90-tih godina. Danas, na evropskom putu Srbije, VMA je ponos i uzdani ca svoje vojske i dr`ave.

Vojnomedciinska akademija danas: organizacija i kapacitet i

Vojnomedciinska akademija danas je vode}a ustanova u oblasti le~ewa, preventivne mediciine, farmacije, obrazovawa i nau~no-istra~iva~kog rada na Balkanu, a i {ire. Sme{tena je u jednoj od najlep{i h zgrada Srbije i Balkana, u Beogradu, na Bawici. U woj se nalazi savremena oprema za sproveewe mediciinske i farmaceutske delatnosti, kao i svi drugi uslovi za vrhunski stru~ni i nau~no-istra~iva~ki rad i kontinuirano obrazovawe doma}ih i svetskih mediciinskih stru~waka.

Vojnomedciinska akademija danas ima 27 klinika, 17 instituta, mo}an Dijagnostiko-poliklini~ki centar, Centar za dnevnu hi~urgiju, Centar za kontrolu trovawa, Centar hi~ne pomo}i i Centar za transplantaciju organa i kostne sr`i u kojima se sprovodi vi{e od 5000 razli~itih dijagnostiko~kih i terapijskih procedura, od najdenostavnijih do veoma slo~enih. Celokupnu aktivnost VMA podr`ava mo}an, funkcionalan i pouzdan materijalno-tehni~ki sistem.

Ali ne ~ine ime i ugled ove ustanove ni

veli~anstveno zdawe, ni mediciinska oprema, ni organizacija. Garant uspe{nosti ovog zlatnog hrama zdravqa jeste kvalitet zaposlenih stru~waka, wihova motivisanost i odnos prema poslu. U VMA danas stvara i radi 470 lekara, 40 stomatologa, 36 farmaceuta i 1400 mediciinskih tehni~ara svih profila. Po~etkom ove godine, nakon du~eg vremena, VMA je kadrovski oja~ana. U VMA ponovo dolaze ne samo mladi talenti, ve} i najuglednija imena srpske mediciine.

Nastavno-nau~ni potencijal ku}e danas ~ini vi{e od 148 doktora nauka, preko 130 profesora i docenata, preko 90 primariju{sa i asistenata, me|u kojima su i jedini akademik Vojske Srbije – pukovnik prof. dr Miodrag ^oli} i predsednik Srpskog lekarskog dru{tva – pukovnik prof. dr Vojkan Stani}, a veliki broj stru~waka VMA danas predsedava kako sekcijama Srpskog lekarskog dru{tva, tako i razli~itim doma}im i me|unarodnim nau~nim i strukovnim organizacijama.

Timski rad, investicija u znawe, dano}na posve}enost i predanost poslu, inicijativa, kreativnost, istrajnost osobine su koje krase menaxment, kao i ceo stru~ni tim VMA.

Vojnomedciinska akademija danas: najva~nija dostignu}a

Samo u toku proteklih godine, izme|u dva ro|endana VMA, u ovoj ku}i zdravqa preglezano je 550 000, hospitalizovano vi{e od 30 000 bolesnika, obavqeno je oko 20 000 hi~ur{kih intervencija i vi{e od tri miliona raznih dijagnostiko~kih, terapeutskih i laboratorijskih procedura. Smawena je du~ina bolni~kog le~ewa. Prva na Balkanu Vojnomedciinska akademije je uvela dnevnu hi~urgiju u redovnu praksu. Ostvareni su vrhunski i svetski priznati rezultati u oblasti transplantacijske hi~urgije, le~ewa degenerativnih bolести ki~menog stuba, endoskopiske i minimalno invazivne hi~urgije, operotina, neuroradiologije, oftmalologije i u svim granama interne mediciine.

Vojnomedicinska akademija hrabro korača daqe ka Olimpijske medicinske struke i nauke.

Od osnivanja do danas VMA je bila i ostala nacionalno blago otvoreno i dostupno svima koji ma je stru~na pomo} neophodna. Na~alost, gra|anima na{e zemqe, civilnim osiguranicima, za dolazak u ovu ustanovu bilo je potrebno savladavawe ne-premostivih administrativnih prepreka. Prevladano je i to breme. Vojnomedicinska akademija kona~no je, odlukom Vlade Srbije od 13. decembra 2007. godine, funkcijski integrisana u mre`u zdravstvenih ustanova Srbije, poznata i prepoznata kao elitna ustanova tercijalnog nivoa.

Vojnomedicinska akademija ostaje u sistemu odbrane kao deo Ministarstva odbrane i strate{ki brend na{e zemqe i vojske na putu ukqu~ewa u me|unarodne integracione tokove, kako je i nedvosmisleno precizirano u Prezentacionom dokumentu za pristupawe na{e dr`ave programu Partnerstvo za mir. Glas VMA ponovo se snano~uje u okviru Balkanskog komiteta vojne medicine, a VMA je izabrana i za Regionalni centar za vojno-medicinsku saradwu. Ova institucija najzad je prepoznata kao lider na Balkanu u oblasti vojne medicine, a stru~nost i profesionalizam visokog stepena, organizacija i odnos prema radu koji se neguje u ovoj instituciji, op{te je prepoznatqiv i vrednovan u na{oj zemqi. Vojnomedicinska akademija je u toku pro{le godine progla{ena srpskim superbrendom u oblasti zdravqa i lepote, a dobitnik je i presti`nog priznawa *Najbolji u Srbiji u 2007. godini*.

U ovom trenutku na snazi su 42 ugovora o saradwi VMA sa javnim preduze}ima, osiguravaju{i m ku}ama, privatnim kompanijama, sportskim dru{tvima, sa svima onima koji su u ovoj ku}i prepoznali strate{ko{ partnera u stalnoj borbi za o~uvawewe qudskog zdravqa, kao osnovnog ~inioca uspe{nog isre}nog `ivota i stvarala{tva.

Formiravcem ambulante za dijasporu na{im gra|anima koji ~ive i rade van grani-

ca na{e zemqe pru`ena je mogu}nost da prioritetu, a po cenama vi{ estruko ni`im nego u zemqama u kojima trenutno borave, dobiju najkvalitetnije medicinske i stomatolo{ke usluge.

Vojnomedicinska akademija je danas most preko koga se uspostavqaju zna~ajne nau~ne komunikacije sa sli~nim institucijama u svetu. Stru~waci VMA su rado vi|eni u najpoznatijim svetskim medicinskim ustanovama, a u VMA svakodnevno pristi`u eminentna imena svetske medicine, sa I stoka i Zapada, da vide kako se ovde stvara zdravqe i nau~e ono {to je, usled te{ko}a bivstvovava na ovim prostorima, postal o komparativna prednost ove ustanova – jedinstveno iskustvo i znawe ste~eno u oblasti ratne medicine, a pre svega hirurgije. Samo u toku 2007. godine VMA je posetilo 27 inostranih delegacija visokog ranga. I svi oni, bez izuzetka, bili su impresioni rani funkcionari ovog kolosa medicinske struke. Nije se zavr{ilo samo na impresijama i obe}awima, usledili su konkretni dogovori o saradwi, a najblistaviji primer je, svakako, laka poqска bolni{a, donacije Kraqevine Norve{ke.

Menaxment i stru~waci VMA svesni su i wenice da nema moderne medicine bez sa~vremene tehnologije. I u tom pogledu VMA ide napred. U toku pro{le godine sopstvenim sredstvima nabavqen je multiplajsni skener najnovije generacije sa neograni~enim mogu}nostima za dijagnostiku i pra}ewe toka le~ewa, a nadogra|en je i linearni acelerator za le~ewe malignih bolesti koji danas predstavqa najsavremeniju opremu na Balkanu. Nabavqen je i egzajmer laser, tako da je VMA danas jedina dr`avna institucija u Srbiji u kojoj se trenutno obavqaju operacije skidawa visoke dioptriije. Jedan od strate{kih zadatka u periodu koji do{azi jeste daqe tehnolo{ka obnova ku}e, nabavkom najmodernejeg aparata za magnetnu rezonanciju, barokomore, mamografu, obnovom angioblaka, dok je rekonstrukcija blokova za gastroenterologiju i pulmologiju funkcijsku dijagnostiku u toku.

Privodi se kraju i te` ak posao uvo|ewa standarda i menaxmenta kvaliteta.

Permanentno, uz veliku podr{ku i razumevawe Ministarstva odbrane, radi se nadarem unapre|ewu statusa zaposlenih, stru~nog, nau~nog, ali i materijalnog.

Vojnomedicinska akademija ima i uspe{nu saradwu sa brojnim fakultetima i univerzitetima u Srbiji i inostranstvu, a u periodu koji dolazi ova ku}a nastoja}e i da se intenzi~nije sistemski ukazu{i u akademiski i nau~no-istra`iva~ki prostor dr`ave Srbije, kome i pripada.

Svetski priznati rezultati nau~no-istra`iva~kih napora stru~waka VMA, anga~ovanih na 55 nau~nih projekata, svakodnevno se primewuju i valori zuju kroz stalno unapre|ewe dijagnostike i terapijske prakse, kao i obrazovawe generacija medicinskih stru~waka koje dolaze da nastave tamo gde }e stati i osvetliti budu}e staze dana{wi pregaoci ove ku}e, poput akademika ^oli}a, prof esora Balinta, ~iji je nau~no-istra`iva~i projekat progla}en za najboqi u Vojsci Srbije u protekljoj godini, i svi drugi profesori i docenti, doktori i magistri VMA.

Vojnomedicinska akademija ide krupnim koracima napred, stru~waci VMA ne pla}e se izazova i mirno i sigurno kora~aju u budu}nost, jer su neprikozneni lideri u svom poslu.

Kako je obele`en Dan Vojnomedicinske akademije

Svaka sve~anost je doga|aj koji se ovenava posebnom pri~om koja je istinita samo ako se otkrije i prepozna sopstveni lik oblikovan u ogledalima pro{losti, bojama sada{nosti i obrisima budu}nosti.

Pri~ao VMA je duga i sadr`ajna, sada{nosti prepoznatqiva, a budu}nost ovog giganta medicinske struke i nauke svetskog formata je potpuno izvesna.

To bi u najkrajem bio moto ovogodi{weg obele`avawa Dana Vojnomedicinske akademije koji je proslavljen dostojanstveno, rad-

no i sve~ano i izazvao je pa`wu naj{ire javnosti Republike Srbije.

U VMA su povodom obele`avawa praznika stigli brojni telegrami i ~esti tke: ministra odbrane Srbije, predstavnika vojnog vrha, jedinica i ustanova Vojske Srbije, najvi{i hzvani~nika Republike Srbije, Crne Gore i Republike Srpske, rektora, dekana, predstavnika javnog `ivota, kolega, prijatelja, kao i brojnih korisnika usluga VMA.

U amfiteatru VMA, na prigodnoj sve~nosti, u organizaciji Sektora za {kolovawe i NI R promovisani su novi specijalisti i subspecijalisti koji su svoje stru~no usavr{avawe iz raznih oblasti medicine zavr{ili u VMA u toku posledwe godine. Novonastali specijalisti tek se podi~u zastave na stru~nim horizontima, a starije kolege }e bezrezervno pomo}i onima koji su ~inom dobijawa diplome specijaliste i formalno osvojili pravo da samostalno i relativno nezavisno odre|uju svoj daqi put.

Na sve~anoj sednici Nastavno-nau~nog ve}a VMA, odr`anoj povodom Dana VMA, promovisano je devet magistara i doktora nauka koji su svoja akademska zvawa stekli u VMA u toku protekle godine.

Prikazom jednog dela nau~ne aktivnosti na{i hzvanih kadrova jo{ jednom je javno afirmisana stvarala~ka snaga koja se provodi i kojom se proizvodi u Vojnomedicinskoj akademiji.

^in stru~nog i nau~nog napredovawa je uvek po sebi veli~anstven i predstavqa do`ivqaj pobede qudskog uma koji }e novo-proizvedeni specijalisti, magistri i doktori nauka ugraditi u bogati mozai k vrednosti i trajawa VMA.

A baviti se visokom medicinskom strukom i naukom, uz sve drugo, zna{i i pisati, pisanim re|ju prenositi drugima stru~nau~ne informacije. Stru~waci VMA ni na ovom pocu ne posustaju, a u toku protekle godine, po oceni komisije, najuspe{nija u tom poslu bila je mr sc. pharm. Sne`ana \or|evi} iz Centra za kontrolu trovawa VMA, koja je nagra|ena kao „Autor godine“ asopisa Vojnosanitetski pregleed.

Uzimajući u obzir postignute rezultate u oblasti dijagnostike i lečewa, naučno-istraživačkoj, obrazovnoj i publicističkoj delatnosti, motivisanost, disciplinu, kompaktnost kolektiva, odnos prema radu i izvršavawe postavqenih zadataka, za najboqu organizaciju celinu VMA u 2007. godini proglašena je Klinika za urgentnu internu medicinu.

Sve-anosti, jubileji uvek su trenuci kada se ritualnim prikazom dostignuja i javnom afirmacijom najuspešnijih timova i pojedinačna obnavlja snaga motiva za buduća stvarawa. I ovom prilikom, brojni pojedinci iz formacijskog sastava VMA dobili su novane nagrade, nagradna odsustva ili poхvale.

U tom sve-anom trenutku VMA nije zaboravila ni institucije, fakultete, javna preduzeća, novinare, niti ljenosti humanističkih opredeljewa sa kojima ima uspešnu saradwu i koji su dobili zahvalnice i plakete VMA za visoke doprinose u službi zdravqa.

Centralna sve-anost povodom obelježavanja Dana VMA održana je u Narodnom pozorištu u Beogradu, 1. marta 2008. godine, imajući je simbolično promovisano jedinstvo i saradwa dve elitne nacionalne ustanove – VMA, hrama zdravqa i nauke, i Narodnog pozorišta, hrama kulture. Uprava i umetnici Narodnog pozorišta pomogli su da ova

sve-anost bude i vrhunski kulturni događaj države Srbije u kome je zahvaqajući medijskom javnom servisu, Radioteleviziji Srbije, učevalovi {e miliona gledalaca. Programska konceptacija obuhvatila je spoj tradicionalnih i modernih univerzalnih duhovnih vrednosti. Sve-anosti su prisustovali najviši predstavnici Ministarstva odbrane i Vojske Srbije, ministri u Vladu Srbije, predstavnici vojnodiplomatskog korra, rektori, dekani i univerzitetски profesori, kolege iz brojnih zdravstvenih ustanova u zemqii i okružewu, uspešni privredni i ugledni javni radnici raznovrsnih profila.

Svim pritudnicima VMA i svim građanima Republike Srbije rođendan VMA –estitali su našeli VMA, general-major prof. dr Miodrag Jevtić i ministar odbrane Srbije gospodin Dragan Vučanovac, koji su u prigodnim govorima istakli strateške pravce daqeg razvoja VMA:

1. integracija u akademski i naučno obrazovni sistem države Srbije,
2. stručni razvoj u skladu sa svetskim tokovima medicinske struke i nauke,
3. tehnologiki razvoj,
4. poboljšanje statusa pritudnika VMA.

Nakon svega, umesto rezimea, može se samo naglasiti: opredeljewa VMA su jasna, putevi trascirani, a smer može biti samo napred.

Jubileji**Vi{e od sto godina bolnice u Iwawici***
- osnivawe i po-eci rada (1908/1909) -*P. Dovijani }¹*

Sanitetsko odecqewa Pope~iteqstva svutrenih djela Kne`evine Srbije, 18. marta 1852. godine, uputilo je nalog svim okruzima u zemqji da se „otpo-ne radi ti na ustanovqewu bolnica u svim okru`nim mestima. Od toga naloga i zuzeti su samo beogradsko i gurgusova~ko okru`je“ po{ to su ve} bili osnovali svoje bolnice. Sve pripremne radwe morale su biti sprovedene u dogovoru i uz saglasnost okru`nih lekara koji su ve} bili aktivni u svim okruzima.

Me|utim, podaci ukazuju da su i pre tog naloga bolnice postojale u nekim mestima po Srbiji, pored onih u Beogradu i one u Gurgusovcu. Prema inf ormacijama o delatnosti dr G. Ribakova vidi se da je jedna bolnica vrlo rano radila u **Velikom Gradi{tu}**; Ti homir \or|evi} navodi postojawe bolnice u [apcu jo{ u godini 1826; Oto Pirh u svom putopisu pomiwe „varo{ ki { pitaq u **Po`arevcu u 1829. godini**; postojala je bolnica u **Svilajncu 1832. godine**, kao i **Vojna bolnica u Kragujevcu**.

Okru`na bolnica u U`icu osnovana je 1853. godine. Teritorija i wawi~ke op{tine, poznata kao moravi~ki kraj (deo Starog Vlaha), admi ni strati vno je defini sana ~etrdesetih godina 19. veka, kada je prikqu~ena Kne`evina Srbiji. Nekoliko decenija po oslobo|ewu od Turaka ovaj kraj su pose}ivali retki lekari jedino radi organizovawa anti epidemijskih akcija. Tek je konstitui sawem sreza Moravi~kog u okviru U`i~

kog okruga do{lo do postavqewa stalnog lekara – sreskog fizikusa. Na po~etku naj-e{ }e su to bili stranci koji su te{ ko podnosili tada{ we ekonomsko-socijalne prilike, pa su brzo odlazili iz ovog kraja.

Prvi { kolovani lekar koji je potekao iz moravi~kog kraja i bio stipendista ovog sreza jeste dr Nedeljko Ne{ kovi}, potomak stare ustani~ke familije. Dok su neki „vizitni“ lekari pomicali da je potrebno u Iwawici imati „{ pitaq za zarazne bolesti“, dr N. Ne{ kovi} je ozbiqno agitovao za formirawe bolnice po savremenim uzusima, jo{ na samom po~etku 19. veka. Wegovim napu{tawem Iwawice ova ideja je zamrla, da se obnovila krajem prve decenije 20. veka. Dokumenti pokazuju da je po~etkom 1908. godine Okru`no na~elstvo u ^a~ku trebovalo, preko Sani tetetskog odecqewa Ministarstva unutra{wih dela zavojni materijal i lekove za potrebe bolnice u Iwawici. Kasnije je do{lo do trebovawa i nabavke nekih instrumenata, bolni~kog rubqa i sli~no za i wawi~ku bolnicu, a u februaru 1908. godine postavqen je i slu~iteq pri bolnici u Iwawici, a postoji i molba Vasilija J etenovi}a da se postavi za ekonomu te bolnice. Ova dvojica dr`avnih slu~benika su da{kle postal i odgovorna lica za starawe o organizaciji bolnice. **Neposredno rukovodewe osnivawem bolnice vodio je tada{ wi~reski lekar dr Milo{ Stojanovi}** (koji je vladao~evom naredbom bio ovla{ }en i zadu~en da se stara o formirawu bolnice u

* Iz: Dovijani } P.: „Iwawica - prete-a sistema primarne zdravstvene za{tite“, 1999. Holding kompanija „Velefarm“, Beograd.

¹ Prof. dr Predrag Dovijani }, emeritus.

I vawici). Krajem 1908. godine nabavqeni su bolni~ki kreveti od firme „Go|evac“ iz Beograda, a dr M. Stojanovi}a (koji je pre{ten 5. novembra 1908. godine ukazom kraqa Petra) nasle|uje **dr Radisav Jakovqe{vi} iz Krupwa koji stupa na du`nost u I vawici 23. decembra 1908. godine**.

Po~etkom 1908. godine svojim dopisom Uprava bolnice i vawi~ke zahteva od Ministarstva unutra{nih dela da joj se dodeli kredit po{to buxet jo{ nije odobren, kako bi se ta ustanova mogla otvoriti „jer je nabavqen potreban broj bolni~ara kao i ekonom“. Krajem januara 1909. godine Ministarstvo svojim re{ewem odobrava tra`ena sredstva koja su i skori{ }ena u planirane svrhe.

Marta meseca 1909. godine, izradom {tambiq{a bolnice u I vawici i pe~ata za vosak, administrativno i formalno, progla{ava se Sreska bolnica u I vawici otvorenom ustanovom² Od tada se sreski lekar, dr Radisav Jakovqe{vi}, zvani~no potpisuje i kao upravnik Sreske bolnice u I vawici.

Me|utim, wegovi{ taj govori da je jo{ u januaru 1908. godine u bolnici bilo hospitalizovano sedam bolesnika, a u februaru 19, od kojih je troje umrlo. Za negovih bolesnika bilo je utro{eno 284 b. o. dana, i zvr{ene su i dve operacije (jedna od karcionoma, druga – va|ewe kur{uma iz trbu{ne dupqe). Naj~e{ }i uzroci bolni~kog le~ewa bili su: di zenterija, pneumonija, reumatizam i tuberkulозa.

Krajem 1909. godine dr R. Jakovqe{vi} napu{ta I vawicu i na wegovo mesto biva postavljen **dr Dragutin Vladisavqe{vi}**, koji ostaje na du`nosti sreskog lekara i upravnika bolnice u I vawici do druge polovine 1911. godine³.

Prete~a organizovanog zdravstvenog-vaspitnog rada u moravi~kom kraju u I vawici

bio je dr Dragutin Vladisavqe{vi}. U toku svog profesionalnog rada u I vawici, u periodu 1910. (26. decembar) do 1912. godine, po red posebne redovne brige o zdravqu {koloske dece, on je u {kolama ostavqao na {api rografu umno`ena uputstva za za{titu od pojave de{jih bolesti. „Za svaku bolest bilo je na posebnim tabacima, lepi{m rukopisom, i spisano uputstvo za ~uvawe od malih bogiwa, srednih bogiwa, zau{aka, difterije, {arlaha i rikavica. U~enicu su ih prepisivali i u~ili, jer su u~iteqi tra`ili da znaju o tim bolestima i da kod ku}e ~itaju ta uputstva“.

Tako je u proces zdravstvenog vaspitawa pametno ukqu{io u~iteqe, a preko wih i |ake i porodice na selu!

Iz izve{taja buxeti rawa Sreske bolnice u I vawici za 1910. godinu vidi se struktura kadrova i rashoda (**tabela 1**).

Pri nadle`nosti upravnika bolnice kao sreskog lekara dolazi{e su di rektno iz dr~avnog buxeta preko Ministarstva unutra{nih dela i nisu bile ukalculisane u buxet bolnice.

Dokumenta ukazuju da se od septembra 1911. godine kao v. d. upravnika bolnice u I vawici javqa **dr Stevan I vani** (kasnije osniva{i dugogodi{wi direktor Centralnog higijenskog zavoda).

Dr Stevan I vani} je u i vawi~ki kraj prevashodno bio upu{en sa zadatkom organizovawa mera protiv prete{e epidemije kolere koja se {irila u prekograni~nom pojasu prema Sanxaku.

Postavqaju{i program za suzbijawe epidemije dr S. I vani} je, uz saglasnost Ministarstva unutra{nih dela, uspostavio na ovom podru{ju i tri anti koleri~ne stanicе – jednu u bolnici u I vawici, drugu u selu Milanxi i tre}u u selu Maskovi, u favoriskom pri grani~nom pojasu.

² U monografiji Dobrivoja Popovi}a „O bolnicama“ (iz 1923. godine) tvrdi se da „bolnica u I vawici postoji od 1907. godine, u starim kupqenim i prepravqenim zgradama od strane sreza, u kojima su bolesnici, kancelarije i perionice, a zarazno odeqewe u zgradu koja je uzeta pod kiriju. Imala 37 posteqa od kojih 15 u zaraznom odeqewu“.

³ U I vawici - prema prona|enoj dokumentaciji - od 1907. godine postoji „bolnica u osnivawu“, koja je tokom 1908. godine bila u fazi organizovawa, a marta 1909. godine i formalno otvorena.

Tabela 1.

1. Neukazno osobqe	lekarski pomo}ni k	1200 di nara
	ekonom	840 di nara
	sve{ teni k	120 di nara
2. Posluga	previja-	360 di nara
	kuvarica	432 di nara
	dva bol ni ~ara	po 300 di nara
	praqa	180 di nara
	spocjni poslu` i tecq	180 di nara
3. Kancelarijski tro{ kovi	ogrev i gorivo	100 di nara
	osvetqewe	180 di nara
	kancelarijski materijal	50 di nara
	stru-ne kwige	50 di nara
4. Op{ti i stru-ni rashodi	lekovi i razna sredstva	500 di nara
	zavojni materijal	300 di nara
	nabavka opreme i instrumenata	50 di nara
	~ivotne nami rni ce	2500 di nara
	inventarske stvari	2000 di nara
	ostale potrebe	300 di nara
S V E G A		10.532 di nara

Veliki broj obolelih zahtevao je i lekove za ove i druge bolesti, pa je dr S. Ivanović predložio Ministarstvu da se postupak oko nabavke lekova skrati tako {to bi se u I vawici otvorila apoteka.

Koncesiju za otvarawe prve apoteke u I vawici dobio je Vladislav Konstantinović, januara 1911. godine, sa obavezom da u roku od {est meseci „bude du` an svoju apoteku propisno urediti i po izvr{ enom stru-nom pregledu i otvoriti“.

Krajem septembra u pomo} dr S. Ivanoviću upu}en je **dr Qubić a I vković**. I stovremeno dr S. Ivanović, u funkciji i sreskog lekara i upravnika bolnice, upu}uje zahtev Ministarstvu da se prije izgradwi nove zgrade i vawi~ke bolnice. Dr Qubić a (Qubić sav) I vković, po~etkom 1912. godine biva ukazom krajevskim postavqen za upravnika bolnice u I vawici, uz istovremenu du`nost sreskog lekara. U spisima iz te godine na-

laze se i dokumenta kojima je dr I vković, pored ostalog, tra`io dozvolu i odobrwe Ministarstva unutrašnjih delava da se u bolnicu mo`e uvesti elektri~no osvetqewe. (Dr Stevan Ivanović je i daje, sve do marta 1912. godine, ostao u moravi~kom kraju vođen protiv epidemijske akcije – protiv nastupaju}e epidemije difterije, kolere, besnila i sl.).

Dr Q. I vković je pred rat 1912. godine mobilisan i kao sanitetski kadar preba~en u vojnu jedinicu. Tako je te godine i vawi~ka bolnica ostala i bez upravnika i bez lekara. Sreski na~elnik je ~ak predložio Ministarstvu da se bolnica zatvori, do ~ega ipak nije do{lo. Septembra meseca 1912. godine upu}en je u I vawicu **dr Vlad. Tomić** „na du`nost u vojnu bolnicu“, koji je ostao kao jedini lekar za Vojnu i Sresku bolnicu.

Slika 1. Nova zgrada bolnice u Iwawici otvorena je 1938. godine.

ANEKS

Hronogram va` nijih doga|awa od zna~aja za bolnicu i zdravstvenu za{ titu Iwawice i moravi~kog kraja (1833–2007)

- 1833. godine moravi~ki kraj oslobo|en od Turaka i pri pojen Kne` evini Srbiji.
- **1833. godine nastaje Iwawica kao naseqe** (deo naseqa je bio obrastao listopadnim drve}em – ivama, po koji ma je Iwawica i dobila ime).
- 1834. godine (22. f ebruara) knez Milo{ postavio za prvog stare{ inu oslobo|ene moravi~ke kapetanje – Simu Jakovi}a.
- 1834. godine po~ela da radi u Iwawici osnovna { kol a (jedna od prvih u U` i~kom okrugu).
- 1836. godine u Iwawici sazidana parohijska crkva.
- 1836. godine u Iwawici ustanovqen „I spravi teqstveni sud“.
- 1842. godine u Iwawici uvedena po{ tanska stаница (na raspolagawu glasni ci ma imala je dva kowa).
- **1844. godine (marta meseca) „Okru` je u` i~ko, kome je pri padao i moravi~ki kraj, dobilo je prvi put svoga stalnog { kolovanog lekara – dr Grigorija Ribakova iz Petersburga!“**
- **1844. godine zapo~ela akcija vakcinacije („pelcovawa“) protiv velikih bogiwa u selima oko Iwawice, po zahtevu stanovni{ tva. Akciju je izveo okru` ni lekar iz ^a-ka dr Josif Jankovi}.**
- 1863. godine izvr{ en prvi popis stanovni{ tva i wegove nepokretne i movine u Kne` evini Srbiji, pa i u Moravi~kom srezu (obuhva}eno je, pored ostalog, i „zdravstveno stawe“ po doma}instvima).
- **1864. godine veliki po` ar uni{ tio naseqe Iwawicu (izuzev dve zgrade).**
- 1873. godine Prili~ki kiseqak progla{ en za bawu (u wemu je „izgra|eno 11 kvarti qa i jedna kujna“).
- **1876. godine pomiwe se pozadiinska Vojna bolnica u Iwawici, koja je postojala u vreme Javorskih ratova, do 1878. godine.⁴**
- **1883. godine pomiwe se Gra|anska bolnica u Iwawici, nastala od Vojne bolnice.⁵**

⁴ Prema „Ratnim bele{kama 1876-1878“, Mite Petrovi}a.

⁵ Prema Dnevniku Gligorija Civri}a.

Slika 2. Dr Mihailo{ Bori savčevi }, rojen u I vawici , sani tetski pukovnik, predsednik Crvenog krsta Srbije 1914-1918. godine.

Prvi sreski lekari u I vawici⁶

- 1880. godine (od 30. marta) – dr Mihailo Lorenc
- 1884–1885. godine – dr Leo Daj-
- 1888–1889. godine – dr Leonida Pantazis
- 1890. godine – dr Jovan Stankovi}
- 1892. godine – dr Rista Popovi}
- 1893. godine – dr David Rozenberg

- **1894. godine u I vawicu dolazi dr Nedo Ne{ kovi}, prvi { kolovani lekar rodom iz moravi~kog kraja.** On je ubrzo ini cira o akciju za „f ormirawe bolnice po sa vremenim uzusima“, i to zahteva od ministarstva.

- 1899. godine – **dr Dimitrije Anti{** (kasnije profesor i dekan Medicinskog fakulteta u Beogradu).
- 1900. godine – **dr Mihailo Radovi{**.
- 1904. godine gra|ani I vawice pokre}u akciju za i gradwu nove zgrade bolnice (preko sreskog na~el ni ka).
- 1905. godine – **dr Milan Stojanovi{**.
- 1905. godine **dr Milan Stojanovi{** zapo~eo aktivnosti za formalno osnivave Sreske bolnice u I vawici (koja u rudit mentu ve} postoji od 1907. godine).
- 1906. godine – **dr Aleksa Stojkovi{**, okru`ni lekar iz U`ica; prvi je studi ozno obradio, prikazao i analizirao zdravstveno stawe stanovni { tva Moravi~kog sreza.
- **1908/09. godine dr Radišav Jakovqevi{ dovr{ava aktivnosti oko formirawa i otvarawa Sreske bolnice u I vawici, postaje wen prvi upravnik (marta, 1909. godine).**
- **1909. godine (marta) i formalno-pravno („dobijawem pe~ata“) po~ela je sa radom velika Sreska bolnica u I vawici (17 posteqa, devet zaposlenih, prvi upravnik je dr Radišav Jakovqevi{).**
- 1909/10. godine **dr Dragutin Vladislavqevi{** bio sreski lekar i upravnik Bolnice.
- 1911. godine **dr Stevan Ivani{**, „epidemijski lekar“ za Moravi~ki srez, imenovan je za v.d. upravnika Bolnice (kasnije je bio osniva~ i dugogodi { wi direktor Centralnog higijenskog zavoda u Beogradu).
- 1911. godine mr ph. **Vladislav Konstantinovi{ - Vlaja**, dobio je koncesiju za **otvarawe prve apoteke u I vawici** (sa „obavezom da svoju apoteku propisno uredi za { est meseci i da je po izvr{ enom stru~nom pregledu i otvori“).
- 1911. godine (na Nikoqdan, 6/19. decembra) proradi la je hidrocentrala u I va

⁶ „[emati zam Krajevine Srbije“, No 166.

- wici, sprovedeno uli~no osvetqewe i obezbe|en pogon elektri~nog mлина, vunovla~ara, strugara i bolnice.
- 1912. godine **dr Qubinko (Qubisav) I kovi{** je sreski lekar i upravnik Bolnice; po wegovom zahtevu je odobreno da se uvede elektri~no osvetqewe u Bolnici.
  - 1912/13. godine **dr Vlad. Tomi{** je upravnik Vojne i Gra|anske bolnice u I vawici.
  - 1912–1913. godine Prvi balkanski rat odigravao se i frontom u Moravi~kom srezu prema Novopazarskom Sanxaku i Sjenici; I vawica je sredi{ te komande i Vojne bolnice.
  - 1914. godine austrougarska okupacija (Prvi svetski rat).
  - 1914. godine – **dr Leon Vajs.**
  - 1918. godine oslobo|ewe od Austrougarske imperije.
  - 1919. godine – **dr Bo` a Milo{ evi{.**
  - **1924. godine zapo~eta izgradwa nove zgrade bolnice u I vawici.**
  - 1928. godine osnovan je Mesni odbor Crvenog krsta u I vawici (prvi predsednik je Dragomir Jeli{)).
  - 1928. godine osnovana prva |a~ka kuhi wa u I vawici („koristilo je oko 40 |aka“); upraviteq { kole je Ivan Milutinovi}, u~iteq je Slobodan Ne{ ovi{.
  - **1929. godine (maja) – po~eci organizovane zdravstvene slu`be u I vawici (dolaskom iz Beograda dr Dragiwe Spasovi{), lekara op{ te medicine, i dr Bo` idara Spasovi{a, lekara specijaliste; dr Dragiwa Spasovi{ je postavqena za upravnika Bolnice, a dr Bo` idar Spasovi{ za sreskog lekara.**
  - 1929. godine **dr Bo` idar Spasovi{** („doktor Bo` a“), specijalista neurolog i bakteriolog, postavqen za sreskog lekara Moravi~kog sreza sa sedi{ tem u I vawici.
  - 1929. godine **dr Dragiwa Spasovi{** („doktorka Draga“), lekar op{ te medicine, i menovana je za upravnicu Sreske bolni~ce u I vawici; ostala na tom polo`aju do penzioniawa, 1970. godine.
  - 1931. godine I vawica je progla{ena za kl i matsko i turisti~kom mesto u Zetskoj banovini, re{ewem ministra trgovine, i industrije i finansijske vlade Kraqevine Jugoslavije.
  - 1931. godine u listu zdravstvenih ustanova Zetske banovine nalazi se i Banovinska bolnica u I vawici (~iji je „upravnik dr Dragiwa Spasovi{), a ekonom Milo{ Velimirovi{“).
  - 1936/37. godine „harale su epidemije: difterija (Glije~a), trbu{ni tifus (Kumanica), di zenterija (Budo` eqa), male bogi we (oko 500 slu~ajeva, u Lisi, [umama i Pri l i kama), tuberkul oza“.
  - **1938. godine Sreska bolnica u I vawici se „useqava u novu zgradu koja ima 5 dobro opremljenih posteqla sa sanitarnim ure|ajima“ (dr D. Spasovi{), upravnik.**
  - 1939/40. godine **dr Jo` e Potr~,** kao interni rac u logoru u Me|ure~ju.
  - 1941. godine nema~ka okupacija (Drugi svetski rat; 19. aprila I vawica je predata nema~koj vojsci).
  - 1941. godine i vawi~kom lekarskom koru (dr Bo` idaru i Dragiwi Spasovi{ i dr Svetislavu Ba~arevi{u) prikqu~ila se dva studenta medicine – Milan Jur{i} i Aleksandar Nikol{i}.
  - 1941. godine (od septembra) u selu Ra{~i organizovana pomo}na bolnica z rawene i povre|ene borce.
  - **1944. godine (10. septembra) – oslobo|ewe od nema~ke okupacije (ulaskom Pet kraj{ke divizije, oko 21 ~as).**
  - 1945. godine i vawi~ka op{tina progla{ena nerazvijenim podru~jem SR Srbije i Jugoslavije.
  - 1945. godine dogodila se velika epidemija pegavog tifusa, uz sve~a oboqe{a si filisa i epidemije {uge.
  - **1947. godine otvorena prva seoska ambulanta u Moravi~kom srezu, u selu Devi{ji.**

- **1950. godine zavr{ ena druga zgrada bolnice u I vawici.**
- **1953. godine doneto Re{ ewe o osnivawu Doma narodnog zdravqa I vawica, kome se pri paja Bolnica i Stacionar za tuberkulozne bolesnike.**
- **3. Uvedena su savet ovali{ t a za majke i decu.**
- **1955. godine podignuta nova zgrada Doma zdravqa u I vawici „sa { kolskom i Zubnom ambulantom i Dispanzerom za `ene i decu“.**

Od 1947-1960. godine otvaraju se ambulante po selima:

- 1947. godine u Devi{ima
- 1951. godine u Koviqu,
- 1953. godine u Ku{i}ima
- 1956. godine u Prilikama i Me|ure-ju
- 1958/60. godine u Kati{ima, Mo{iocima i Sredwoj Reci.

- **1953. godine dr Aleksandar Nikoli{ („doktor Aca“), specijalista socijalne medicine, imenovan za prvog upravnika Doma narodnog zdravqa u I vawici; ostao na tom polo`aju do 1973. godine kada je postavljen za pomo}nika ministra za zdravqe u vladu Srbije.**
- **1954. godine u organizaciji Doma zdravqa i aktivnim u-e{ }em osobqaa Bolnice u I vawici zapo~eta realizacija programa na sanitaciji i higijenizaciji seoskog podru~ja, uz pomo} Unicefa:**
  1. I zgradwa seoskih vodovoda, javnih ~esama i nu`ni ka,
  2. I zgradwa { kolskih vodovoda, ~esama, nu`ni ka i kupatila.
- **1955. godine, u organizaciji Doma zdravqa u I vawici, zapo~eta realizacija { i rokih preventivnih programskih akcija:**
  1. I zgradwa i opremawe { kolskih kuhiwa i ba{ta, vo}waka i zookut aka pri { kolama,
  2. Zdravst veno~aspit na predavawa, `ivot ne demonst racije, kursevi i t e~ajevi za omladi nu i `ene,
- **1956. godine, u organizaciji Doma zdravqa u I vawici, zapo~elo ostvarivawe programa pokrivawa seoskog podru~ja organizovanom zdravstvenom slu` bom tako da se ubrzo real izovalo da:**
  - u svakom ve}em selu post oji zdravstvena stanica ili zdravstvena ambulant a sa stalnim medicinskim tehnicarem ili bolni~arem i sa povremenim dolaskom lekara,
  - cela teritorija bude obezbe|ena potrona`nom slu` bom ({ kolovalnim mediciinskim sestrama)
  - budu organizovana mobilna specijalizovana savet ovali{ t a za majke, decu i { kolsku populaciju,
  - bude na celoj teritoriji organizovan permanentan higijensko-sanitarno-epidemiolog{ki nadzor.
- **1972. godine po~ela izgradwa Zavoda za le~ewe anemija u I vawici, koji je zavr{en i pu{ten u rad 1978. godine kao Zavod za prevenciju, le~ewe i rehabilitaciju krvnih bolesti u I vawici.**
- **2005.**

Jubileji**O ideje do osnivawa Medicinskog fakulteta u Beogradu***

B. \uri-i¹ i saradnici

Po~etkom 1860. godine Pope~iteqstvo prosvete Kne~evine Srbije formiralo je Odbor sa zadatkom da izradi plan za osnivawe nau~nih zavoda u Srbiji. Odborom je rukovodio arhimandrit Gavril Popovi}, profesor Liceja i wegovi biv{ i rektor. U wemu su bili i Konstantin Bran~kovi}, profesor Liceja, a kasnije profesor Velike { kole i wen rektor, dr Janko [afarik, lekar, profesor i biv{ i rektor Liceja i jo{ tri ~lana. Odbor je ve} u martu 1860. godine Pope~iteqstvu prosvete podneo predlog „Osnove na{ e nau~ne zgrade“, u kome je stajalo da su Srbiji potrebne osnovne { kole za mu{ ku i ~ensku decu, sveu~ili{ te u kome bi bio i Lekarski fakultet i niz drugih { kola. Verovalo se da bi se na Lekarskom fakultetu { kolovali ne samo lekari za potrebe Srbije, ve} i mladi pri~padnici slovenskih naroda, koji su se jo{ uvek nalazili u sastavu Otomanske imperi~je. Odbor je procenio da bi se za potrebe Lekarskog fakulteta, pored neophodnih „sprava“, moral o obezbediti najmawe po 24 (7). 000 talira godi{ we. Za po~etak, odbor je preporu~io da se osnuje babi~ka { kola.

Na Liceju, a kasnije Velikoj { koli, nekoliko lekara dr` alo je predavawa iz vi{ e predmeta, dr Vuk Mari~kovi} i dr Janko [afarik predaval i su fiziku, a dr Lazar Doki}, dr A}im Medovi}, dr Milan Jovanovi} „Morski“, dr Jovan Valenta, dr Milan Jovanovi} Batut, dr \orje Jovanovi} i dr Vojislav \orje} uporednu anatomiju, fiziologiju, higijenu, sudsku medicinu, botaniku, zoologiju, mineralologiju i geogn-

ziju. Nastava na ovim katedrama bila je na zavidnom nivou. Za neke predmete bili su napisani kvalitetni uxbenici, a svr{eni diplomci su, naj~e{ }e bez te{ko}a, nastavqali i sa uspehom zavr{evali najboqe fakutete { i rom Evrope, pa i medicinske.

Osnivawe Srpskog lekarskog dru{tva i wegovi sastanci podizali su nivo stru~nog i nau~nog rada lekara, posebno u Beogradu, tako da je 1876. godine dr Josif Pan~i} predlo`io osnivawe Medicinskog fakulteta kao najboqi na~ina da se u Srbiji obezbedi potreban broj lekara. Wegovi predlog nije nai{ao na odziv. Uskoro su usledili srpsko-turski ratovi.

Decembra 1879. godine na dnevnom redu Narodne skup{tine razmatrana je „Predugotovna radwa za reformu sanitetske struke u Srbiji“. U diskusiji je izra~ena bojazan {to su lekari u Srbiji najve}im delom stranci, pa je narodni poslanik Vasilije Pavi} tra`io da se „Velika { kola digne na stepen Univerziteta, pa da se na { koli na{ i si novi spreme za doktore, te da oni le~e svoj narod“. U~estvuju}i u diskusiji, dr Vladan \orje} je osporio svaku pomisao o osnivawu Medicinskog fakulteta, po{to on zahteva ogromnu „nau~ewa~ku snagu, ... profesorski kor koji nemamo i koji ne mo~emo imati jo{ za 30 godina“, te da „Medicinski fakultet zahteva tako ogromne i skupocene nau~ne zbirke kakve ne mo~emo za dugo vremena dobiti, pa ba{ kad bi smo imali novaca za to“, pa se zalo`io da je „boqe da mi po 20 do 30 pitomaca o dr`avnom tro{ku { aqemo na strane Univerzitete za

* Iz: „Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu 1905-1920-2005“, Beograd. 2005.

¹ Akademik prof. dr Bogdan \uri-i}, dekan Medicinskog fakulteta u Beogradu.

lekarske nauke, pa }emo za 5 do 6 godina opet imati sve na{e si nove za lekare“.

Godine 1879. donet je Zakon o narodnom sani tetskom f ondu, a 1881. Zakon o ure|ewu sani tetske struke i za{titi narodnog zdravca, koji je predvideo da se do 1888. godine osnuju {kola za lekarske pomo}ni ke i {kola za babice. Formirane Medicinske fakultete nije ni pomenuto. Do predvi|enog osni vawa dveju {kola nije do{lo. (Babi~ka {kola je osnovana tek u jesen 1899. godine pri Gi nekolof kom odecqewu Op{te dr`avne bolnice u Beogradu, a {kola za nudiqe tek 1921. godine, godinu dana posle Medicinskog fakulteta).

Godina 1888. Srpske novine su pisale „da mi jo{za ~itave decenije ne}emo biti u stawu da ostvarimo na{u `ivu `equ da na{u Veliku {kolu podignemo na stepen Univerziteta“, a da u isto vreme „Hrvati imaju Uni verzitet ve} 14 godina“, i da je „Zagreb ve} dao 100.000 dinara za podizawu Medicinskog fakulteta, dok Beograd ... ni{ta“, kao i da se u Zagrebu uveliko radi na „popuwawu Hrvatskog uni verziteta fakultetom medi ci nski m“.

Godine 1895. uredni {two Srpskog arhiva za celokupno lekarstvo pokrenulo je u rubrici „Javna re~“ pitawe obrazovawa pomo}nog lekarskog osobqa, tj. „{kole za lekarske pomo}ni ke, babice, bolni~are, 'Samarjane', nudiqe i desinfektore“. Pozi vniye i zazvao skoro ni kakvu reakciju. Jedino se urednik Srpskog arhiva, dr Jovan Dani}, oglasio ~lankom „[kola za babice“.

Slede}e, 1896. godine, dr I van Lazarevi} iz Aran|el ovca oglafava se u Srpskom arhivu za celokupno lekarstvo ~lankom „Najpre {kola za primaqe (babice) i lekarske pomo}ni ke, pa onda postepeno i Medicinski fakultet“, u kome pobija tvrdwe protivnika osni vawa fakulteta, da bi on Srbiju prepuni o lekarima i time u~inio da opadne vrednost i ugled lekara, da ne bi imali dobar Fakultet koji bi davao dovoqno teorijski i prakti~no spremne lekare i da ne bi imali dovoqno materijala za prakti~no ve~bawe |aka, potrebnih preparata i kabi-

neta za u~ewe. On je tvrdio i da bi se pravilnim izborima onih koji „vladaju naukom i strukom“ mogli obezbediti kvalitetni nastavnici i da bi se domainskim raspolaganjem novcem Sani tetskog fonda mogli izgraditi zgrade instituta i klinika i da bi u toku nekoliko godina bilo mogu}e otvarawewe Medicinskog fakulteta. Ni ovaj ~lanak, kao ni pomenuti ~lanak dr Jovana Dani}, kod lekara nisu i zazvali ve}u reakciju, tako da je izgledalo da za ta pitawa lekari u Srbiji nemaju naro~iti interes.

Tri godine kasnije (1898.), odlukom Narodne skup{tine Krajevine Srbije osnovana je komisija sa zadatkom da pripremi predlog o podizawu Velike {kole na stepen Univerziteta. Pored ~lanova Srpske akademije nauka Stojana Bo{kovica, predsednika komisije, Qubomira Kraqevica, Andre Nikolija i Petra \or|evi}, u komisiji su bili i profesori Velike {kole, Nikolai Stamenkovi}, Vojislav Baki}, Dragoqub Miju{kovi}, \or|e Stanojevi}, Bogdan Gavrilovi} i Milan Jovanovi}-Batut. Komisija je postavila i pitawe {kolo vawa lekara.

Da bi {to sna~nije potkreplio to pitawe, dr Milan Jovanovi}-Batut je 1898. godine napisao studiju „Medicinski fakultet Srpskog Uni verziteta“, u kojoj je nastojao da odgovori na tri pitawa: 1. Da li Srbiji treba Medicinski fakultet? 2. Ima li u nas mogu}nosti za Medicinski fakultet? 3. Da li bi Medicinski fakultet stvorio u zemqi lekarski proletarijat? Dr Batut je do{ao do zakqua~ka da je „Uni verzitet bez Medicinskog fakulteta nepotpun, pa da ba{za to s nau~ne strane ne mo`e odgovarati onim zada}ama, {to ih je po svojoj su{tini na sebe primo“, da je Medicinski fakultet „preka potreba i sa nacionalno-politi~kog gledi{ta“, te „da smo na me|i i raskrsni ci i stoka i zapada, dakle, tako re}i celom svetu na vidiku, pa {to pogre}imo, ili samo zakanimo, jako nam se vidi, a ponekad i nemilice sveti“. Mora se re}i da ni ova rasprava nije dala o~ekivane efekte. Kod ve}ine lekara vladalo je uverewe da jo{ nije vreme za osni vawe Medicinskog fakulteta.

Krajem 1898. godine ve} pomenuti dr I van Lazarevi} ponovo se oglasio u *Srpskom arhivu za celokupno lekarstvo* ~lankom „O podizawu Srpskog Univerziteta“, u kome se ponovo sna` no zalo`io za osnivawe Medi ci nskog f akul teta ponavqaju}i i upotpuwawaju}i raniju argumentaciju, u uverewu „da ve} imamo izvestan broj specijalisti koji bi mogli biti nastavnici, a ukoliko nedostaje, mo`emo ih sa strane dobiti. Na}i }e se od Srba i Slovensaca koji su docenti, koji bi kod nas do{li“. Ni posle ovog ~lanka nije bilo ozbiqni je reakcije u lekarskim krugovima.

Dve godine kasnije (1900.) dr Mihailo Petrovi}, na~elnik Hirur{ kog odecqewa Moravske stalne vojne bolnice u Ni{u, u *Srpskom arhivu za celokupno lekarstvo* objavquje ~lanak „Je li Medi ci nski f akultet u Srbiji najakutnija sanietska potreba“, u kome je svojom analizom do{ao do zakqu-ka da „Srbiji nije potreban Medi ci nski f akultet, bar za sada, radi obrazovawa sopstvenih lekara“. Mislio je da je boqe zidati bolnice po Srbiji kojih nije bilo ili koje su bile u jadnom stavu i slabo opremqene, kao i da su za osnivawe f akul teta neophodne ozbiqne prireme, a da bi osnivawe f akul teta trebal o biti kruna sveukupnog napretka. Iz ovog ~lanka provejava bojazan da bi se sva postoje}a sredstva Sanietskog f onda utro{ila za osnivawe Medi ci nskog f akul teta, a da bi za najve}i broj stanovnika Srbije „nebo bilo visoko a klinike daleko“. Tvrđio je da Srbiji nije potreban toliki broj lekara koliko je izra~unao dr Batut i da je za sada isplatqivije { kolovawe lekara na stranim medicinskim f akul tetima. Na ovaj ~lanak u ~asopisu „Zvezda“ odgovorio je dr \oka Nikolai}, navode}i da je „pi tawe o Medi ci nskom f akul tetu za nas svive} ozbiqno i sudbonosno, a da bi nas pri wegovom re{avawu smeli (ma i jedan ~asak) zavodi ti ose}aji sujeti i interesи li~ne pri rode“, i zalo`io se za {to hitnije osnivawe Fakuteta. I zgleda da je Uredni{ two *Srpskog arhiva za celokupno lekarstvo* uglavnom zastupal o mi { qewe dr Petrovi}a.

U svom referatu „Laboremus“ na Prvom kongresu srpski h lekara i prirodwaka, odr`anom od 5. do 8. septembra 1904. godine, imaju}i na umu izgradwu novih bolница, dr Vladan \or|evi} je rekao da „na Vra~aru kraj Beograda ni~e najlep{e cve}e srpske ~ove~nosti, srpske kulture i ne}e dugo trajati a taj Vra~ar pokri}e ona ideal na humanisti~ka kolonija Srbije koja je predvi|ena sanietskom ref ormom od 1881. godine i ona }e tek postati sol i dan temeq za Medi ci nski f akul tet Srpskog Uni verziteta.“

Rasprave o osnivawu Medi ci nskog f akul teta su se ponovo aktivi rale 1904. godine, kako se privodio kraju predlog Zakona kojim se Velika {kola podi`e na stepen Uni verziteta. Zakon o Uni verzitetu donet je 12. marta 1905. godine. U ~lanu 4 Zakona stajalo je da Uni verzitet ima pet f akul teta: bogoslofski, filozofski, pravni~ki, medi ci nski i tehni~ki. U ~lanu 6 Zakona stajalo je da redovno u~ewe u medicinskom f akul tetu traje 10 semestara, a u ostalim posam.

U Zakonu se ka`e i ovo: „za osnivawe medi ci nskog f akul teta i podizawe potrebnih zgrada unosi}e se svake godine u dr`avni buxet naro~ita pozicija, a sem toga postavi}e se naro~iti odbor sa zadatkom da se stara oko svih pri premnih poslova, kao {to su sistematsko pri premawe anatomskog i drugog nastavnog materijala i zna}ih bolni ca i drugih zavoda; pri premawe pojedinih bolni~kih odecqewa, podesnih za klinike; i za}iqawe pi tomaca za specijalno izu~awe pojedinih medi ci nskih struka i td, a za osnivawe novih i popuwawaweh starih kabinet, laboratorija i seminara stavi}e se u dr`avni buxet naro~iti krediti“.

Na osnovu tog Zakona, Ministar prosvette je juna 1905. godine osnovao komisiju (tzv. „komisiju za Medi ci nski f akul tet“), u kojoj su bili rektor, nekoliko profesora Uni verziteta, {efovi vojnog i civilnog sanieta, upravnik i {efovi svih odecqewa Op{te dr`avne bolnice, koja je imala zadatak da podnese izve}taj o napre~im poslovima i potrebama oko osnivawa Medi ci n-

skog fakulteta. Ova komisija je osnovala dve potkomisije. Jednu potkomisiju ~ini la su tri lekara i arhitekta Andra Stefanovi}, profesor Univerziteta. Wen zadatak bio je da u krugu Op{te dr`avne bolnice odabere mesta za izgradwu zgrada za institute i klinike fakulteta. U drugoj potkomisiji bili su dr Milan Jovanovi} Batut, predsednik, i ~lanovi dr Milan Radovanovi}, upravnik Op{te dr`avne bolnice, i dr Eduard Mihel, {ef prosekture ove bolnice. Wen zadatak bio je da proceni {ta od materijala treba da se prikupi da bi nastava mogla da otpo~ne. Ova potkomisija do{la je do prora~una da bi se tokom dve-tri godine u buxetu moral obezbe|ivati po 200.000 dinara godi{we kako bi se stvorio fond za izgradwu zgrada klinika i instituta. Komisija je od vlaste tra`ila 4000 dinara godi{we na ime tro{kova („recimo za sudove i druge potrebe {to se moraju kupiti“). Kako na zahtev komisije i wen elaborat Vlada nije dal a odgovor ni sredstva, juna 1906. godine prestao je rad i komisije i potkomisija.

Ni predlog dr Milo{a Popovi}a, podnet na Glavnom godi{wem skupu SLD 1905. godine, za osnivawe „Medicinske {kole, jer samo tako mo`emo do}i do ve}eg broja lekara“ nije uzet u razmatrawe, ve} je prosljen Upravnem odboru Dru{tva na daqi postupak.

I nicijati ve za osnivawe Medicinskog fakulteta postepeno su zamrle. Neumorni i nepokolebqivi dr Milan Jovanovi} Batut u ~asopisu „Zdravqe“ 1910. godine pi{e: „Ja sam puno ubedjen da Srbija ne}e imati sve dotle potreban broj lekara da bi ih po potrebi mogla i po samom narodu rasporediti, dokle god ne dobije svoj Medicinski fakultet“.

Petog marta 1911. godine dr Vojislav Subboti}, predsednik SLD, sazvao je sednicu Srpskog lekarskog dru{tva da bi se ponovo pokrenulo pitave osnivawa medicinskog fakulteta. Dr Subboti} je na sastanak pozvao i dr Milovanu Milovanovi}a, predsednika Vlade, dr Andru Nikoli}a, predsed-

ni ka Narodne skup{tine i vi{e politi~ara, poslanika i profesora Univerziteta. U uvodnoj re{i dr Subboti} je rekao i ovo: „Od vajkada je medicina va`na grana kulturnog `ivota naroda, a centri u kojima se ona gaji i u{i izvori su upliva i uticaja, koji dopiru ~esto i do udrazenih pokraji na i naroda. Pitave o osnivawu Medicinskog fakulteta na srpskom Univerzitetu zna~ajno je po narod i po dr`avu, ne samo stoga {to od wegovog povocnog re{ewa zavisi u mnogome budu}nost narodnog zdravqa, medicinskih znanosti i medicinskog stale`a u Srbiji, nego i stoga {to je s wim tesno spojen pravilni razvitak srpskog univerziteta i srpske nauke u op{te“.

Na sastanku je zatim dr Batut odr`ao predavawe „Medicinski fakultet u Srbiji“, koji je bio skra}ena verzija wegove, ranije pomenute studije iz 1898. godine. Tada je rekao da u Evropi jedino Srbija i Crna Gora nemaju svoje medicinske fakultete, i da ako bi se za Crnu Goru moglo na}i opravdawe, opravdawa za Srbiju ne mo`e biti jer je „u Srbiji ve} od postanka dr`ave vaqalo misliti na tu bitnu potrebu svoga `ivota i svoje samostalnosti“. Utisak koji je predavawe dr Batuta ostavilo, po svemu izgleda bio je veoma dobar. Na`alost, usledila je diskusija, u kojoj je nekoliko lekara osporaval o potrebu za osnivawe medicinskog fakulteta. Izgleda da je naj{tetnija bila diskusija dr Svetozara Markovi}a, koji je, i znose}i dosta jake argumente, bio ne samo protiv osnivawa fakulteta, ve} je grubo napao politi~are „koji za ovih poslednih 30-40 godina nisu brinuli o dr`avi i wenim potrebama, nego o partijskoj politici“ te da je „boqe da nemamo Medicinski fakulteta nego da ga imamo, pa da bude sakat, kao {to imamo puno drugih sakatih stvari, takvih za koje narod daje mnogo novaca a do wih nema nikakve koristi“. Moralo biti da se wegova i sli~ne diskusije nisu ni malo svidele prisutnim visokim politi~arima. Ni diskusija dr Lazara Geni}a nije bila od koristi, jer iako se i zjasni o za osnivawe fakulteta, wegova diskusija se

u kontekstu prethodne mogla shvati ti skoro negativnom. Ni brojne intevencije predsednika Subbotića, Batuta i Šoke Nikolića nisu mogle popraviti u osnovi ločuti-sak. Sastanak se odušio i završen je bez ikakve odluke, s tim da se nastavi. Sve u svemu, sednica je, bez sumwe, ostavila prilično muštan utisak i zaključena je bez ikakve odluke, s tim da se nastavi kasnije. Nastavljena je 12. marta, ali bez prisustva političara. Ponovo je usledila duga i suprostavljena dijiskusija. Na kraju jedva je usvojena predstavka „da Srpsko lekarsko društvo podnese merodavnim faktorima: Kruni, Kraljevskoj Vladi i Narodnoj skupštini dobro motivisanu predstavku, u kojoj će tražiti da se zakonske odredbe o podizawu Medicinskog fakulteta {to pre u delo privedu“. Protivniči osnivava i zdejstvovali su da se na kraju predstavke doda i formulacija „s tim da se daće postupi po pravilima Lekarskog Društva“. Zato nije uđeno {to je predstavka praktički ostala bez odziva.

Godine 1912. dr Toma Leko u *Srpskom arhivu za celokupno lekarstvo* piše da „opština nivo naučnog obrazovawa načeg medicinskog sveta u Srbiji ne da se ... podigne ni najboqim radovi ma pojedi naca“ ... i da je za to „potrebno jedno medicinsko naučno telo, jedan Medicinski fakultet“, ali, verovatno misleći na Srpsko lekarsko društvo, sažaločju konstatuje da „kod nas, i to na jednom merodavnom mestu, vlasna duboko uverewe da nam je jedna takva ustanova nepotrebna“.

Pitave osnivava fakulteta ponovo je postaćeno tek kada su od Skupštine zatražena velika sredstva za kolovawe lekara i vihovu specijalizaciju. Naiime, u jesen 1912. godine, Narodnoj skupštini je predloženo da se iz Saničetskog fonda izdvoji 1.500.000 dinara radi upravljanja 45 pitomaca na studije medicine i 18 lekara na specijalizaciju u inostranstvo. Kada je predlog stigao pred Skupštinski odbor za finansije koji je rukovodio dr Lazar Pašić, on je postavio pitave za{to se ne bi pristupilo osnivanju Medicinskog fakulteta kao ra-

cionalnijem rečewu. Odbor se s tim saglasio i to mičewo prosleđeno je ministru unutrašnjosti, sa kojim se i on saglasio i Skupštini je poslat dopis u kome je stajalo i ovo:

„Gospodin ministar unutrašnjosti, ... u brizi za narodnim zdravcem, podneo je predlog o čišćawu većeg broja pitomaca na izučavawe medicine. Odbor je uzeo u ocenu promenuti predlog, pa je posle svestranog razmatranja o wemu, načao da se čišćawem pitomaca, iako u velikom broju, kako se predlaže, neće moći ni tako brzo, ni u dovoqnoj meri zadovoqiti tako prene potrebe narodnog zdravca. ^etrdeset i pet pitomaca, u ovoj velikoj oskudici u lekarima, samo bi donekle i privremeno zadovoqilo potrebe nače zemlje. Da bi se potrebe potpunije zadovoqile, morao bi se slati u krajnjim razmacima vremena mnogo veći broj pitomaca i to neprestano, {to bi u načem buxetu stalno predstavqalo znatnu sumu. S pravom smo se onda moral i pitati - za{to se tim novanim sredstvima ne bi mogao izdravati medicinski fakultet, koji je već i predviđen zakonom Univerzitetu i koji se i stoga treba ostvariti?“

„Po načem uverewu, izdaci za izdravawe medicinskog fakulteta ne bi bili veći od izdataka na taj povećani broj pitomaca, koji bi se morao predviđati, a kojim se opet ne bi moglo izmiriti potrebe zemlje, jer populacija raste, a i lekari se trože, stare i umiru. A sagrađene bolnice i one koje se po rasporedu novca Saničetskog fonda imaju još sagraditi ovde u Beogradu, biće dovoqne da služe kao klinike Medicinskog fakulteta. Otvarawem Medicinskog fakulteta u Beogradu, mi bismo dobili mnogo veći broj kandidata za medicinu od broja pitomaca, koji bi se na strani mogli kolovati. Nači Medicinski fakultet mogao bi snabdevati i naču otaxbinu i vojsku i srpske krajeve načim lekarima. Pitave o kvalitetu lekarskom time bi bilo rečeno...“

„Sa ovih razloga Odbor je predložio g. ministru da svoj predlog u ovom smislu i iz-

meni. G. ministar je odmah na to pristao. Mi imamo ~ast predlo`iti Narodnoj skup{tini da izvoli re{iti: da se suma predlo`ena za {iqawe ~etrdeset pet putomaca na strani radi izu~avawa medicinske smatra kao izvr{ni ulog za osnivawe Medicinskog fakulteta za vreme od osnivawa Univerziteta do danas, a na osnovu ~lana 38. Zakona o Univerzitetu. Ujedno Odbor predla`e da se radi pripreme svega {to je potrebno za ostvarewe Medicinskog fakulteta u najkra}em roku u sporazumu sa g. ministrom unutra{wih dela i s Univerzitetom sve u~ini kako je predvi~eno u napred pomenutom ~lanu“.

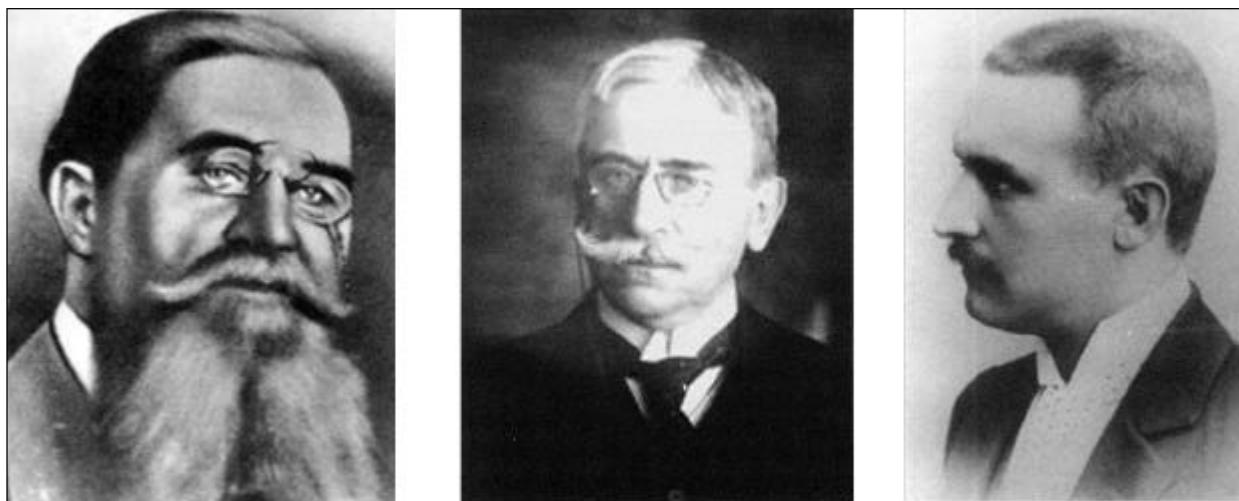
Uskoro su dr Milan Jovanovi} Batut i dr Vojislav J. Subotij dobili zadu`ewe da napi{u nacrt za organizaciju rada Medicinskog fakulteta. Odbor je potom uputio predlog Narodnoj skup{tini i Vladu da se Medicinski fakultet osnuje. Predlog je prihva}en, pa je Stojan Protij, ministar unutra{wih dela, u mesecu martu 1914. godine, omogu}io odlazak lekarske komisije u evropske univerzetske centre radi upoznavawa organizacije i rada medicinskih fakulteta. U komisiji su bili honorarni univerzetski profesor higijene i sudske medicine dr Milan Jovanovi} Batut, dr Vojislav J. Subotij, {ef Hirur{ kogodeqe-wa ODB i dr Eduard Mihel, {ef Prosekture ODB. Tokom {est nedeca ~lanovi ko-

misije obi{li su sedamnaest medicinskih fakulteta u Italiji, Francuskoj, [vajcarskoj, Nema~koj, ^ejkoj i Rumuniji, biraju}i gradove sli~ne veli~ine Beogradu.

Po povratku, komisija je podnela referat na osnovu koga je Stojan Protij, ministar unutra{wih dela, krajem maja 1914. godine, „cene}i veliki nau~ni, nacionalni i kulturni zna~aj Medicinskog fakulteta za Krajevinu Srbiju“, doneo re{ewe o osnivawu Medicinskog fakulteta u sastavu Univerziteta u Beogradu.

Osnivawe Medicinskog fakulteta onemogu}ilo je izbijawe Prvog svetskog rata 29. jula 1914. godine. U ovom ratu Srbija je izgubila polovinu svojih l ekara, ukqu~uju}i i neke koji su bili predvi~eni za osnivawe katedri i prve nastavnike, kao {to su dr Eduard Mihel, dr Toma Leko i dr.

Od dono{ewa re{ewa ministra Stojana Protija o osnivawu Medicinskog fakulteta do po~etka wegovog rada proteklo je {est godina. Na prvoj sednici Univerzetskog saveta, odr`anoj 28. marta 1919. godine, pro{i tan je akt broj 4801/1919, u kome Quba Davi dovi}, ministar prosветe, zahteva da se od nove {kolske godine (1919/1920.) u Beogradu otvore Medicinski i Poqoprivredni fakultet i da Univerzetski savet odredi ~lanove komisije za ove fakultete. Za ~lanove komisije Univerzetskog osni-

Slika 1. (s leve na desno) Dr M. Jovanovi} Batut, dr V. Subotij, dr E. Mihel.

va~kog odbora za Medicinski fakultet odre|eni su dr Milan Jovanovi} -Batut, prof esor Velike { kole u penziji i honorarni prof esor Univerziteta, dr Vojislav J. Subboti}, { ef Hi rur{ kogodeqewa Op{ te dr` avne bolnice, dr @ivojin \or|evi}, biolog, prof esor Filozof skog fakulteta i dr Nikola Vul{i}, prof esor Univerziteta.

Na devetoj sednici Univerzitetskog saveza pro~itan je akt ministra prosvete od 11. septembra 1919. godine, kojim je Rektorat Univerziteta obave{ ten da su ukazom od 9. septembra 1919. godine za redovne profesoare Medicinskog fakulteta postavljeni dr Vojislav J. Subboti}, hirurg, i dr Milan Jovanovi} -Batut, prof esor Velike { kole u penziji i honorarni prof esor Univerziteta za higijenu. Pored regenta Aleksandra, ukaz je potpisao i minister prosvete Pavle Marinkovi}.

Profesor dr Milan Jovanovi} -Batut i profesor dr Vojislav J. Subboti} su 10. decembra 1919. godine izabrali dr Draga Perovi}a, upravnika Anatomskog instituta Sveu~ili{ta u Zagrebu, za redovnog profesora normalne i topograf ske anatomije. Izbor je potvr|en ukazom od 17. decembra 1919. godine. Tako je stvoren kolegijum od tri redovna profesora.

Uzima se da je prvom sednicom kolegiju, odr` anom 6. februara 1920. godine, otvoreo rad Medicinskog fakulteta. Na toj istorijskoj sednici, za dekanu je izabran profesor dr Milan Jovanovi} -Batut, a za prodekana profesor dr Vojislav J. Subboti}. Kolegijum je na istoj sednici za redovnog profesora na Katedri op{te patologije sa patologijom i histologijom izabrao dr \or|a Joanovi}a, dotada{ weg profesora patologije Medicinskog fakulteta u Be~u. Sa ove sednici kolegijum je uputo dopis Ministarstvu vojske i mornarice s molbom da se za Anatomski institut Medicinskog fakulteta privremeno ustupi zgrada u krugu Vojne bolnice u Beogradu, a Ministarstvu narodnog zdravaca da ustupi zgradu za Institut za fizioligu. Dopisom od 5. maja 1920. godine Ministarstvo vojske i

mornarice obavestilo je Medicinski fakultet da }e na dve godine ustupiti zgradu Zara~nogodeqewa Vojne bolnice Prve armijske oblasti u Beogradu, a Ministarstvo narodnog zdravaca ustupilo je zgradu Tuberkuloznogodeqewa Op{te dr` avne bolnice.

Pravdaju}i se zdravstvenim razlozima, profesor Drago Perovi} je 9. aprila 1920. godine podneo ostavku na mesto profesora sistematske i topograf ske anatomije i vratilo se u Zagreb. Javila se opasnost da se sa nastavom ne}e mo}i po~eti u jesen 1920. godine. Juna meseca 1920. godine, za vreme Hirur{ kog kongresa u Parizu, prodekan profesor Vojislav J. Subboti}, pozvao je dr Niku Mi qani}a, koji je specijaliziran hirurgiju i vi{e godina radio na anatomiji u Parizu, da do|e u Beograd i osnuje Anatomski institut, {to je on prihvatio. Tako je 13. avgusta 1920. godine Savet Medicinskog fakulteta izabrao dr Niku Mi qani}a za honorarnog profesora deskriptivne i topograf ske anatomije.

Kolegijum je odlu~io i da do izbora odgovaraju}ih nastavnika nastavu iz biologije, hemije i fizike dr`e profesori Filozof skog fakulteta, @ivojin \or|evi}, Sima Lozani} i \or|e Stanojevi}.

Na sednici odr`anoj 10. oktobra 1920. godine, kolegijum je za kontraktualnog redovnog profesora fizijologije izabrao dr Richarda Burijana, profesora fizijologije na Medicinskom fakultetu u Lapcigu i di rektora Fiziolog{ kog odseka Zoolo{ke stанице u Napuqu, a 29. oktobra za honorarnog profesora histologije i embriologije izabrao je dr Aleksandra \. Kosti}a.

Posle obavqenih izbora nastavnika za predmete iz prve godine, septembra 1920. godine izvrsen je upis 286 studenata za kolonku 1920/1921. godinu.

Nastava na Medicinskom fakultetu po~ela je 9. decembra 1920. godine. U sve~anoj sali stare zgrade Univerziteta (Kapetan Mi~ino zdawe), dekan je, u prisustvu rektora, vi{e profesora Beogradskog univerziteta i svih profesora Medicinskog fakulteta, kra}im govorom sve~ano otvorio Medicin-

ski fakultet Univerziteta u Beogradu. Zatim je, prvoj generaciji studenata, upisanoj { kolske 1920/1921. godine, profesor deskriptivne i topografske anatomije dr Niko Mićani } održao svoje priступno predavanje. Time je otpočela nastava na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Taj dan se od 1970. godine slavi kao Dan Medicinskog fakulteta. ^asovi iz anatomije i daqe su održavani u sve~anoj sali stare zgrade Univerziteta i bili su teorijski. Prakti~na nastava iz anatomije po~ela je kada je zavr{eno ure|ewe prostorije Zaraznog odecewa Vojne bolnice Prve armijske oblasti u Beogradu i kada je bilo omogu}eno snabdevawne instituta le{evima. U me|uvremenu, nabavljeno je jo{ nekoliko kostura, atlasi i ostala u~ila.

Slika 2. Kapetan Mićin zdaće i doktor Niko Mićani } (levo), profesor Niko Mićani } (desno).

Narednih meseci i godina izabirani su i drugi profesori i nastava se polako ure|ivala. No, postojawe fakulteta nije bilo sa svim obezbe|eno. Nepunu godinu od osnivanja javile su se inicijative da se on uki ne. Taj zahtev pravdan je tvrdwama da je za Kraqevinu Srba, Hrvata i Slovenaca dovoqan Medicinski fakultet u Zagrebu i da fakultet u Beogradu nema uslova za rad. Godine 1921. Skup{tina Kraqevine obrazovala je komisiju sa zadatkom da i spita rad tek osnovanog fakulteta. Jednog dana komisija se

iznenada pojavila na tada jedinom Anatomskom institutu, i u wemu zatekla „preko 200 mladih quidi koji su radili kao p~ele, puni odu{ evqewa za svoj budu}i poziv“, tako da je „Institut u~inio tako povoqan utisak na komisiju, da je wen izve{ taj ispa najpovoqniji za na{ mladi fakultet“.

^etiri godine kasnije, Stjepan Radi}, ministar prosvete Kraqevine Srba, Hrvata i Slovenaca, zatra`io je da se, iz finansijskih razloga, zatvore neki fakulteti, a me|u wima i Medicinski fakultet u Beogradu. Usledi la je ogor~ena reakcija javnosti, a naro~ito Srpskog lekarskog dru{tva, koje je izdalо izjavu u kojoj se ka`e i ovo:

„Srpsko lekarsko dru{tvo najenergi~nije protestuje protiv namera g. ministra prosvete da uki ne Medicinski fakultet u

Beogradu. Dru{tvo tu nameru smatra kao iznenadni i ~udnovat napad predstavnika prosvete u vladu, koji je u~inio mu~an utisak na srpske lekare.

Gospodin ministar prosvete ne sme zaboraviti da su kulturne tekovi ne srpskog naroda neprikosnovena svojina Srba, do koje se do{lo ne samo te{kim materijalnim `rtvama u borbama za oslobo|ewe svih srpskih zemaka, u kojima je pol o`ilo i vote 50% srpskih lekara, te da }e kulturne tekovi ne brani ti ne samo srpski lekari, nego i sav srpski narod“.

Fakultet se odr^{ao}, wegova pedago{ ka i nau~na aktivnost je unapre|ivana. Ve} 29. aprila 1926. godine promovisani su prvi doktori medicine. Fakultet je dobio finansijsku pomo}, tako da je zavr{ena izgradnja zgrada Anatomskog i Patolog{ kog instituta, I nterne propedevti~ke, Prve i Druge i interne klinike.

Posle nekoliko godina nai zgl ed mirnog razvoja Medicinskog fakulteta, upravo u godinama kada su po~eli da se privode kraju radovi na izgradnji instituta i klinika, svet je zahvatila te{ka ekomska kriza koja nije imala ni na{ u zemqi. I Medicinski fakultet je osetio posledice ove krize, pa je veliki broj pomo}nog osobqa, po~etkom 1927. godine, bio otpu{ten. Zbog sve te`e ekomske situacije u zemqi, po~etkom 1928. godine, po~elo se ponovo razmi{qati i o zatvaranju Medicinskog fakulteta. Fakultet je do`ivqavao te{ke trenutke i 1938. godine, kada su fakultetske klinike bile odvojene od Op{te dr`avne bolnice.

Pa, ipak, uprkos brojnim te{ko}ama, fakultet se polako razvijao, tako da je pred rat u svemu postigao zavidan nivo pedago{kog, zdravstvenog i nau~nog rada.

Literatura

1. [kola za lekarske pomo}ni ke, babcice, „Samarijane“, bolni~are, nudi qe i desinfektore, Srpski arhiv za celokupno lekarstvo 1895, sv. 7 i 8, 204.
2. Lazarevi} I.: Najpre { kola za primace (babice) i lekarske pomo}ni ke, pa onda postepeno medicinski fakultet. Srpski arhiv za celokupno lekarstvo 1896, sv.. 5, 156–215 i Srpski arhiv za celokupno lekarstvo 1896, sv. 4, 215–219.
3. Dani} J.: [kola za babice. Srpski arhiv za celokupno lekarstvo 1896, sv. 9, 215–219.
4. Lazarevi} I.: O podizanju Srpskog Univerziteta. Srpski arhiv za celokupno lekarstvo 1899, sv. 11, 535–542.
5. Petrovi} M.: Je li medicinski fakultet u Srbiji najakutnija sani~etska potreba ili ne? Srpski arhiv za celokupno lekarstvo 1900, sv. 1, 1–13. Srpski arhiv za celokupno lekarstvo 1899, sv. 2, 62–70.
6. Jovanovi} M. Batut.: Medicinski fakultet u Srbiji. Srpski arhiv za celokupno lekarstvo 1911, sv. 6, 320–346.
7. XII redovni sastanak (SLD) – 5. marta 1911. godine. Srpski arhiv za celokupno lekarstvo 1911, sv. 6, 346–356.
8. II vanredni sastanak (SLD) – 12 marta 1911. godine. Srpski arhiv za celokupno lekarstvo 1911, sv. 6, 356–386.
9. Savi}evi} M.: Osni vawe medicinskog fakulteta. U Savi}evi} M. (ur): Profesori medicinskog fakulteta – od osnivawa do pedesetih godina XX veka. Drugo dopuveno i prera|eno izdawe. Beograd 2003, 21–45.
10. Vardar, kalendar za prostu godinu 1927, 139–142, izdawe Kola Srpskih sestara, Beograd, 1926.
11. Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu, 1920–1935, Beograd, 1925.
12. Pedeset godina Medicinskog fakulteta u Beogradu, 1920–1970, Beograd 1970.
13. Prof. dr Vladimir Stanojevi}: Po~etak stvaranja Srpskog lekarskog kadra, 1–5, SLD Spomenica 1872–1972, Beograd, 1972.
14. Prof. dr Vladimir Stanojevi}: Stvaranje lekarskog kadra u Srbiji, Osni vawe SLD i rad do obustave u Drugom evropskom ratu, 6–21, SLD Spomenica 1872–1972, Beograd, 1972.
15. Prof. dr Vladimir Stanojevi}: Udeo SLD i wego}ih ~lanova u stvaranju Medicinskog fakulteta u Beogradu 137–146, SLD Spomenica 1872–1972, Beograd, 1972.
16. Pedeset godina Klinike za infektivne bolesti „Dr Kosta Todorovi“ u Beogradu, 1926–1976, Beograd, 1976.
17. Prilog za istoriju Klinike za o-ne bolesti „Prof. dr \or|e Ne{i}“ u Beogradu, I, Institut za o-ne bolesti, Klini~ki centar Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 1986.
18. Profesori Medicinskog fakulteta u Beogradu u se}awu generacije studenata upisane na Medicinski fakultet u Beogradu 1946. godine, Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu, 1999.
19. Savi}evi} M.: Profesori Medicinskog fakulteta – od osnivawa do pedesetih godina XX veka. Medicinski fakultet, Beograd 2003.

Jubileji

Hronogram nastanka ustanova u sastavu Kliničkog centra Srbije, odnosno Medicinskog fakulteta u Beogradu (1920-2006)*

- 1921. Osnovan **Institut za fiziologiju** pod imenom Fiziolo{ki zavod Medicinskog fakulteta (prof. dr Richard Burijan)
- 1921. Osnovan **Institut za histologiju** Medicinskog fakulteta (prof. dr Aleksandar Kostić)
- 1921. Osnovana **Prva hirur{ka klinika** (prof. dr Vojislav Subotić)
- 1921. Osnovana **Ginekolo{ko-akuterska klinika** (prof. dr Milo{ Bogdanović)
- 1921. Osnovana **O-na klinika** u ulici Xorxa Va{ingtona u Beogradu (prof. dr \orje Ne{i}), kojoj je 1947. pripojeno O-no odcjewa Op{te dr`avne bolnice u Vi{egradskoj ulici.
- 1922. Osnovan **Institut za op{tu patologiju i patolo{ku anatomiju** Medicinskog fakulteta (prof. dr \orje Joannović).
- 1922. Osnovana **Dematovenerolo{ka klinika** pod nazivom Klinika za ko`ne i veneri~ne bolesti (dr \urića \orjević).
- 1923. Osnovan **Institut za hemiju** Medicinskog fakulteta (prof. dr Petar Matavuq).
- 1923. Osnovan **Institut za sudsku medicinu** Medicinskog fakulteta (prof. dr Milovan Milovanović).
- 1923. Osnovana **Neuropsihijatrijska klinika** pod imenom Klinika za `ivane i du{evne bolesti (prof. dr Laza Stanojević).
- 1924. Osnovan **Institut za farmakologiju** Medicinskog fakulteta (prof. dr Arnold Holste).
- 1924. Osnovana **Otorinolaringolo{ka klinika** izrasla iz Otorinolaringolo{kog odcjewa Op{te dr`avne bolnice (prof. dr Qubića Vulović).
- 1925. Osnovana **Pedijatrijska klinika** (prof. dr Franc Groer).
- 1926. Osnovan **Institut za mikrobiologiju** pod nazivom Bakteriolo{ki institut (prof. dr Tihomir Simić).
- 1926. Osnovana **Klinika za infektivne bolesti** pod nazivom Infektivna klinika (prof. dr Kosta Todorović), a 1947. godine ovoj Klinici je pripojena Zarazna bolnica.
- 1927. Osnovan **Institut za fiziku** (prof. dr Dragoqub Jovanović).
- 1931. Osnovana **Urolo{ka klinika** (prof. dr Leon Kojen).
- 1945. Aktiviran **Institut za higijenu** (prof. dr Milan Prica, ali je nastava zapo~eta 1924. godine).
- 1946. Osnovan **Institut za biologiju** (prof. dr Marko Anaf).
- 1946. Osnovan **Institut za epidemiologiju** (prof. dr Niktopolian Černozubov).
- 1946. Osnovana **Druga hirur{ka klinika**, od raniye IV hirur{ka klinika za ratnu hirurgiju (prof. dr Vojislav Stojanović).
- 1947. Osnovan **Institut za patolo{ku fiziologiju** (prof. dr Ksenofon Čahović).

* Iz: „Univerzitetski Klinički centar u Beogradu”, monografija, 1989. Uredivački odbor: predsednik akademik Qubića Radić, odgovorni urednik: Nebojša Bogunović,

- 1947. Osnovan **Radiolo{ ki institut** spajawem Zavoda za radioterapiju i Zavoda za rendgenologiju (doc. dr Stojan Dedi}). I na~e, radiolo{ ka slu`ba je po~ela akti vnost 1923. godine osnovawem Radiolo{ kog odecjewa pri Op{ te dr` avnoj bolni ci (doc. dr Sava Jankovi}).
- 1947. Osnovana **Klinika za de~ju hirurgiju** nastala od Hirur{ kog odseka na Dejem odecjewu Op{ te dr` avne bolnice 1921. godine (dr Dimitrije Jov~i}).
- 1947. Osnovana **Klinika za ortopedsku hirurgiju i traumatologiju**, nazvana prvo bitno Ortopedska klinika (prof. dr Milo{ Simovi}).
- 1948. Osnovan **Onkolo{ ki institut** prvo kao Laboratorijska eksperimentalna onkologiju (prof. dr Ksenofon [ahovi}).
- 1951. Osnovana **Neurohirur{ ka klinika** (prof. dr Slobodan Kosti), ali ne neurohirurgija kao posebna disciplina uvedena tri desetih godina dvadesetog veka, a 1939. godine formirana I hirur{ koj klinici kao zasebno Neurohirur{ koj odecjewe.
- 1952. Osnovan **Institut za tuberkulozu** kome je pripojena dotada{ wa Ftiziologo{ ka klinika osnovana 1946. godine.
- 1953. Osnovan **Institut za medicinu rada i radiolo{ ku za{ titu SR Srbije** (prof. dr Dragomir Karajovi}).
- 1955. Osnovana **Interna klinika „B“**, formirana od dveju internih klinika (III i IV), osnovanih jo{ 1922. godine (akademik Radi voje Berovi}).
- 1956. Osnovana **Interna klinika „A“** spajawem I i II interne klinike (prof. dr Branimir Stanojevi}).
- 1957. Osnovan **Institut za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju** (prof. dr Aleksandar Zotovi), a katedra tog predmeta postoji od 1923. godine).
- 1958. Osnovana **Laboratorijska primena radioaktivnih izotopa u medicini** (dr Petar Milutinovi}).
- 1959. Osnovan **Institut za biohemiju** (prof. dr Milutin Ne{ kovi}).

Nastavne baze Medicinskog fakulteta a van Klini~kog centra Srbije

- 1953. Osnovana **Gradsko bolnica** (sada KBC „Zvezdara“) u kojoj se razvijaju nastavne baze iz: interne medicine (prof. dr Mihajlo Andrejevi}), hirurgije (prof. dr Mitar Mitrovi}) i oftalmologije (prof. dr Ivan Stankovi}). Kasnije ova ustanova postaje nastavna baza Stomatolo{ kog fakulteta za sve medicinske predmete.

Predmet Socijalna medicina na Medicinskom fakultetu u Beogradu (1924–2008)

- **30. juna 1924.** godine izabran „honorarni nastavnik“ za Socijalnu medicinu – dr Dobrije Gebrasimovi}-Popovi}, tada{wi pomo}nik ministra Narodnog zdravqa. Nije nastupio. U zimskom semestru 1924. godine zapo~eo je predavawa anga` ovani nastavnik dr Andrija [tampar, na~elnik Odeqewa u Ministarstvu narodnog zdravqa, profesor socijalne medicine zagreba~kog Medicinskog fakulteta.
- **27. jun 1934.** godine izabran je „za stalnog nastavnika za predmet Socijalna medicina dr Bogolub Konstantinovi}, {ef Socijalno-medicinskog odecjewa Centralnog higijenskog zavoda, do tada „privatni docent“. Prvo predavawe odr`ao je 10. novembra 1934. godine. Od tada je predmet Socijalna medicina na Medicinskom fakultetu u Beogradu zastupjen redovnim i stalnim predavawima i svojim nastavnicima.

- 1952. Osnovana **Bolnica „Dr Dragi{ a Mi{ ovi}“** na Dediwu, u kojoj se od 1955. uspostavljaju dve nastavne baze: za internu medicinu (prof. dr Frano Buli{)) i hirurgiju (prof. dr Ivo Popovi{)-\ani).
- 1961. Osnovana **Ortopedska bolnica na Bawici** (prof. dr Branko Radulovi{)).
- 1969. Osnovan **Institut za fizikalnu me-**
- dicinu i rehabilitaciju Srbije** transformacijom Instituta za balneologiju i klimatologiju (prof. dr Milutin Ne{kovi{)).
- U **KBC „Zemun“** je formirana nastavna baza iz interne medicine, a od 1976. godine i za otorinolaringologiju.

Osamdeset pet godina Medicinskog fakulteta u Beogradu

Medicinski fakultet u Beogradu ovih dana slavi značajan jubilej, 85 godina od osnivanja. Zvane lekara stekao je 33.051 student, specijalizaciju je završilo 23.266, a uče specijalizacije 1.150 lekara. Magisterske teze su odbranila 2.734 kandidata, a doktoriralo je 2.259 naučnika.

Prvim srpskim Zakonom o univerzitetu, koji je donet 12. marta 1905. godine, -tanom -etiri, ustavljena je Medicinski fakultet, ali je tek petnaest godina kasnije, 9. decembra 1920. godine, po-eto sa radom i to predavavem profesora anatomije dr Nika Mićanjića u sve-anoj sali Rektorata. Istog dana je i prvi dekan Medicinskog fakulteta dr Milan Jovanović Batut u sve-anoj sali Kapetan-Mićinog zdawa (Rektorata Univerziteta u Beogradu), održao sve-ani govor koji je označio po-etak rada fakulteta.

Taj datum se obeležava i kao datum osnivanja Medicinskog fakulteta u Beogradu, koji je do 1960. godine bio i jedini medicinski fakultet u Srbiji. (Beta)

Politika, decembar 2005.

Jubileji

Osamdeset godina Instituta za psihijatriju Kliničkog centra Srbije u Beogradu (1923-2003)*

D. Milovanović,¹ M. Pejović,² J. Marić³

Razvoj psihijatrije Medicinskog fakulteta i Kliničkog centra Srbije od 1923. do 2003. godine

Institut za psihijatriju Kliničkog centra Srbije u Beogradu osnovan je 10. oktobra 1923. godine pod imenom Klinika za `ivane i duvelne bolesti. Sa nastavom iz neuropsihijatrije za studente medicine (tada je to bio jedan predmet na Medicinskom fakultetu u Beogradu), Klinika je poela 12. oktobra 1923. godine, na selu sa prvim upravnim kom, vanrednim profesorom dr Laza Stanojevićem.

Sve do 1953. godine Klinika nije imala svoju zgradu i bila je smeštena u prostorijama Bolnice za duvelne bolesti u Beogradu. Prvi će Katedre za neuropsihijatriju na Medicinskom fakultetu u Beogradu bio je takođe dr Laza Stanojević i na toj funkciji je ostao do odlaska u penziju, 1945. godine.

Klinika je već na samom početku svoga postojanja imala svoju biblioteku i raspolagala je sa fondom od 185 knjiga i 13 različitih stručnih asopisa.

U svom najranijem periodu, prvi saradnici profesora dr Laze Stanojevića na Klinici bili su: dr Radoslav Lopatić, kasnije upravnik Klinike za duvelne i `ivane bolesti u Zagrebu, dr Dimitrije Dimitrijević, kasnije profesor neuropsihijatrije na

Medicinskom fakultetu u Sarajevu, dr Vladimir F. Vujić, kao prvi izabrani docent za predmet neuropsihijatrija i dr Angelina Parezanović, kasnije primarijus Neuropsihijatrijske klinike u Beogradu.

Klinika dočivqava nov polet prelaskom u sopstvene prostorije, koje su 1936. godine otvorene u desnom krilu tadašnjeg Anatomskog instituta, sa 36 posteca i sopstvenom ambulantom.

Godine 1939. tadašnji asistent-volontér, dr Jovan Ristić, organizuje i otvara kliničku laboratoriju, posebno za ispitivanje licevora.

Dawni razvitak Klinike prekinuo je Drugi svetski rat. Klinika je prisilno i sezone u zgradu tzv. inhalatoriјuma, koji se nalazio izazvane ORL klinike, a u prostorije klinike uselilo se Nervno odecewe nemačke vojske. Za vreme okupacije na Klinici je „leženo“ i sauvano više pristalica NOB-a, a dr Mira Vrabić i dr Kurt Lević, lekari Klinike, otišli su u partizane.

Odmah po završetku rata, odlaskom u penziju prof. dr Laze Stanojevića 1945. godine, za upravnika Neuropsihijatrijske klinike postavljen je profesor dr. Vladimir F. Vujić, kada započinje i nagli razvitak Klinike. Otvara se „B“ odecewe na jednom spratu O-ne klinike u Višegradske ulici. Godinu dana kasnije ovo odecewe prelazi u desno krilo Anatomskog instituta, gde je

* Iz: „80 godina Instituta za psihijatriju Kliničko-bolničkog centra Srbije u Beogradu“, 2003, Beograd.

¹ Prof. dr Dimitrije Milovanović, Institut za psihijatriju Kliničkog centra Srbije.

² Prof. dr Mirko Pejović, Institut za psihijatriju Kliničkog centra Srbije.

³ Prof. dr Jovan Marić, direktor Instituta za psihijatriju Kliničkog centra Srbije.

sme{ tena Zubna klinika, a dotada{ we psihijatrijsko odecewe Op{ te dr` avne bolnice postaje „C“ odecewe Neuropsihijatrijske klinike, tzv. odecewe za posmatrawe, nameweno i spitiawu i le~ewu du{ evni h bolesnika (kasnije poznato kao „F“ odecewe Neuropsihijatrijske klinike).

Profesor dr Vladimir F. Vuji}, odmah posle rata, izabran je za prvog prodekana Medicinskog fakulteta i redovnog profesora, kao i za {ef a Katedre i do svoje smrti ostao je {ef Katedre neurologije, psihijatrije i medicinske psihologije (od 1945. do 1953.). Posle nau~nog putovawa u Englesku, 1946/47. godine, izabran je za ~lana Kraquevskog medicinskog udru~ewa, a osim toga bio je ~lan Be~kog neuropsihijatrijskog dru{tva i Dru{tva ~ehoslovenskih i francuskih neurologa i psihijatara. Objavio je niz radova u ~e{kim, nema~kim, francuskim i engleskim ~asopisima.

Profesor Vuji} je sva svoja otkrija objavio najpre 1939. godine u Bazelu, u saradwi sa dr Kurt Leijem. Prou~avaju{i gri pozne epidemije u Beogradu, detaqno je kliniki obradio i hovu celu patologiju i kao rezultat tog istra`iawava objavljuje 1948. godine monografiju pod naslovom „Encephalitis larvata“. Ovo Vuji}e otkrije se citira u svim velikim svetskim uxbenicima.

Kao akademik (SANU), profesor Vuji} je 1949. godine za ovo delo dobio prvu nagradu AVNOJ-a, Ministarstva za nauku i kulturu FNRJ.

Godine 1952. izdao je prvi pisani uxbeni k u nas, koji je osnova psihijatrijske propedevtike, pod naslovom „Medicinska psihologija i op{t a psihopatologija“.

Godine 1950. Klinika je daqe pro{irena, dobi v{i malu zgradu i za Anatomskog instituta, tada{we „E“ odecewe, tj. dana{wi Institut za neuropsihijatriju za decu i omladi nu.

Pored Vuji}a, **Jekija** (do{ao 1948. godine na Kliniku nakon zavr{etka mandata ministra zdravqa), Risti}a i Matija, na Klinici su tada radili i drugi, kasnije ugledni psihijatri: Veselin Savi} (ponatiji kao

neurolog), Mirko [vraki], Viktor Komarecki, Slavka Mori}, Ante Pavkovi}, Nikola Volk, Miroslav Antonijevi}, Bisenja [vraki], Vladeta Jeroti}, prvi psiholog Josip Berger...

Veselin-Vesko Savi}, asistent i nau~ni saradnik Medicinskog fakulteta, dugogodi{wi na~elnik odecewa Klinike, bio je i neurolog i psihijatar.

Mirko [vraki], iz tog herojskog radnog veka Klinike, do{ao je iz Tibingen, kao prvi {kolovani psihijatar psihonalitetskog pravca u psihijatriji.

Viktor Komarecki, pisac anegdota i aforizama, afirmisao se kao dinamski orientisan psihijatar s naporom da je prenosti i slo{i sa dijalekti~kim materijalom. Prerano je stradao u saobra}ajnoj nesre{i.

Slavka Mori}-Petrovi}, dugogodi{wi ~lan Klinike, osnivavem Zavoda za mentalno zdravqe (1963. godine), kao nove, moderne i savremene insticije, postal a je docent, a zatim profesor i do kraja i vota nadu{nosti direktora Zavoda, a zatim Institut za mentalno zdravqe, ~iji je osniva~.

Nikola Volk, znala{enciklopedijskog formata, asistent i {ef psihijatrijskog odecewa na Avali, postao je profesor Stomatolog fakulteta kao direktor Neuropsihijatrijskog odecewa Gradke bolnice na Zvezdari.

Miroslav Antonijevi}, asistent i autor prve kwige pod nazi vom „Narkomanije mladih“ brzo je sa prof. dr S. Mori}-Petrovi} pre{ao u Zavod za mentalno zdravqe gde je redovnim izborom postao docent i profesor psihijatrije.

Vladeta Jeroti (1924. –), vrstan intelektualac, asistent na Klinici jo{ kod profesora Vuji}a (1951–1961), boravio vi{e puta u Nema~koj, [vajcarskoj i Francuskoj, po povratku iz inostranstva prelazi na rad na Neuropsihijatrijsko odecewe bolnice „Dr Dragi{a Mi{ovi}“, gde radi od 1963. do 1985. godine, kao {ef Psihoterapijskog odecewa. Od 1985. godine predaje kao profesor po pozivu na Teolog kom pravo-

slavnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, pasti rsku (pastoralnu) psihologiju i medicinu na Katedri za istoimeni predmet.

Dr Bisenija [vraki], provela je ceo svoj radni vek na ovoj Klinici, u Sektoru za forenzi~ku psihijatriju.

Dr Josip Berger, redovni profesor Filozofskog fakulteta, proveo je ceo svoj radni vek u Psihijatrijskoj klinici, postao prvi profesor klinike psihologije, stvorio {kolu klinike psihologa i jo{ u toku rada napisao kaptalno delo pod nazivom „*Psihodiagnostika*“.

Pored profesora Vuji}a i profesora Uro{a Jeki}a na Neuropsihijatrijskoj klinici radi jo{ 19 lekara (neki bave}i se prevashodno neurolom): doc. dr Jovan Risti}, dr V. Savi}, dr K. Kurte{, dr B. Radovi{i}, dr V. Mati}, dr A. Parezanovi}, dr M. [vraki}, dr S. Stojakovi}, dr J. Gospavi}, dr I. Milosavcevi}, dr N. Volf, dr M. [terni}, dr M. Nikoli}, dr S. Ne{kovi}, dr R. Pavi}evi}, dr V. Jeroti}, dr V. Komarecki, dr B. [vraki} i dr Lidiya Buble. U ovom periodu, do 1955. godine, dominantne metode le~ewa du{ evnih bolesnika bile su: insulino i elektrokonvulzivna (EL[ ) terapija.

Posle smrti profesora Vladimira F. Vuji}a, 1953. godine na ~elo Neuropsihijatrijske klinike dolazi profesor dr Uro{ Jeki}. U to vreme zavr{ava se novo krilo u zgradji Anatomskog instituta, ~ime klinika dobija ukupno 100 novih posteca. Broj lekara naglo raste, a broj nastavnog i pomognog nastavnog osobca sa~iwava 18 quidi. Otvara se Psihijatrijsko odecewe na Avalli, za le~ewe neuroza i laki{ih psihoz. Godinu dana kasnije docent dr Jovan Risti} formira prvi EEG kabinet na Klinici.

Po oslobo|ewu zemqe 1945. godine, profesor dr Uro{ Jeki}, poznat i kao javna li~nost, bio je prvi ministar zdravqa u na{oj Republici i jedan od najaktivnijih ~anova SLD. Zbog zasluga za razvoj SLD bio je biran za do~ivotnog po~asnog predsednika. Vi{e godina bio je predsednik Neuropsihijatrijske sekcije SLD, osniva~ i pred-

sednik Dru{tva za mentalnu higijenu, predsednik Sudsko-medici{nog odbora Medicinskog fakulteta, dugogodi{wi predsednik Glavnog odbora Crvenog krsta Srbije.

Od 1953. godine profesor Jeki} je {ef Katedre za neurolomu i psihijatriju, upravnik Neuropsihijatrijske klinike i predsednik Psihijatrijske komisije pri Savetu za narodno zdravqe Srbije. I dejni je pokreta~borbe protiv alkoholizma u na{oj zemqi. Jedna od bitnih zasluga profesora dr U. Jeki}a jeste wegova aktivan doprinos op{tem usvajawu principa mentalne higijene i dosledne humanizacije op{tequdskih odnosa u stacionarnim zdravstvenim ustanovama.

Krajem 1968. godine profesor dr Jeki} odlazi u penziju, a za direktora Klinike dolazi profesor dr **Jovan Risti}**. Tokom ovih godina Neuropsihijatrijska klinika se modernizuje, funkcionalno se adaptiraju dotada{we prostorije, obra}a se pa`wa ka sve u~oj specijalizaciji posebnih podru~ja neuropsihijatrije.

Kao izvanredan nastavnik-pedagog, osvedeni nau~ni radnik i neuropsihijatar evropskog ranga, profesor dr Jovan Risti} je utemeqiva~moderne neurolome {kole beogradskog Medicinskog fakulteta. Pored toga, on je dugogodi{wi stalni ~lan redakcije velikog broja stru~nih ~asopisa u zemqi i inostranstvu. Kao poznati stru~wak iz neuropsihijatrije bio je pozivan u dijagnostiko~ko-terapijske konzilijume na me|unarodnom nivou.

Kao istaknuti nau~ni radnik postaje, 1965. godine, dopisni ~lan Srpske akademije nauka i umetnosti, a ne{to kasnije i redovni ~lan SANU. Dobitnik je Sedmajulske nagrade i s pravom se smatra doajenom srpske neuropsihijatrije.

U vreme kada je Klinikom upravqao profesor Risti}; od 1968. do 1972. godine, Neuropsihijatrijska klinika Medicinskog fakulteta u Beogradu je ~vrsto organi zovana na odecewe: „A“ (ambulanta, na~elni k doc. dr Igor Milosavcevi}), „B“ (neurolomija, na~elni k vi{i nau~ni saradnik Veselin Savi}), „C“ (neurolomija, na~elni k doc. dr Je-

lena Gospavi}), „D“ (neurologija, na~elni k doc. dr Milisav Nikolij), „E“ (de~ja neuropsihijatrija, sme{ teno u posebnoj zgradji, na~elni k prof. dr Borivoje Radoji~i}), „F“ (psi hijatrija, sme{ teno u posebnoj zgradji sa 90 posteqa, sadr` avalo ~etiri odseka, dva mu{ ka, jedno ~ensko i sudski odsek, na~elni k „F“ odecqewa je prof. dr Srboqub Stojicjkovi}, zamenik na~elni ka doc. dr Dimitrije Milovanovi}, { ef ovi odseka: asistent dr Josip Vesel, prim. dr Aleksandar Despotovi}, prim. dr Joko Poleksi} i doc. dr Maksim [terni}) i „G“ odecqewe (psi hijatrija, sme{ teno u kompleksu zgrada na Avali sa ukupno 67 posteqa sa dva odseka, na~elni k asistent dr Milan I gwatovi}, zamenik na~elni ka prim. dr Viktor Komarecki, { ef ovi odseka prim. dr Mirko ^upkovi} i prim. dr Vladimir Kova~evi}.

Profesor dr Jovan Risti} je pre isteka ~etvorogodi{ weg di rektorskog mandata podneo ostavku i na mesto direktora je izabran profesor dr Srboqub Stojicjkovi}.

Profesor, prodekan Medicinskog fakulteta i direktor Neuropsihijatrijske klinike od 1972. do 1974. godine je **Srboqub Stojicjkovi}**. Spada u red najplodnijih autora iz razli~itih podru~ja neuropsihijatrijske discipline. Dao je puni doprinos na{oj stru~noj literaturi, ne samo kroz brojne publikacije i radove, ve} i kroz poznati uxbenik iz psi hijatrije, prvi u na{oj zemqi – „*Psi hijat rija sa medicinskom psihologijom*“, koji je do~iveo deset izdawa (prvo izdawe 1962. godine). Osni~a je i dugogodi{ wi upravnika Dispanzera za borbu protiv alkoholizma grada Beograda, jedine i prve ustavne ovakve vrste u na{oj Republici.

Za izvanrednu aktivnost i stru~ni doprinos na ovom poqu, nagra|en je Oktobarskom nagradom grada Beograda za 1963. godinu, nagradom Srpskog lekarskog dru{tva za nau~ni rad, po~asni je predsednik SLD-a.

Profesor dr Srboqub Stojicjkovi} je, kao direktor, daqe nastavio paralelan razvoj svih delova neuropsihijatrijske klinike, od Avalske do „F“ odecqewa, u kom periodu je otvorena i izotopska laboratorija NPK.

U ovo vreme profesor dr **Borivoje Radoji~i** osniva Institut za decu i omladi{nu, u stvari, prvo De~je neuropsihijatrijsko odecqewe u sklopu Neuropsihijatrijske klinike, kada jednako obra|uju neurolo{ke i psi hijatrijske bolesti de~jeg doba. Profesor dr Radoji~i} je dobitnik Sedmojuliske nagrade i autor enciklopedijskog uxbeni ka *Bolest i nervnog sistema*.

Posle smrti profesora Stojicjkovi}a nadu~nosti v. d. direktora zatekao se profesor dr **Milisav Nikolij**, da bi ubrzano dru{tveni sistem samoupravqawa na mesto polo~aja direktora Klinike direktora Kolegijal no~poslo{ ovodne organe.

Dok je postojao Kolegijal no~poslo{ ovodni organ, na poziciji predsednika su se smewivali profesor dr Maksim [terni}, vi{ i nau~ni saradnik dr Nikola Mitrovi} i profesor dr Jakov Smoljaka.

Profesor dr **Maksim [terni}** je bio nadu~nosti rukovodioca slu~be forenzi~ke psi hijatrije vi{e decenija, ali ostaje u trajnom se}awu kao naj`e{ }i akter u borbi protiv pu{ewa i alkoholizma, a osim toga ostavio je i brojne napisane iz domena sabra}ajne medicine.

Vi{ i nau~ni saradnik dr **Nikola Mitrovi}**, specijalista neuropsihijatar i specijalista radiolog, u po~etku sa entuzijazmom radi na razvijawu neuroradiolog{ke slu~be Klinike, ali ubrzano wegovo interesovawem zaokupqa i organizacija zdravstvene slu~be, tako da je izme|u pre|a{ weg i mandata direktora Instituta za onkologiju i radiologiju bio na funkciji ministra za zdravstvo Republike Srbije.

Profesor dr **Jakov Smoljaka** ostaje poznat kao dugogodi{wi rukovodilac Slu~be za elektroencefalografiju i epileptologiju, iz te oblasti stru~wak evropskog formata.

U to vreme psi hijatrijska slu~ba na Klinici funkcioni{e kao „F“ i „C“ odecqewe (Avala). Posebne zgrade „F“ i „G“ odecqewa su tada dogra|ivane, pa je kao posledica i prof i renih sme{tajnih kapaciteta 1972. godine na Avali otvoreno odecqe-

we dnevne bolnice ({ ef prim. dr Vladimir Kovačevi }), a u okviru dogra|enog „F“ odecqewa 1976. godine je otvoreno Sociorehabilitaciono odecqewe (na~elnik prim. dr Aleksandar Despotovi) u okviru koga je prvi put u na{oj zemqi po~ela sa radom i dnevna bolnica za psihoze ({ ef dr Jovan Mari }, 1976. godine).

Pod pritiskom politiko~ko-dru{tvenih intencija Neuropsihijatrijska klinika se 1974. godine raspala na pet OOUR-a, kada su pored OOUR Neuropsihiatije, De~ije neuropsihiatije i Neuroradiologije formirana dva psihijatrijska OOUR-a: tada{ we „F“ odecqewe postal je OOUR „Vladimir Vujić“ (di rektor prof. dr Dimitrije Milovanović), a „G“ odecqewe OOUR za psihijatriju „Avala“ (di rektor prof. dr Milan I gwatović). Iako je postojao zajedni~ki upravqaccijski Kollegijal no~poslovodni organ sa svojim rotiraju}im predsednikom, svaki OOUR za sebe, posle „bratske“ deobe, funkcioni{ao je praktično nezavisno sve do stvaranja Kliničkog centra Medicinskog fakulteta, da bi tokom 1980. godine od dva psihijatrijska OOUR-a integracijom nastala Psihijatrijska klinika Kliničkog centra Medicinskog fakulteta u Beogradu.

Prvi di rektor novostvorene integrisane Psihijatrijske klinike profesor dr **Milan I gwatović** (di rektor od 1980. do 1989. godine) doprineo je pribli}avaju dva Stru~na kollegijuma biv{ih psihijatrijskih OOUR-a. Ru{ewem zgrade „F“ odecqewa radi gradwe centralne zgrade Kliničkog centra, to psihijatrijsko odecqewe je 1982. godine premesteno u zgradu biv{e Klinike za `iv~ane i du{evne bolesti VMA (92 posteqe). Dnevna bolnica „F“ odecqewa sa ambulantnom slu~bom preselila se u prostorije dana{we Nefrolo{ke klinike KCS, da bi 1984. godine dobila svoj sada{wi sme{taj u posebnoj monta~noj zgradi, pove}av{i kapacitet na 60 mesta (dva odecqewa). Iz ekonomskih razloga odecqewe dnevne bolnice sa Avalom se 1986. godine preselilo u prostorije dana{we dnevne klinike, tako da je te 1986. godine dnevna klinika imala tri odecqewa sa

90 mesta. Prof. dr M. I gwatović je zapo~eo gradwu sprata biv{e Klinike za `iv~ane i du{evne bolesti VMA, a zaslu`an je i za uspe{no rukovo|ewe i ure|ivawe perioda~nog ~asopisa „Avalske sveske“, kao i za edukaciju kadrova iz psihoterapije u saradnji sa Londonskim institutom za psihoterapiju.

Glavna zgrada nekada{we Neuropsihijatrijske klinike (sada zgrada Instituta za neurologiju KCS).

Posle odlaska u penziju profesora I gwatovića, 1989. godine, na mesto di rektora je do{ao profesor dr **Dimitrije Milovanović**, koji je dovr{io gra|evinsko oblikovanje zgrade „Vladimir Vujić“ i u uslovi{ma dogra|enog stru~og jedinstva kona~no stvorio uslove za celodnevni i objediveni rad svih lanova Instituta u formiranoj Poliklinici. Profesor dr D. Milovanović je inicijator i organizator celodnevne Tele-apela slu~be, osniva{i glavni i odgovorni urednik „Engrama“ – ~asopisa za kliniku psihiatru, psihologiju i grani~ne discipline (1979) i autor monografija: prve „Klinike psihofarmakologije“ (1972) i „Me-

dicinske et ike“ (1968), kada je izabran za prvog nastavnika novouvedenog predmeta u nastavu na Medicinskom fakultetu u Beogradu, najpre kao *Socijalist i ka et ika*, a zatim kao *Et ika u medicini*.

Pri licom transformacije Kliničkog centra Srbije, Psihijatrijska klinika je krajem 1990. godine nazine prerasla u Institut za psihijatriju, a klinički stacionar „Vladimir F. Vujić“ dobio je rang klinike. Prvi direktor Instituta za psihijatriju je profesor dr Dimitrije Milovanović, a prvi direktor Psihijatrijske klinike „Vladimir F. Vujić“ je profesor dr Josif Vesel, kliničar erudit, i zuzetan vaspitač mladih generacija psihijatara i studenata medicine, koji je se dugo pamti po svojem redovnom „leson klinik“ po ugledu na svoje učitele, velikane psihijatrije: Delea, Denikera, Pićoa i Fićolda.

Institut za psihijatriju, tada u sklopu Kliničkog centra Srbije, imao je jednu kliniku i dva centra: Centar za nepsihotične poremećaje Avala i Centar za parcijalnu hospitalizaciju.

Krajem 1993. godine, kao kompletna nastavna, zdravstvena i naučno-istraživačka ustanova imao je sledeću strukturu:

1. Psihijatrijsku kliniku „Vladimir F. Vujić“, za lečewe bolesnika sa psihotičnim poremećajima.
2. Psihijatrijski centar „Avala“, za lečewe bolesnika sa neurotičnim i granično-psihotičnim poremećajima.
3. Centar za parcijalnu hospitalizaciju sa tri odeljenja u kojima se leče pacijenti sa jezgrovitim neurotičnim poremećajima, pacijenti sa lakim psihotičnim poremećajima i pacijenti, socijalni osiguraniči, kod kojih se vrati i procena preostale radne sposobnosti.

Uprkos razliitim usmerenima i orijentacijama struke, organizacija Instituta je integrativna, jer je obezbeđena stalna interakcija između brojnih stručnih timova. U Institutu je objedineno izvođewe poslediplomske nastave. Usavršavawe u okviru specijalizacije iz psihijatrije i kliničke psi-

hologiјe traje pet godina, uz organizovanu superviziju. Poslediplomske studije ostvaruju usmereni programi iz oblasti psihoterapije, biologije i socijalne psihijatrije, forenzične psihijatrije i neuropsihologije.

Institut redovno, od 1979. godine, izdaje „Engrame“, stručni časopis za psihijatriju, psihologiju i granične discipline, koji je uvezen u međunarodnu razmenu, a od 1984. godine je i zvanična stručna publikacija Udruga psihijatara Jugoslavije. Osim toga, Institut je i izdava periodični časopis „Avalske sveske“ u kome se objavljaju radovi dobro poznatih avalskih seminara.

Krajem 1993. godine Institut za psihijatriju raspolaže sa 169 posteqa, 90 mesta u dnevnim bolnicama i Poliklinikom, koja je otvorena svih 12 časova za di spanzerske bolesnike i dvema celodnevnim telefonskim linijama u sklopu klinike Teleapel službe, koja je okrenuta prema javnosti, kao i visokospecijalizovanom jedinicom, Centrom za sudsku psihijatriju i sudskopsihijatrijske ekspertize. Te 1993. godine, Institut ima 200 zaposlenih, od kojih 50 lekara, 10 kliničkih psihologa, 22 doktora nauka, sedam magistara, čest profesora Univerziteta, jednog docenta, pet primarijusa i tri asistenta.

U stacionarima Instituta godiće se tada u proseku 1.000 preko 1.000 bolesnika, od kojih oko 65 odsto pristiže iz psihijatrijskih centara van Beograda.

Sve do nametnutog prekida komunikacija Jugoslavije sa svetom, ovaj Institut je imao tesnu saradnju sa vodećim psihijatrijskim institucijama Wujorka, Pariza, Londona, Geneve, Praga, Bratislave i Plzene, zatim Moskve i Leningrada, danačweg Sankt Peterburga.

Odlaskom profesora Milovanovića u penziju 1993. godine, generalni direktor Kliničkog centra Srbije, Milićević Stamatović, za direktora Instituta za psihijatriju postavlja profesora dr **Mirka Pejovića**, koji na toj funkciji ostaje do 2001. godine.

Rukovo|ewe I nsti tutom u ovom periodu ostvarivalo se u objektivno te{ k i m dru{ tveno-politi~ki m, ekonomskim i egzistencijalnim uslovi ma.

U svom vi{ edecenjskom, dosada{ wem trajawu, I nstitut je prolazio kroz razli~ite faze: uspeha, ograni~ewa i gubi taka. Delio je uvek sudbinu svog nroda i dr`ave. Period od 1993. do 2001. godine bio je izuzetno te`ak i za narod, dr`avu, pa tako i za I nstitut. DezinTEGRACIJA biv{ e zajedni~ke dr`ave, svih gra|ana, ostavila je te{ ke posledice po nacije, wi hove porodice, dru{ tveno-ekonomske odnose.

U periodu 1993–2001. I nstitut je raspolagao sa 157 postepa i Dnevnom bolnicom, sa kapacitetom da primi 90 pacijenata. I nstitut je bio lociran na tri mesta u tri razli~ite psi hijatrijske organizacije (Centar „Vladimir F. Vuji“, Centar za neurotice ne poreme}aje i reaktivne mentalne poreme}aje „Avala“ i Centar za parcijalnu hospitalizaciju – Dnevna bolница). Zamenik direktora I nstitura bio je prof. dr Vladimir R. Paunovi}. Na I nstitutu su radili sledge{i kadrovi: 41 lekar, 37 specijalista iz neuropsihijatrije i psi hijatrije, ~etiri lekara na specijalizaciji, osam nastavnika Medicinskog fakulteta, ~etiri asistenta, sedam primarijusa, 18 doktora nauka, sedam magistaraua nauka, 14 vi{ ih medicinskih sestara, 49 medicinskih sestara i tehni~ara, ~est klini~kih psihologa, sedam radnih terapeuta, pet socijalnih radnika, ~etiri administrativna radnika, ~est servirki, 16 spremica.

Glavna sestra I nstitura za psi hijatriju do 1998. bila je vi{ a medicinska sestra Sowa Latas, koja je sa izvanrednim smislim za organizaciju rada i odgovorno{ }u prema poslu dal a zna~ajan doprinos radu na{ eg I nstitura.

Za sve vreme ovog perioda I nstitut je ~uvao referentnost ustanove za kliniku psi hijatriju na teritoriji Republike Srbije. U ovom periodu veliki broj mladih kolega je specijaliziralo psi hijatriju na I nstitutu, a bilo je nekih godina da smo imali i

40 specijalizanata sa teritorije Srbije i Crne Gore. Svake godine, i u najte`im uslovima, I nstitut je bio organizator tradicionalnih klinika semi nara, uz u-e{ }e prose~no izme|u 300 i 400 psi hijatara, lekara na specijalizaciji, psihologa, socijalnih radnika, defektologa.

Na internacionalnim i svetskim kongresima moral i smo da branim ugled srpskog naroda, koji je od strane nekih uskogrudnih kolega kolektivno osu|ivan, kao agresivan, paranoi dan i ~ak genocidan. Za vreme bombardovawa Jugoslavije od strane NATO saveznika, u prole{e 1999. godine, suo~ili smo se sa te{ k i m nevoqama i isku{ ewima. Za sve vreme I nstitut je radio 24 sata. U tom periodu nijedan lekar, medicinska sestra, niti ostali radnici nisu odbili rad, kako svakodnevni, tako i u vreme de`urstva. Samo je jedna kolegini ca napustila zemcu, ali je wen slu~aj specifi~an, bila je izme{ ovitog braka, nije imala nikakvih problema na radnom mestu, ali se `alila na pona{awe wenih kom{ ija.

To vreme je karakterisano i drugim zna~ajnim promenama. Jedna od vih je fluktuacija kadrova. Tokom proteklog perioda 18 lekara je napustilo I nstitut. Svi su bili specijalisti, sedam vih je oti{ lo u inostranstvo i svi su nastavili da rade u psi hijatriji, neki od vih su i izvanredno stru~no uspeli u SAD, kao dr D. [vraki], dr S. Stankovi}, dr J. Kunovac, dr D. Bugarski i dr D. Budi{irovi}. Dr [vraki] je objavio zna~ajan broj radova u vode{im svetskim ~asopisima i odre|ena poglavqa u uxbeni cima psi hijatrije. Uspeo je da postane asistent profesor na Medicinskom fakultetu u Sent Luisu. I nstitut su napustila i tri klini~ka psihologa, koji su bili vrlo afiirmisani u na{oj stru~noj javnosti: dr sc. J. Manojlovi}, dr sc. M. Divac i klini~ki psiholog S. Gavri{.

No, dolazili su i mladi, talentovani lekari, ~eqni uspeha i dokazivava na stru~nom poqu, posebno zaqubqenici u psi hijatriju. U tom periodu primqeno je 14 lekara na specijalizaciju i posle zavr{ene se-

lekcijslede}i lekari su uspeli da ispunede kriterijume i primqeni su na stal an rad na I nstitutu: dr S. Brankovi}, mr sc., dr S. Milovanovi}, mr sc., dr D. Dui{ in, mr sc., dr M. Latas, mr sc., dr N. Mari}, mr sc., dr R. Radulovi}, dr sc., dr I . ^upkovi}, mr sc., dr B. Batin{i}, mr sc.

Kasnije, odlukom Ministarstva zdravqa, primqeni su lekari na specijalizaciju psihijatrije, koji su bili bez posla a zavr{ ili su medicinske studije sa prose~nom ocenom iznad 9. To su dr B. Joji}, dr O. Vukovi}, dr V. Ran|i}, dr D. Tiosavqevi}, dr M. Marjanovi}, dr M. La{kovi} i dr M. I vkov{i}.

U istom periodu na I nstitut su primqeni, kao afirmisani specijalisti, dr I . Dimitrijevi}, dr sc., sada docent Medicinskog fakulteta i dr A. Damjanovi}, dr sc., koji je izabran za asistenta na Medicinskom fakultetu.

Za sve vreme ovog po srpsku dr` avu i srpski narod te{ kog perioda, stru~waci I nstituta aktivno su u~estvovali na mnogim svetskim internacionalnim i nacionalnim kongresima i simpozijumi ma.

I pored te{ kih uslova rada i kompl eknosti celokupnog `ivota, zaposleni na I nstitutu u tom periodu su proslavili dva zna~ajna jubileja: 70 i 75 godina postojawa i rada I nstituta. Za obe prigode organi zvane su sve~ane akademije. Tokom 2000. godine odr`an je Jedanaesti kongres psihijatra Jugoslavije u Vrwa~koj Bawi. Lekari sa I nstituta, sa svojim radovima, bili su, kao i ranije, u vrhu na{ e psihijatrije. Oni su izlo`ili preko 40 stru~nih radova. Prof. dr Miroslava Ja{ovi}-Ga{ i} bila je organizator Kongresa, a prof esor Pejovi} je bio predsednik Stru~nog odbora.

Demokratske promene u Jugoslaviji, 5. oktobra 2000. godine, dovele su do kadrovskih promena na rukovode}im mestima u Klini~kom centru Srbije, pa i na I nstitutu za psihijatriju, pa je tako za direktora I nstituta za psihijatriju 2001. godine postavqen prof esor dr **Jovan Mari}.**

Op{ti dru{ tveni demokratski polet ma-

ni f estovan u principu transparentnosti uticaj je da se i na planu rukovo|ewa institucijama strukturi{ e vidqivost u upravqawu. Stu~ni kollegijum I nstituta za psihijatriju (svi na~elni ci odecqewa) redovno se sastaje jednom nedeqno i u skladu sa ovla{ }ewima uti~e na politiku upravqawa i dono{ ewe odluka. Nastavqena su pozitivna i skustva prethodnih decenija: redovni stru~ni seminari za lekare I nstituta, kao i za brojne specijalizante (jednom nedeqeno, petkom), te redovni, tradicionalni stru~no-edukativni simpozijumi I nstituta, oktobra meseca na Dan I nstituta (kojih je od 1976. godine do sada bilo 32).

Poupublicisti~ka aktivnost lekara I nstituta se i daqe podstic{e, te je odre|en broj stru~waka nastavio da pi{e stru~ne radove i monografije. Stru~ni ~asopis „Engrami“, vlasni{tvo I nstituta, uredno izlazi sa pokrenutim postupkom registracije u me|unarodnom Medline sistemu. I daqe veliki broj lekara I nstituta putuje po svetu aktivno u~estvuju}i na me|unarodnim kongresima. Nastavqaju se nau~no-istra`iva~ki projekti i spiti vawa novih lekova (po ~emu je I nstitut stekao me|unarodnu reputaciju).

Kvalitet kadrova I nstituta za psihijatriju rezulatirao je u ~iwenici da su u ovom periodu predsedni ci zana~ajnih strukovnih udru`ewa lekari I nstituta: predsednik Udrue{ewa psihijatara Srbije i Crne Gore je prof esor Mirko Pejovi}, predsednik JUKO-a - Udrue{ewa psihijatrijskih ustanova Srbije i Crne Gore je prof esor Jovan Mari}, a predsednik Psihijatrijske sekcije Srpskog lekarskog dru{tva je prof esor Miroslava Ja{ovi}-Ga{ i}, dok je {ef Katedre za psihijatriju Medicinskog fakulteta u Beogradu prof . dr Vladimir Paunovi}.

Op{ta ekonomski nema{tina prethodne decenije ostavila je trag i u gra|evinsko-tehnolo{kom odr`avawu I nstituta. I pak, u~iwen je napor i u ovom kratkom periodu nabavqen je novi, najsavremeniji 40-to kanalni digitalni i kompjuterizovani elektroencefalogram, a zgrada Dnevne klinike je gra|evinski renovirana (i spoqa i iznu-

tra). I noviran je i Pravilnik o sistematizaciji, pa je Institut za psihijatriju u organizacionom smislu ponovo ustanova sa tri klinike: Klinika za psihoze „Vladimir F. Vujić“, Klinika za nepsihotične poremećaje „Avala“ i Dnevna klinika.

Zaključujući ovu relativno kratku uzdužnu biografiju Instituta za psihijatriju Kliničkog centra Srbije u Beogradu, možemo da kažemo sledeće:

Neprekidno postojawe i delovawe ovakve medicinske institucije, tokom punih 80 godina, smatramo vačnim dogajajem, koji treba da predstavlja i značajan jubilej ne samo za nas, već i zemcu Srbiju, koja u svojoj istoriji, jest ometana ratovima, nije mogla da ima dugi i kontinuirani mirni razvijetak.

Na ovom mestu istemo i još jedan izuzetan značaj ovog Instituta za razvoj srpske psihijatrije tokom proteklih osam decenija wegovog postojawa, a to je formalne kadrova, ne samo za Beograd, već i za celu bivšu Jugoslaviju. Kao matica i rasadnik kadrova stotine, a možda i cela hijqada, neuropsihijatara i psihijatara naučilo je osnovna znanja iz ovih disciplina upravo na ovom Institutu, a iz ove ustanove su ponikli i afirmirani univerzitetски nastavnici: profesor Filozofskog fakulteta dr Vojin Matić, psihanalitičar, profesor dr Božidar Niketić, osnivač i direktor skopske neuropsihijatrijske katedre i klinike, profesor dr Nemanja Vurdeća i profesor dr Stojan Vučković, osnivači neuropsihijatrijske katedre i klinike u Novom Sadu, profesor dr Slavko Morić-Petrović, osnivač beogradskog Instituta za mentalno zdravje, profesor dr Nikola Wolf, osnivač neuropsihijatrije Gradske bolnice, profesor dr Miomir Savicević, direktor Instituta socijalne medicine, profesor dr Jovan Vejković, dugogodišnji direktor Psihijatrijske bolnice „Dr Laza K. Lazarević“, profesor dr Milan Popović, profesor i dekan Filozofskog fakulteta, profesor dr Branko Grbešić i profesor dr Dragan Davidović, osnivači i utemeljivači nastave u Gorwoj Toponici i Medicinskom fakultetu

tu u Niži niz drugih danas uspečnih rukovodilaca psihijatrijskih ustanova u načoj zemqi.

I zuzetan je udeo i značaj ovog Instituta i u formi rawu naučnog podmlatka iz oblasti psihijatrije, jer decenijama unazad svi specijalisti psihijatri, koji su ostavili traga u psihijatrijskoj nauci i prosveti, profili su kroz Institut u okviru svojih specijalizacija.

Doprinos Instituta za psihijatriju ogleda se i kroz brojne publikacije – lanstva načeg Instituta, a nabrajawe svih publikacija (kwiga, monografija, učbenika) uzelo bi mnogo prostora.

Poseban doprinos Instituta za psihijatriju celokupnoj psihijatrijskoj struci u Republici Srbiji potvrđuje se i u izveniči da već skoro trideset godina redovno održava tradicionalne dvodnevne edukativne simpozijume iz psihijatrije sa najrazličitijim temama. Ovi simpozijumi su sa najdužom tradicijom u načoj zemqi (često se i osekuje od najstarije nastavne ustanove), a differentnost tematike ukazuje na polymorfnu interesovawu stručwaku ovog Instituta.

Institut za psihijatriju je godinama bio i ostao stručno-metodološki centar za farmakoterapiju, psihoterapiju, forenziku psihijatriju i kliničku psihologiju. Realno gledano, Institut za psihijatriju danas pokriva sva područja kliničke psihijatrije i kliničke psihologije i uspešno tretira svu psihijatrijsku populaciju odraslog i gerijatrijskog i votnog doba.

I pored svih postojećih ekonomskih težkoja, Institut za psihijatriju uspešno prati sve razvedene pravce savremene psihijatrije u svetu. Osnovni kvalitet Instituta je u tome što sjedište znanja biološke psihijatrije sa svim videnim delatnostima u domenu psihodarmske i sociodarmske orientacije. Sada u vremenu postoji generacija mladih psihijatara, kolovanih u velikim psihijatrijskim centrima, koji predano pratite progresivna ostvarewa, izvega projektu i uhevewe da nivo načele psihijatrijske

doktrine ne zaostaje za dostignu}ima i standardima savremene evropske psihijatrije. Sa zadовоqstvom mo`emo slobodno tvrditi da je saradwa i konsul tativna funkci ja ovog Instituta sa psihijatrijskim i drugim medicinskim ustanovama Srbije i Crne

Gore izvanredna i da su vrata ove institucije { i rom otvorena, kako za edukaciju psihijatrijskih kadrova svih nivoa, tako i za prihvatawe svih bolesnika iz drugih centra kao wihovu mati~nu ustanovu.

Zgrada Instituta za psihijatriju KCS.

Jubileji**O istorijatu Kliniko-bolničkog centra „Bečanijska kosa“*
- petodecenijski jubilej (1956-2006) -***N. Milini¹*

Po~etkom pedesetih godina 20. veka na{ a domovina se suo~ila sa velikim socijalno-zdravstvenim problemima, me|u kojima je plu}na tuberkulozna bila jedan od najzna~ajnih.

Godina 1953. obele`ena je dono{ewem va`ne odluke o osnivawu Gradske bolnice za grudobolne na Be`anijskoj kosi. Odluka o osnivawu bazi rana je na prenameni objekta zapo~etog i sagra|enog za [umarski fakultet. Naredne dve i po godine posve}ene su gradwi i opremawu, koji su zavr{eni po~etkom 1956. godine.

Naravno da nije bilo lako prenameni ti u grubim radovima zavr{eni objekat, ali se to radio sa velikim entuzijazmom i re{e no{ }u da se uspe. Domini rao je dobrovoqni rad i obezbe|ivave gra|evi nskog materijala od strane brojnih radnih kolektiva, koji su shvatili da je imperativni politi~ki zadatak da se bolnica zavr{i i opremi kako bi zbrinjaval a narastaju}i broj tuberkuloznih bolesnika, posebno me|u mladima.

Ulo`ena sredstva bila su donacije radnih kolektiva u gra|evinskom materijalu i dobrovoqnom radu, a mawe od polovine – buxetska sredstva grada Beograda. Od svog nastanka ovo je prva gradska bolnica, iako locirana na obodu i tada za na{e pojmove velikog grada, koji je bio petostruko mawi po broju stanovnika od dana{weg Beograda. Bolnica i nije bila namewena samo Beograd|anima, ve} i drugim korisnicima weni h zdravstvenih usluga.

Tako je nastala i po~ela sa radom Grad-ska bolnica za grudobolne na Be`anijskoj kosi, a za prvog upravnika postavljen je dr Qubi{a Ili}. Kapacitet ustanove u to vreme bio je 434 posteqe, podeqene na mu{ko, ~ensko i de|je odeqewe. Po~elo se sa svega 15 lekara, od kojih je bilo {est specijalista pneumofiziologije, jednim farmaceutom, 25 sredwe-medicinskih radnika i 35 bolni~ara.

Gradska bolnica „Be`anijska kosa“ od 1956. godine obezbe|uje dijagnostiku, le~ewe i rehabilitaciju obolelih u oblastima interne medicine i hirurgije. Broj lekara se pove}avao, a du`ina le~ewa smawi vala. Od 1978. godine, shodno dokumentima o organizaciji zdravstvene slu`be u Beogradu, tzv. „Bela kwiga zdravstvene politike u Beogradu“, konstitui{e se kao jedan od pet kliniko-bolni~kih centara i od tada radi kao op{ta bolnica, tj. organizuje dijagnostiku, le~ewe i rehabilitaciju obolelih i povre|enih u oblasti interne medicine, hirurgije, traumatologije i ortopedije, urologije i sl.

Od septembra 1997. godine KBC je nastavna baza za internu medicinu Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, ~ime postaje akademska institucija u pravom smislu re{i, tj. univerzitetska bolnica. Oktobra 1999. godine postaje baza i za hirurgiju, radiologiju, patologiju i socijalnu medicine, grane u kojima ima nastavnike u svojim redovima.

* Iz: „Bolnica od va{eg poverenja“, Beograd, 2006; Povodom jubileja KBC „Be`anijska kosa“ 1956-2006.

¹ Doc. dr Nikola Milini}, direktor KBC „Be`anijska kosa“ Beograd.

Kqu-ni trenuci u razvoju ove institucije doga|aju se 1996. godine kada je otvoren Dijagnosti~ki imixing centar, ~ime bolnica postaje najopremljenija institucija zdravstva Srbije, s obzirom na zna|aj dijagnosti~kog imixinga u medicini. To zna|i da je 11. oktobra te godine zavr{ena instalacija magnetne rezonance, spiralnog skenera, digitalne angiografije, kao i rendgena, ultrazvu~nog ure|aja i operativnog rendgena. To je zna|i o kompletiranju za komplementarnih ure|aja na jednom mestu.

Pre toga je otvoren Apartmanski blok u kome je napravljen prvi komercijalni program visoko-komercijalnog smet taja za bolesnike u na{oj zemqi, koji zajedno sa Medicinskim programom za menaxere, ustanovljenim 1994. godine, ~ini celinu komercijalnih programa, tj. dopunskih i unapredelih nezamewivih prihoda institucije. Time je vi{e nego sve~ano, a pre svega produktivno, obele`ena ~etrdesetogodi{wica osniva~ava bolnice.

Godine 1998. otvoren je prvi kompletan endoskopski dijagnosti~ki centar u gastroenterologiji, koji je pored gastroskopskih i kolonoskopskih ure|aja sadr`ao endoultrasenografiyu i postao jedan od najboqih centara u zemqi, a po obimu, posle Klinika~kog centra Srbije, i danas je najve}i dijagnosti~ki punkt u na{oj zemqi u toj oblasti medicine. Za kratko vreme mo`e se postaviti najslodnija dijagnoza, uzi maju}i u obzir sve dijagnosti~ke mogu}nosti KBC. Te godine otvorena je ultramoderna patohistolo{ka laboratorija, ~iji kadrovi i ure|aji omogu}avaju da imamo ex tempore i drugu patohistolo{ku dijagnostiku, tj. dok je pregleđ pacijenta u toku.

O istorijatu svake institucije, kao i o biografiji svakog ~oveka, mo`e se govoriti nadugo i na{iroko, sa opisima detaqa i bitnih momenata, ali ~ini nam se vredno da u ovom osvrtu na istorijat uka`emo samo na najbitnije doga|aje, koji su uticali na konstituisanje KBC „Be`anijska kosa“ u obliku u kome danas funkcionuje kao zdrav-

stvena ustanova u dr`avnoj svojini, visokostrukturna, organizovana i specijalizovana u oblastima koje svojim radom obuhvata, sa vrhunskim stru~nim kadrom i uslovima za zbrinjavawe svojih pacijenata.

Jasno je da se izgled i sadr`aj rada od Specijalne bolnice za grudobolne dodana{weg Klinika~ko-bolni~kog centra bitno promeni. Zajedni~ki su im lekari, medicinsko osobqe, pacijenti i objekat.

Status KBC u smislu ispuwenosti uslova definativno je utvr|en tek formalno u klinika u wegovom sastavu 1992. godine, kada je usvojen novi Statut KBC „Be`anijska kosa“. Klinika za internu medicinu i Klinika za hirurgiju nastale su krajem 1992. godine, kao rezultat statutarnog ure|ivawa delatnosti KBC, a za prve upravnike imenovani su akademik prof. dr Svetomir Stoski}, istaknuti kardiolog sa Medicinskog fakulteta u Pri{tini, kasnije redovni profesor Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i prof. dr sc. Bogocub Markovi}, istaknuti urolog, koji je u KBC do{ao sa Vojnomedicinske akademije, i na{e redovni profesor Medicinskog fakulteta u Tuzli.

Klinike su dobile stvarnu „specifi~nu te`inu“ i potvrdu tek stvarawem nastavnih baza Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Komisija Katedre za internu medicinu Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu u sastavu: prof. dr Dragana Manojlovi}, prof. dr Vera Popovi}Brki} i {ef Katedre prof. dr Predrag Boj{evi}, napisala je 1997. godine Nau~nonastavnom ve}u Medicinskog fakulteta pozitivan izve{taj o ispuwenosti uslova za obavqawe poslova nastavne baze, u smislu kadrova, opreme, uslova za sme{taj i rad studenata.

To je bio svakako istorijski trenutak za ovu instituciju, ~ime je dobila stvarni akademski karakter i prve studente medicine na obuci iz interne medicine. To je povezano sa dolaskom u KBC „Be`anijska kosa“ nastavnika Medicinskog fakulteta doc. dr Mirjane Krotin i ass. dr sc. Bra-

ni slava Milovanovića iz KBC „Zemun“, a potom doc. dr Dragomira Marišavcevića i doc. dr Nikole Milinića iz Kliničkog centra Srbije, ~emu treba dodati prelazak prof. dr Svetomira Stojnića sa Medicinskog fakulteta u Pristini i izbor u zvane docenta dr. sc. med. Vasilije Drecuna, ~ime je nastavna baza dobila pravi sadržaj i kvalitet.

Komisija Katedre za hirurgiju u sastavu: prof. dr Dragan Stevović i prof. dr Većko Šukić napisala je 1999. godine pozitivan izveštaj o ispuwenosti uslova za obavljane delatnosti nastavne baze za hirurgiju. Nastavna baza je konstitujsana dolaskom doc. dr Miroslava Granića i asistenta dr Nebojše Ivanovića sa Instituta za onkologiju i radiologiju Republike Srbije, a ojačana dolaskom doc. dr Tomislava Ranđelovića za upravnika Hirurške klinike i doc. dr Dragocuba Biljanovića za načelnika Hirurškog odsjeka KBC iz Kliničkog centra Srbije, a potom i asistenta dr Dragana Radovanovića, grudnog hirurga, dr Dejana Nikolića i dr Nenada Đikića.

Dolaskom redovnog profesora dr Branimira Golnera, tadašnog predstavnika Katedre radiologije Medicinskog fakulteta i direktora Instituta za radiologiju Kliničkog centra Srbije, sa asistentima dr Zoricom Miloševićem i dr Zoranom Mirkovićem, konstitujsana je nastavna baza za radiologiju u verovatno najbolje opremljenom Dijagnostičkom imaging centru u Srbiji, koji taj atribut zadržava do danas.

Nastavna baza za patologiju je konstitujsana dolaskom prof. dr Miroslava Opreća u KBC, koji je bio redovni profesor Medicinskog fakulteta u Tuzli, a kasnije izabran u zvane redovnog profesora Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

O stvarawu novih službi

Služba za hirurgiju započela je sa radom dolaskom dr Nikole Antića 1962. godine, i na ne specijalizanta dobre hirurške { ko-

le prof. dr Ivana Popovića Čanija. Ova služba je radila najpre kao Služba grudne hirurgije, a zatim je prerasla u Operativnu hirurgiju, sa nizom subspecialnostima.

Godine 1975. dolaskom dr Bojana Radovanovića iz Zemunske bolnice formirana je Služba za kardiologiju KBC. Koronarna jedinica nastala je 1979. godine i za vremenog rukovodioča postavljen je prim. dr Miroslav Stefanović. I malo je osam posle toga i nekoliko monitora za kontinuirano praćenje stava bolesnika od akutne kardiovaskularne bolesti.

Prvo Internističko odsjek je osnovano je dolaskom u bolnicu prim. dr sc. Dragocuba Miroslava 1969. godine, koje je potom pretvoreno u Alergologičko odsjek. Gastroenterološko odsjek je osnovano dolaskom prof. dr Antona Gačparova sa Vojnomedicinske akademije i stvarawem tima na čelu sa prim. dr Svetlanom Zlatković iz ove bolnice.

Hematološka služba je bila uspostavljena dolaskom dr Bojana Desnica iz Engleske sa Kliničke Univerzitetne Oksforda.

Endokrinološka služba je formirana dolaskom prim. dr Milutina Grbića u KBC.

Urološka služba nastala je dolaskom i staknutog urologa prof. dr Bogocuba Markovića sa Vojnomedicinske akademije, jednog od prvih doktora nauka u ovoj oblasti i prvog upravnika Hirurške klinike od vremenog osnivawa krajem 1992. godine. Ortopedija i traumatologija formirana je 1978. godine kao deo hirurške službe, kada je bolnica učestala u sistemu gradskih dečurstava za oblast hirurgije i traumatologije.

Anestezija i reanimacija je na stručno adekvatnom, tj. lekarskom nivo uspostavljena dolaskom dr Olivera Radojkovića.

Moderna endoskopska dijagnostika vezana je za prelazak prof. Milentija Petrovića sa VMA, a posebno doc. dr Nikole Milinića iz Kliničkog centra Srbije, ~ime ona dobija i zuzetne perfornanse ne samo po obimu već i po kvalitetu rada.

Modernu abdominalnu ultrasonografiju uspostavili su dr Dragutin Branković i dr Jovan Kovević, radiolozi koji su prvi ultrazvučni aparat stavili u funkciju 1986. godine i započeli novu eru u kojoj je savremena dijagnostika nezamisliva bez uloge ultrasonografa ije.

Prvi kardiolog koji ultrazvučni aparat je stavlja u funkciju i započela rad sa nim dr Svetlana Kostić, lekar internist u KBC.

Modernu kardiopulmonalnu dijagnostiku i funkcionalna testirawa implementirali su prim. dr Dragoqb Milosović, zatim prim. dr Svetomir Filipović i prof. dr Vasilije Drecun.

Moderna radiologika dijagnostika uspostavljena je dolaskom dr Vitomira Stanojevića, prvog specijaliste radiologa iz Zemunske bolnice 1965. godine, a do tad su ovu dijagnostiku obavljali rendgen-tehniciari specijalisti penumofiziologije, koji su bili dobro obučeni za dijagnostiku, posebno u pulmologiji.

Lekarska i sestrinska struka

Lekarska struka u KBC

Od osnivawa do danas ukupan broj lekara uvećao se sa 15 na 200. Po osnivawu nije bilo doktora i magistra nauka, a danas ih ima skoro 50, ukupno 50, specijaliste, kojih na početku nije bilo. Porast je znatan i ubedljiv, a posebno formalnim i neformalnim kvalifikacijama. Po osvojenim novim metodama i usvojenim principima u obliku vodiča dobre kliničke prakse ovo je svakako izuzetna bolnica. Metodologija je posebno usavršavana u nekim dijagnostičkim delatnostima i jednom broju terapijskih procedura, pričemu se ističu prvi u zemlji protokoli terapije bola. Danas u KBC rade stručnjaci iz preko 50 specijalnosti u subspecijalnosti.

Malo je poznato da smo u mnogim oblastima učinili pionirske korake u našoj medicini i zdravstvenoj zaštiti, zahvalju-

jući inovativnosti naših lekara i saradnika eminentnim zdravstvenim institucijama iz sveta. O tome malo zna i naša medicinska javnost, pa i zbog toga treba navesti, uz mogućnost nenamerne greške, koja se ogleda pre svega u izostavljanju nekog od poduhvata, koji nije zabeljeken, bar radi istostrane medicinske naše zemlje.

Prvi smo

Prvi smo u zemlji uveličali terapiju bolablokadu celijalnog pleksusa (S. Zorić, 1981. godine), kao i terapijsku neuroliju pleksus hipogastrikusa superiusa, a time i konstituisali prvi Centar za terapiju bola.

Prvi, ili među prvima, 1981. godine smo uveličali privremenog pejsmajera u akutnim stavima (S. Zorić i saradnici).

Prvi smo u zemlji napravili laparoskopsku operaciju žučne kese 1992. godine (M. Grubor i saradnici).

Prvi smo u zemlji i na Balkanu konstituisali Centar za dijagnostiku i lečenje melanoma i napravili dijagnostiku melanokopiju na posebnom uređaju melanokopu (D. Nikolajević i saradnici, 1998. godine).

Prvi smo u zemlji i ovom delu Evrope napravili endoskopsku linearnu ultrasonografiju (N. Milinović i saradnici, 1999. godine).

Prvi smo u zemlji uveličali autofluorescentnu bronhoskopiju, odnosno endoskopiju u dijagnostici larinška (H. Maljević, 2004. godine).

Prvi smo u zemlji uradili višeslojnu, odnosno duboku, krioterapiju uznapredovanih tumora rektuma (D. Horjević i saradnici).

Prvi smo u zemlji napravili program brze dijagnostike, Medic program, koji je u početku bio namenjen menaxerima, a kasnije i drugima koji potrebuju najbrže vreme i bez liste čekanja do uvođenja dijagnoze i preporuka za lečenje, po ugledu na Kliniku Međimurje (1994. godine).

Prvi smo u zemlji napravili savremeni Apartmanski blok – komercijalni program komforognog smještaja pacijenata, u kome se na

najkomforntorniji na~in le-i odre|eni broj pacijenata i time smo postavili osnove za budu}e uspostavqawe dvostepenog zdravstvenog osigurawa (1995. godine).

Prvi smo u zemqi uveli integralni bolni~ki informacioni sistem YUBIS, kao rezultat saradwe sa novosadskom kompanijom „Microsys“, kojim je uspostavqena sveobuhvatna implementacija informacione ra~unarski bazi rane tehnologije na sve bitne bolni~ke funkcije (1995. godine).

Prvi smo u zemqi napravili Dijagnosti~ki mixing centar, koji na jednom mestu sadr`i CT skener, magnetnu rezonancu, digitalnu angiografiju, ultrasonograf ske ure|aje i dr. (1996. godine).

Prvi smo u zemqi napravili formalni ugovor sa jednom od najboqih ameri~kih bolница (1999. godine), sa Rush univerzitetom iz ^ikaga, kojim je formalizovana saradwa sa bolnicom Rush Presbyterian St. Luke Medical Center i jednim od najboqih medici~kih univerziteta, kojim se na nekomercijalnom principu uspostavqala baza jedne na{e bolnice u ^ikagu i nesmetan, tj. neograni~en pristup resursima i znawima ove ustanove za na{e lekare. Mnogi na{i lekari su bili korisnici benefita te saradwe.

Prvi smo u zemqi napravili ugovor sa stranom kompanijom zdravstvenog osigurawa BUPA Internacional 1996. godine.

Prva bolnica koja je dobila zlatnu meda{u i plaketu „Tesla-Pupin“, koju dodjezuje Srpska akademija nauka i umetnosti i Privredna komora Srbije, u saradwi sa Savezom pronala{a za inovatorstvo u radu 2005. godine.

Sestri nska st ruka u KBC

Sestri nsku slu~bu od osnivawa bolnice do danas karakteri{e visok stru~ni i profesionalni rad, dobra organizacija i human odnos prema pacijentima. Ove karakteristike rezultat su dobre edukacije i osposobqavawa uz rad u samoj ustanovi. Kao u svakoj bolnici i ovde su medicinske sestre ve-

}ina zaposlenih. U Klini~ko-bolni~kom centru „Be`anijska kosa“ one su se oduvez isticali e humano{ }u, profesi~onalno{ }u i pregal a{ tvom.

Bolnica za grudobolne osnovana je u vreme kada je tuberkulozu bila veliki soci~o-medici~nski problem u na{oj zemqi. Potrebe za kvalifikovanim kadrom bile su velike, a sestara malo. Zbog toga je bolnica na~inila ugovor sa {kolom za medicinske sestre u Kragujevcu i stipendirala jedan broj u~enica, koje su se po zavr{etu {kole 1957. godine zaposlige u ovoj, tada ve} renomiranoj, zdravstvenoj ustanovi. Nedostatak sestri nskog kadra dopuwavan je ve}im brojem bolni~ara dobro osposobqenih za neposredan rad sa bolesnicima. Za prvu glavnu sestru bolnice postavqena je Olga Gerovac, obrazovana, odva`na i sposobna da se uhvati u ko{ tac sa svim problemima.

Dugotrajno le~ewe i oporavak uglavnom mladih quidi i wi hovi mnogobrojni problemi zahtevali su poseban pristup, ~esto individualan, od strane mladih sestara bez dovoqno prakti~nog iskustva. Ministarstvo zdravqa, u ~ijoj nadle`nosti je bilo obrazovawe kadrova za zdravstvo, nije {tedelo sredstva za tu namenu. Tako su vrsne sestre upu}ene na jednogodi{wu edukaciju u inostranstvo - Zlatija Srni} u Englesku, a Olga Gerovac u SAD. Nakon wi hovog povratka usledio je intenzivniji rad na edukaciji sestara i drugog osobqa, kao i na uvo|ewu promena u metodama i samoj organizaciji rada. Glavnu sestru bolnice Vukosavu - Lolu Manasi jevi}, koja na toj du~nosti ostaje sve do odlaska u penziju, pamti~mo kao i zuzetnog radnika i autoriteta me|u sestrarama. Bio je to period kada su potrebe za le~ewe obolelih od tuberkuloze bivale sve mawe, te dolazi do transformacije ustanove u Bolnicu za grudne bolesti, jer su na le~ewe primani bolesnici sa nespecifi~nim oboqewima plu}a i srca.

I ako je u Beogradu ve} 1952. godine osnovana Vi{a {kola za medicinske sestre, a ne {to kasnije, 1956. godine jo{ jedna vi{a

{ kola, u na{oj ustanovi osim glavnih sestara nije bilo sestara sa vi{om stru~nom spremom. Tek u drugoj polovini {ezdesetih i po~etkom sedamdesetih godina sestre po~ivu samoinicijativno da se obrazuju na ovom nivou, nakon ~ega nastupa period organizovanog i planiranog obrazovawa sestara na vi{em nivou od strane ustanove. Prve sestre sa vi{om {kolom bile su Magdalena Radosavcevi} i Nada Kun~ar.

Osim {to je transformacija ustanove zahtevala i profesionalno obrazovawe medicinskih sestara, mnogo napora ulagano je u transformaciju metoda i organizacije rada, {to je neminovalo zahtevalo i ospobobqavawe sestara drugih profila.

Dolaskom @ivane Aleksi} na du~nost glavne sestre bolnice, nastupio je period intenzivnog poboq{awa kvaliteta rada i uzdizawa profesije na vi{inivo. @ivana-@ana Aleksi} svoj izuzetno profesionalni put zapo~ela je u patrona`noj slu~bi, a nastavila u bolnici. Shvataju}i da promene samo u ovoj ustanovi nisu dovoqne, ona se anga~uje u brojnim asocijacijama i forumima, utiru}i put savremenom shvatawu sestri{nstva u Jugoslaviji.

U periodu od 20 godina (1970–1990) ova bolnica postaje uzor i edukativni centar za savremeno tuma~ewe i primenu procesa zdravstvene nege, koji po svojoj definiciji i strukturi predstavqa vi{ikvalitet zdravstvene nege u odnosu na klasi~an sistem negovawa. Zdravstvena nega se planira i realizuje prema individualnim potrebama svakog korisnika. Zahvaquju}i ovoj metodi rada, sestre ove bolnice uspele su da uvedu i razviju dokumentaciju zdravstvene nege, koja danas predstavqa integralni deo sistema dokumentovawa u zdravstvu.

Uvodi se radno mesto sestre za edukaciju kadrova, pokre}u brojna pitawa od zna~aja za profesionalnu, ru{e stereotipi o sestri kao „pomo}niku lekara“.

Prva sestra sa i skqu{i v im edukativnim zadu~ewem bila je vi{a medicinska sestra Nada Keleman, vrstan poznavalac svog posla, poznavalac stranih jezika i spremna

da svoja znanja unapre|uje i prenosi na mla|e sestre.

Medicinske sestre ni su dolazile u ustanovu kao stru~waci zdravstvene nege kardiolog{kih, hirur{kih, urolo{kih i drugih oboqewa. One su to postajale u toku rada, {to je zahtevalo permanentno profesionalno usmeravawe i obrazovawe koje se odvijalo kroz:

- individualno stru~no obrazovawe,
- aktivno u~efje u planiranju, kontinuiranoj edukaciji i na seminarima unutar ustanove,
- u~efje na seminarima, konferencijama, simpozijumima van ustanove,
- {kovave na Vi{oj medicinskoj {coli,
- izradu stru~no-metodolo{kih uputstava,
- studije na visokim {kolama.

U periodu od 1991. do 2002. godine na ~elu sestrinske slu~be nalazi se glavna medicinska sestra Jelica Gaji}, izuzetan organizator i osoba velike radne energije, istovremeno i prvi diplomirani in~ewer organizacionih nauka zaposlen u sestrinstvu na{e zemqe uop{te. Posle we sestrinском slu~bom kratko rukovodi vi{a medicinska sestra Nada Mitrovi} (2001–2002), potom vi{a medicinska sestra Dragica Tomi} (2002–2004). Od sredine 2004. godine na ~elu sestrinske slu~be je glavna sestra Nade~da Jawi}.

Napori sestara danas su usmereni ka tome da se obezbedi vi{ikvalitet zdravstvene nege, zasnovan na najboqim na~elima struke i nauke. Edukacija sestara se ne prekida.

Direktori KBC „Be~anijjska kosa“

Pitave rukovodjewa ustanovom jedno je od fundamentalnih pitava, jer rukovodioci ustanove odre|uju pravce, uspehe i neuspehe, kao i kona~ne proizvode svog rada. Kada je u pitawu bolnica, to bi trebalо da bude dobro organizovana i funkcionalna celina koja zadovoqava zahteve i potrebe korisnika usluga.

Direktori po pravilu mogu da ubrzaju ili uspore razvoj, oni mogu da budu agilni ili mawe agilni, ali vihov rad je uvek vidqiv i podlo`an svakodnevnom kriti~kom posmatrawu ~itavog kolektiva. Tako je i ovde uvek bilo, tako je i danas.

Da li je ova bolница imala sre}e sa izborom direktora, stvar je subjektivne pro-

cene pojedinaca i zajednice, koja uostalom ima uticaja na vihov izbor od po~etka do danas. Direktori su tokom proteklih pedeset godina promenili mnogo, ~ak i karakter bolnice, ali je name{ taj u direktorskoj sobi ostao uglavnom nepromewen. Kao { to bi rekao jedan na{ kolega: „dobre stvari se ni kada ne izbacuju“.

- Dr Qubi{a Ili} (1956–1962)
- Prim. dr sc. med. Nikola Anti} (1962–1986)
- Prim. dr sc. med. Svetomir Filipovi} (1986–1992)
- Prof. dr Momilo Babi} (1992–2001)
- Prof. dr Tomislav Ranjelovi} (2001–2004)
- Doc. dr Nikola Milini} (2004–)

KBC Be~anijska kosa.

Jubileji

Pedeset godina Klinike za psihijatriju*

KBC „Dragi { a Mi { ovi }“ - Dediwe, Beograd (1956-2006)

V. Jur-i¹

Psihijatrica na raskr{ }u vekova

Ceo dvadeseti vek, a posebno wegova posledwa ~etvrtina, karakterisao se sna~nim razvojem i sjajnim otkri{ima i postignu{ima na svim pocima qudskog delovawa i ~ivqewa: nauci, tehnici i tehnologiji, kulturi i umetnosti, a mo`da najvi{e u razvoju novih komunikacionih sistema koji su omogu}ili lak i brz na-in prenosa znawa i informacija. Zahvaquju{i tome je i psihijatrija, kao nauka i struka, vrlo brzo usvajala i u svoj sistem integralsala sve novine koje su omogu}avale wen sve br`i i bogatiji razvoj, boqe razumeva{e qudske psihe, psihosocijalnog funkcionisawa, ali i sve efikasnije na{ne za pomo} qudi ma sa psiholo{kim problemima i mentalnim poreme}ajima.

Novi, dvadeset prvi vek je samo ubrzao nastavak doprinosa prethodnog vremena, sa novim tendencijama, koje su, pre svega, usmerene na efikasnije le{ewe i efikasnu i humaniju organizaciju slu`bi mentalnog zdravqa. Sve promene i doprinosi u svetskoj psihijatriji uvek su, pa i sada, bili vrlo dobro i brzo prihva}eni u na{oj sredini, pa tako i na nekada{ wem Neuropsihijatrijskom odecqewu, a sada Klinici za psihijatriju nekada{ we Bolnice, a sada Klinika ~kobolni~kog centra „Dr Dragi { a Mi { ovi }“ - Dediwe. Time je ova ustanova stekla i sa{vala pe{at i renome savremene, pa i avantgardne i kreativne ustanove.

Osvrt na istoriju

Kraj devetnaestog veka, a posebno potek dvadesetog, obele`en je delom Sigmunda Fojoda i pojmom psihanalize, kao prave revolucije u tada{ wem znawu o psihi~kom ~ivotu, psiholo{kom i psihopatolo{kom funkcionisawu ~oveka. Fojdove ideje, posebno otkri{e nesvesnog, nagonskih dinami zama i inf antilne seksualnosti, izazvale su zna~ajne negativne reakcije i otpore tada{ we austrijske i svetske stru~ne i lai~ke javnosti, jer su se suprostavqale tada{ wem pojma{u ~oveka kao racionalnog i vrlo svesnog bi}a i dece kao nevinih, bezazlenih i bla`enih bi}a. I pak i sre}om, ideje psihanalize su polako sticale sve vi{e pristalica, izme|u ostalog i zbog toga {to tada nije bilo mnogo drugih i efikasnih mogu}nosti za pomo} i le{ewe osoba, pre svega sa neuroti~nim simptomima i poreme}ajima, a psihanaliza je nudila takvu mogu}nost. Psihanaliti~kom tehnikom se moglo pri{i nesvesnim konfliktima, oni su se mogli razrefiti i time se pacient mogao oslobiti svojih simptoma i trpewa. Sledbenici Fojda su sa velikim entuzijazmom praktikovali psihanalizu i dolazili do novih, sjajnih otkri{a psiholo{kog funkcionisawa i generisawa psihopatologije, {to je psihanalizu ~inilo sve efikasnijim na{nom le{ewa - i to ne samo neuroti~nih ve} i te`ih psihopatolo{kih fenomena, ne samo odraslih, ve} i dece i adolescenata. Vremenom su se razvija-

* Iz:]ur-i} V. i sar. „Psihijatrija nekad i sad – Klinika za psihijatriju KBC „Dr Dragi { a Mi { ovi } 1935-2006“, Beograd, 2007.

¹ Prim. dr sc. med. Vojislav]ur-i}, na{elnik Klinike za psihijatriju KBC „Dr Dragi { a Mi { ovi }“, Beograd.

li novi teorijski koncepti, kao { to su teorija objektnih odnosa, Ego psiholo{ ka { kola, humanisti~ki psihanaliti~ki pravci, psihanaliza Selfa itd. Psihoanaliza je tako{e obja{ wawa i tuma~ila specifi~nosti funkcionisava psihosomatskih poreme}aja, kao novog poqa razumevawa i delovawa, a rasvetila je i neke nove psihopatolo{ ke entitete kao { to su narcisti~ke i grani~ne organizacije li~nosti.

Sredinom dvadesetog veka desila se nova revolucija u psihijatriji: prona|eni su prvi psihofarmaci (chlorpromazin, Delay i Deniker – 1952, haloperidol, Janssen – 1958, benzodiazepini, antidepresivi...) koji su bili samo uvod u kasniji zna~ajan razvoj psihofarmakoterapije i biolo{ ke psihijatrije, koji su krajem tog veka do`iveli pravi procvat. Psihofarmaci su omogu}ili redukciju ili povla~ewe simptoma, pre svega za psihotinne pacijente. Dostignu}a neuronauka, pre svega otkrija neurotransmitera, na kojima je zasnovan sna`an razvoj farmaceutske industrije, omogu}ili su, pre svega za psihotinne pacijente, radnu i socijalnu adaptiranost i `ivot i rad izvan psihijatrijskih azila i ustanova. Najnovije generacije anti psihotika i antidepresiva, koji se odlikuju zna~ajnom efikasno{ }u, uz sve mawe nuze efekata i sve ve}i komfor u admisiji, zna~ajno olak{ avaju trpqe pacijenta i pove}avaju wihowu radnu i `ivotnu funkcionost. Time su bila i sve vi{e su otvorena vrata i za druge oblike pomo}i i le~ewa pacijenata, kao na primer razne vidove takozvane socijalne psihijatrije.

Kwiga M. Jonesa (1952) „Terapijska zajednica“ smatra se uvodom i pokreta~em socijalne psihijatrije koja je otvorila novi pristup pacijentima sa mentalnim poreme}ajima, sa osnovnom tendencijom da se ukqu-e ili ponovo vrate u sistem socijalnih komunikacija i funkcionisava. Pacijenti su postali ravnopravni i aktivni u-esni ci u svom le~ewu i organizovawu svog uobi~ajenog `ivota. To je daqe vodilo osnivawu dnevnih bolnica i drugim vidovima relativno kontrolisane resocijalizacije i radne readaptacije.

Po~etkom sedamdesetih godina pojavi o se anti psihijatrijski pokret (Lang, Cooper, Basalia) koji je, pojednostavqeno, za osnovnu ideju imao i deju da su psihijatrijski pacijenti samo neobi~ni quidi koje je drugi{tvo progla{ilo nenormalnim i bolesnim. Pokret je bio sna`an, ali kratkotrajan, ali je, bez obzira na to, podstakao mnoge psihijatre na preispitivawe stavova o wihowim bolesnicima. Iz tog pokreta i iz tih ideja u Francuskoj se organizovala takozvana sektorska psihijatrija, a Franco Basalia i wegovi sledbenici su u Italiji promovisali „psihijatriju u zajednici“ (komunalnu psihijatriju), koja je postal a savremen i va`e}i obrazac pristupa psihijatrijskim pacijentima i organizaciji slu~bi za mentalno zdravqe. Koncept se zasniva na ukqu-ewu cele lokalne zajednice, sa svim wenim potencijalima, u zbriwawu wihowih mentalno obolelih ~lanova i wihowo { to br`e i potpunije ukqu-ivawe u `ivot zajednice. Osnivaju se terapijski apartmani, radi onice, mentalno obolele osobe se zapo}qvaju u regularnim preduze}ima, osnivaju se centri za mentalno zdravqe...

Osvrt na savremenu psihijatriju i „Mi{ovi“

Savremena psihanaliza, uprkos ne tako retkim komentarima da je „pre`ivel a teorija“, i daqe je vrlo `iva, sa novim idejama i konceptima o raznim fenomenima psihikog `ivota i funkcionisava, o poreklu (koncept deficita naspram koncepta konflikta) i ispoqavawu psihopatolo{kih fenomena ili konceptima, novim pogledima i tuma~ewima psihanaliti~kih procesa (koncepti interpersonal nog, relacionog i intersubjektivnog naspram intrapsihikom). Psihoanaliti~ka misao se {iri i u nove prostore (biv{e socijalisti~ke zemqe Istotne Evrope, Daleki I stok), stalno se odr`ava veliki broj psihanaliti~kih seminara, konferencija i kongresa. Trenutno u svetu ima vi{e od 11000 psihanaliti~ara

koje priznaje Me|unarodna psihoanalitička asocijacija (IPA).

Psihoanalitika je u „Mi{ovi}u“ bila snana no prisut na jo{ od osni vava, zahvaqajuju{i} Vladi slavu Klajnu, bez obzira {to se unaj{oj ust anovi uglavnom praktikovala psihoanalitika psihoterapija. Po-ev{ i od prvih (Klajn, Jerot i}, Bogi{evi}, Jevtovi{), pa i slede}e generacije su bile inspirisane duhom psihoanalize, bar u nekim periodima svog rada i profesionalnog razvoja (Adamovi{, Raki{, Vukov), sve do posledne generacije (Brzev, Jur{i}, Vu{o, Popovi{, Jovanovi{). Istorijski je mo`da zanimljivo da je ova posledna generacija izmislila dve grupe: t zv. „Mi{ovi}evaca“ – profesionalaca koji su radili u „Mi{ovi}u“ i bili privr`eni i dejama V. Klajna i psihoanalitika psihoterapiji i t zv. „Mat{i}evaca“ – u-enika i sljedbenika V. Mat{i}a. Pomenuti terapeuti posledne generacije su radili u „Mi{ovi}u“, a svi su bili analizirani i treterirani kod V. Mat{i}a.

Trenutno u Beogradu postoji dva psihoanalitička dru{tva koja su ~lanovi me|unarodnih asocijacija: Beogradsko psihoanalitičko dru{tvo i Beogradski analitički krug. Wi{ovi najeminentniji ~lanovi su „Mi{ovi}evog“ porekla: Vesna Brzev, Vojislav Jur{i}, Aleksandar Vu{o, I vanka Jovanovi{ (~lanovi BPD), Vladeta Jeroti{, Velimir Popovi{ (~lanovi BAK).

Psihoanaliza se u svetu, pa i kod nas, {irila i kroz druge vrste psihoterapije koje su ili wene modifikacije (individualna i grupna psihoanalitika psihoterapija) ili mawe ili vi{e inspirisane nekim wenim postavkama ili samom i dejom psihoterapije kao mogu}eg na~ina le~ewa ili psiholog{ke pomo}i. ^ak je, u po~etku wenog nastajawa i psihosomatika nastala pod okrijem psihoanalize, {to je u nekim sredinama (pre svega Francuskoj) ostalo do dana{ wi{h dana.

Trenutno u „Mi{ovi}u“ postoji Odeqe{we za Psihosomatiku i nepsihot i-ne poreme}aje, sa Odsekom za konsultat i vnu/liaison psihijatru. ~lanovi koji se bave psihoso-

mat skim delom imaju najsavremenija znawa iz oblasti psihosomatike, a organizovali su konsultat i vnu slu`bu po najsavremenijim principima, priлагodenim i usagla{enim sa na{om realno{ju. Wi{ovi ~lanovi imaju psihot erapijsku edukaciju iz kognitivno-bihevijoralne psihoterapije (Kost{i}, [ikani]), a deo tima koji se bavi nespihot i-nim poreme}ajima ima edukaciju iz grupne analitike psihoterapije (Markovi{)-@igi}) i sistemske porodi~ne psihoterapije (Vukovi{). Na Odeqe{wu za adolescentnu psihijatru i psihoterapiju psihijatru imaju edukaciju (Bradi)) ili je edukacija u toku (^urovi)) iz individualne psihoanalitike psihoterapije.

Biology ka psihijatrija je do`ivel a pravi procvat u drugoj polovini prolog i prvim godinama ovog veka. Sve je vi{e otkrija neurona{ka i biology kih – cerebralnih osnova psiholog{ivota, psiholog{og funkcionisawa, ali i tuma~ewa psihopatolog{kih fenomena, simptoma i mentalnih poreme}aja. Na ovim sjajnim otkri{ima se zasniva i sinteti{awe novih psihofarmaka, sve efikasnijih, sve komfornejih za administraciju i sa sve mawe nuspojava. Uz pomo} medikamenata (najnoviji generacija anti psihotika, anti depresiva i psihostabilizatora), br`e se otaklauju simptomi, redukuje psihosocijalna malfunkcionalnost, tokovi mentalnih poreme}aja se ~ine bla`im i kontrolisanjem. Time se ne samo smawuje trpewe i ometawe pacijenata, ve} se otvaraju mogu}nosti i za druge, psiholog{ke i socijalne intervencije. Takva integracija terapijskih uticaja omogu}ava delovawe na sve komplekse faktora koji dovode do psiholog{og trpewa i mentalnih poreme}aja: biology ke, psiholog{ke i socijalne.

U „Mi{ovi}u“, od pre nekoliko godina, u okviru Odeqe{wa za klini~ku psihijatru, funkcioni{e psihofarmakolo{ka jedinica u kojoj se obavqaju klini~ka i spiti{vava i stude savremenih psihofarmatica (Diligen{ski, Erceg-Ne{kov{i}, Krst{i}, [ikani]). Time su znawa i savremeni trendovi medi kamenoznog le~ewa podignuti na zavidan nivo.

Socijalna psihijatrija se razvijala kroz različite, sve raznovrsnije forme organizovanog socijalnog uticaja i organi zovane socijalne rehabilitacije i reintegracije pacijenata u svihovu prirodnu, radnu, porodnicu i socijalnu sredinu. Osim već tradicionalnih dnevnih bolnica, razvile su se različite grupe, za različite subpopulacije quidi sa mentalnim poremećajima, ali i različite mogućnosti preventivnog delovanja. Ukoliko su profesionalci i organizacije (kako iz vlasti nog tako i iz nevladinih sektora) kako iz zdravstvenog sistema tako i iz sistema socijalne zaštite i drugih počasno društvenog delovanja.

U „Mi{ovi}u“ postoji dnevna bolница koja je prvoosnovana dnevna bolница u Srbiji (1963. godine). Sada funkcioniše kao savremena dnevna bolница. Osim uobičajenih sadržaja grupnog psihoterapijskog i socijalnog terapijskog rada, okupacije i radne terapije, uvedeni su i novi sadržaji kao što je Klub pacijenata koji je pomognut od strane donatora i sponzora. U vreme rade lekari-grupni analitički psihoterapeuti (Jančović-Gajić, Kecanjević-Miqević), psiholog (Najman), socijalni radnik (Kicanović), defektolog (Popovac), radni terapeut i medicinske sestre.

Različiti vidovi socijalne psihijatrije polako su vodili sistematizaciji sistema različitih uticaja i doprinosa u koncept „psihijatrije u zajednici“ kao najsavremenijeg sistema organizacije zbrinjavanja osoba sa mentalnim poremećajima.

Psihijatrija u zajednici podrazumeva ukoliko i vawe celokupne zajednice, sa svim weni potencijalima, sa ciljem da pomogne svim ljudima sa mentalnim poremećajima da se ukoliko i ponovo ukoliko u zajednici. Ona podrazumeva angovave zdravstvenog i nezdravstvenog, vlasti nog i nevladinih, privrednog i vanpri vrednog sektora – i to jednako u profesionalnom, organizacionom i finansijskom aspektu. I deša je da se maksimalno redukuje broj pacijenata koji su smećteni na dugotrajne ili stalne hospitalizacije u specijalnim psihijatrijskim

ustanovama, takozvanim psihijatrijskim zavodima, da se maksimalno skrate hospitalizacija osoba sa akutnim mentalnim poremećajima u ostalim psihijatrijskim ustanovama i da se pacijenti lede u ambulantnim uslovicama ili kroz parcialne hospitalizacije. U tom cilju se organi zovu Centri za mentalno zdravlje, za{ti}eni stanovi (u kojima bi pacijenti stanovali, uz stalnu profesionalnu pomoći podršku), radijoničke, klubove i svi drugi oblici pomoći da se pacijenti lede i vive u svojim prirodnim sredinama.

U istom duhu je i sve značajnije usmernjewe psihijatrijskih ustanova ka razvijaju sve intenzivnije vanbolničke psihijatrijske pomoći, kroz različite oblike ambulantne spanzersko-savetovali{t}e nog rada.

Zato se u „Mi{ovi}u“ razvilo i aktuelno funkcioniseve{i} broj savetovali{ta} i drugih oblika di spanzerskog rada sa pacijentima: Savet ovali{ta} za roditelje adolescenata, za roditelje adolescenta sa poremećajima i shrane, za tene u kriznim periodima, za porodice mentalno obolelih lica, za seksualne disfunkcije, Klub pacijenata dnevne bolnice, Grupe adolescenata, Večer relaksacije autogenim trenažerom...

Završni komentari

Postojawe savremenih klasifikacija sistema, kao što su ICD – 10 i DSM IV predstavljaju nesumnivo napredak u klasifikaciji mentalnih poremećaja i prate najnovija saznavanja o mentalnim bolestima. Wihe prednosti su u lakoj komunikaciji i sporazumewawu među profesionalcima, kao i mogućnost formiranja jedinstvene metodologije za istraživanja. Nedostaci su što su ovih klasifikacionih sistema, u nastojanju da budu apolitični i da izbegnu teorijsku suočavanja, kompetencije i kolizije, gotovo potpuno izgubile pristup psihopatologiji i etiopatogenezi mentalnih poremećaja. Oni su, najvećim delom, strukturirani u grupisane simptoma i sindroma i dosta nejasan (i zato zloupotrebljavan) koncept komorbi dijeta. Međutim, zahvaćajući tome, nestalo je sagle-

davawe ~oveka u celini, osobe koja trpi od nekog mentalnog poreme}aja, kao i poku{aj da se razume ili odredi poreklo trpcewa.

Savremena psihijatrija je dobrim delom bilo{ki usmerena. Prednost je u tome {to je to jednostavan i dosta efikasan na-in smawewa trpcewa pacijenata, kroz redukciju ili povla~ewe simptoma. Savremeni quidi su skloni da tra`e i prihvate brza i laka re{ewa, a to je i dosta komforan i ekonomi~an pristup i za profesionalce. Mana je jedino u tome {to se simptomi ~estost vra}aju po ukidawu medi kumentozne terapije ~ime se otvara mogu}ost stalne admisije medi kamenata i rizika od medi kumentozne zavisnosti.

Nesumwivi doprinos i prednost savremene psihijatrije jeste {to se stavovi i postupci sve vi{e zasnovaju na dokazima. Istra`ivava koja potvr|uju ili opovrgavaju neke stavove ili klinike utiske ili iskustva jesu izuzetno va`ni i zna~ajno pomak u u odredivawu strate{kih i terapijskih smernica u le~ewu mentalnih bolesti. I pak, zbuwuju}a je ~iwenica da su tzv. vodi~i dobre prakse jako razli~iti od zemqe do zemqe, i ako se bave istim mentalnim poreme}ajima i istim medi kamentima. Nije sporna ~iwenica da postoje razlike u patoplastici psihopatologije i u organizacijama nacionalnih ili regionalnih mogu}nosti razumnih objek{ewa. Da li razlike nastaju pod uticajem nekih drugih, nemediцинskih i nепсихијатријских principa i stavova ostaje da se razjasni. U svakom slu~aju, to ne umawuje vrednost „stavova zasnovanih na dokazima“ i „vodi~a dobre prakse“, ali upu}uje na potrebu racionalnog i kritickog odnosa prema wima.

Tako bi se moglo re{i da je psihijatrica, kao i druge nauke i druge grane medicine, imala svoj razvojni put, kako u svet u tako i u na{oj sredini, pa i na Neuropsihijatrickom odcjedu, sada Klinici za psihijatiju „Mi{ovi}“.

Najve}i deo novina koje su se de{avale u psihijatrici je bio brzo i dobro prihvjen u „Mi{ovi}u“, a u nekim oblastima, pre

svega psi hot erapiji i psi hosomat i ci, Klinika je spadal u avangardne ust anove, sa kreativnim i vrlo anga`ovanim pojedincima.

Sada{we stawe svet kih kretawa, kako st ru~nih taka{i organizacionih, sasvim je dobro utemeljeno i na Klinici, ~ime je ona zadr`ala svoj st at us savremene i renomirane ust anove na na{im prostorima.

Sada{ wa organizaciona st ruktura Klinike

I. STACI ONAR kapaciteta 60 posteqa

1. Odeqewe za psihosomatiku i nepsihoti~ne poreme}aje

- Nameweno le~ewu psihosatskih i nепсихотичних poreme}aja
- Kapacitet: 26 posteqa
- Na~elnik: dr sc. Du{ica Markovi} @igi}
- Lekari: dr Branko Vukovi}, dr Nata{a [ikani }

2. Odsek za konsulativnu psihijatriju

- Namewen konsulativnom psihijatrijskom radu u Centru
- [ef: dr Dragan Kosti }

3. Odeqewe za adolescentnu psihijatriju i psihoterapiju

- Nameweno le~ewu mentalnih poreme}aja mladih, od 15 do 24 godine
- Kapacitet: 12 posteqa
- Na~elnik: dr Zagorka Bradi }
- Lekari: dr Marija \urovi }

4. Odeqewe za kliniku psihijatriju, sa psihofarmacolo{kom jedinicom

- Nameweno le~ewu afektivnih i psihotičnih poreme}aja, kao i istra`ivawu lekova
- Kapacitet: 22 posteque
- Na~elnik: prim. dr sc. Vladimir Diligenski
- Lekari: dr Vojka Erceg-Ne{ovi}, dr Jelena Krsti }

II. DNEVNA BOLNICA

- Namewena delimi~nom (poludnevnom) le~ewu i rehabilitaciji bolesnika sa razli~itim mentalnim poreme}ajima

- Kapacitet: 30 pacijenata
- [ef : dr Jasminka Jankovi }-Gaji }
- Lekari: dr Sne` ana Kecojevi }-Mi qe-vi ~.

III AMBULANTNO-DI SPANZERSKI OD-SEK SA SAVETOVALI [TI MA

- Namewen ambulantnim konsulatcijama i le~ewu bol esni ka sa mentalnim poreme} aji ma

SAVETOVALI [TA

- grupe za adolescentne
- savetovali { ta za roditelje adolescenta
- grupe roditelja adolescenta sa poreme} aji ma i shrane
- savetovali { te za seksualne disfunkcije
- savetovali { te za `ene u kriznim periodima

- savetovali { te za porodice osoba sa mentalnim poreme} aji ma
- ve` be relaksacije autogenim trenin-gom
- klub pacijenata dnevne bolnice.

Literatura

1. Berget, J. (1996): L'incertaine subtilité des limites nosologiques – une écoute psychanalytique de la psychopathologie de l'adulte, Rev. Franc. Psychanal., PUF, LX, 2: 299–316.
2. \ur{i}, V. (2006): *Psihijat rija i psihoanaliza*
3. Eri}, Q.(1999): *Istorijski razvoj psihiyat rije u nas: U: Kali~ani n P., Eri} Q: Psihijatrija – okvirni, Medicinski fakultet u Beogradu, 29-48.*
4. Penalver, J. L. (2000): Quelle validité aura la psychopathologie classique dans la XXI siècle? Un point vue psychanalytique, Saopštenje na sastanku Beogradske psihanaliti?ke studijske grupe, Beograd.

Jubileji

Vi{e od -etrdeset godina Zavoda za hitnu medicinsku pomo} u Ni{u*

Ubrzo po zavr{ enom Prvom svetskom ratu u Ni{ u je otpo~eo novi period razvoja zdravstvene slu` be i slu` be hitne (brze) medicinske pomo}i.

U jesen 1918. godine formirano je Sanitetsko odeqewe op{ tine ni{ ke. Za { ef a odecqewa postavqen je dr Borisav Jankovi} - Bora, koji je sa ostalim malobrojnim lekari ma i bolni~arima radio na obnovi zdravstvenih ustanova i op{ tinskog saniteta.

Za vreme kratkog mandata (od 22. avgusta 1920. do 5. jula 1921.), ni{ ka komunisti~ka op{ tina posebno je posvetila pa`wu razvoju gradske sanitetske slu` be, a u sklopu we i Hi tne lekarske pomo}i. Na osnovu sauvane gra|e, mo`emo zakqu~iti da je vi{ e sednica Suda i Odbora op{ tine ni{ ke bilo posve}eno nekim problemima zdravstva i slu`bi le~ewa onih obolelih gra|ana „koji ne mogu lekaru do}i“.

„Higijenske i sanitарne du`nosti prema gra|anstvu i spu~ava}e se samo tada kada op{ tina ima dobre i savesne lekare i babice, kad im stavi na raspolo`ewe ambulante i op{ tinske apoteke. Tad }e se tek mo}i besplatno le~iti sva sirotiwa sa najbr`om (hitnom) pomo}i i tada }e se mo}i spre~avati pojave svih zaraznih bolesti, naravno uz saradwu svih ozbiqnih i savesnih gra|ana.“

Prema tome, u svom pristupnom govoru, dakle trenutku sve~anog uvo|ewa komunisti~ke op{ tine u rad, wen predsednik Pavle Stojkovi} posebnu pa`wu posvetio je i pi~awu razvoja „najbr`e, odnosno hitne medicinske pomo}i“: „Da se za slu`bu brze,

odnosno hitne medicinske pomo}i, a za one gra|ane koji u ambulantu ne mogu do}i, anga`uju lekari Bori voje Beraha, sanitetski potpukovnik, Jak{ i} Luki} i dr Cerovi}, a za nagradu po 10 dinara od pregleda po bolesniku, s tim { to ih je mogao le~iti samo na op{ tinskoj Ambulanti, a prilikom pregleda ('ku)na vizita), ~lanovi porodice overaval i su kupon, predaval i lekaru, a ovaj ga napla}ivao na op{ tinskoj blagajni.“

Predloge Gradskog sanitetskog saveta usvojio je Odbor op{ tine ni{ ke na svojoj sednici od 11. februara 1921. godine.

Zna~ajni doga|aj u istoriji ni{ kog saniteta, posebno za razvoj hitne medicinske slu` be, vezan je za 1924. godinu, kada su nabavqena dva automobila za prevoz te{ kih bolesnika i druge hitne slu~ajeve.

Za vanredne potrebe u miru, a posebno u slu~aju rata, Glavni odbor Dru{ tva Crvenog krsta Kra~evine Jugoslavije, 1936. godine nabavio je vi{ e sanitetskih automobila sa ugra|enim nosilima. Kasnije, a na osnovu Odluke od 7. februara 1937. godine, Glavni odbor je nekoliko sanitetskih automobila dodelio za potrebe Beograda, Zagreba, Novog Sada, Ni{a, Splita i Sarajeva.

Na osnovu odobrewna nadle`nih vlasti organizacija Crvenog krsta **1. oktobra 1937. godine otvorila je prvu Sanitetsku avtostanicu za ukazivawe hitne medicinske pomo}i**, koja je radila na principu „taxi slu`be“, odnosno napla}ivala svoje usluge na osnovu pre|ene kilometra`e. To je, i na~e, bio korak u savremeno u odnosu na ona dva automobila koje je koristila gradska ambulanta jo{ 1924. godine.

---

* Iz: Scenarija za film „Vremeplov 94 - Ni{“, Zavod za hitnu medicinsku pomo}, Ni{, 2007.

Pored { of era, osobqe sani tetskog automobila ~inili su lekar i dve sestre – „nudiqe“. U automobilu je uvek pri ruci bila pomo}na apoteka sa osnovnim lekovima i nu` nim instrumentima. Samo za prva tri meseca rada (oktobar-decembar 1937.) Auto-stanica za hitne slu~ajeve pri Crvenom krstu evidentirala je 43 poziva za prevoz bolesnika i ostvarila 4.130 dinara prihoda.

Posle pojave ovih prvi h sani tetskih automobila, Glavni odbor Dru{ tva Crvenog krsta Kraqevine Jugoslavije pri ni{ kom Dru{ tvenom domu Crvenog krsta formirao je sani tetku auto-kol onu od deset automobila i jednog kамиона. U svakom vozilu bila su ugra|ena po ~etiri nosila.

Crveni krst, sani tetksi odsek Suda op{ tine ni{ ke, op{ tinska ambulanta sa svojim slu`bama, bolnice i ostale zdravstvene ustanove u periodu od 1918. do 1941. godine, pored le~ewa obol el ih, aktivno su bili anga~ovani i na spasavawu nastradalih u elementarnim nepogodama. Posebnim propisima bilo je regulisano da se telefon i telegraf u slu~aju elementarnih nesre}a mogu besplatno koristiti na teritoriji ~itave dr`ave. Pozivni broj telefona ni{ ke Auto-stanice – 159 – bio je { tampan u svim tada{ wim zdravstvenim i turisti~kim publikacijama. Ni{ ka Auto-stanica za hitnu medi ci nsku pomo} do izbijawa rata uspe{ no

je radila vi{ e od tri godine (od 1. oktobra 1937. do 9. aprila 1941.) i za to vreme opravdala svoje postojawe i funkciu. Wen pozitivan doprinos razvoju slu`be hitne medicinske pomo}i izuzetno je dragocen.

Na osnovu ovog pregleda organizaci onih promena u razvoju Slu`be, mo`e se zakqu~iti **da je hitna pomo} u Ni{ u po~ela da funkcioni{ e ve} prvi h dana po oslobo|ewu**. „Samo { to je Ni{ oslobo|en, ve} 24. oktobra 1944. godine u zgradji Ureda osnovana je Narodna ambulanta. Za Ambulantu su mobilisani lekari iz gra|anstva i nekoliko lekara Ureda kao i pomo}no osobqe. Narod je pregledan, davani su saveti, lekari su odlazili na poziv gra|ana ku}ama.

Za vreme rada Gradske narodne ambulan te, Stani ca za brzu medi ci nsku pomo} bila je sme{ tena u zgadi Javne berze rada – podru`nica Ni{, koja se nalazila u Ulici Bal kanskoj 2.

U svim posleratnim periodima u Ni{ je redovno radila slu`ba hitne medicinske pomo}i. U prvim godinama ona nije bila samostalna, dakle, osniva~ su joj bili dr`avni organi. Gradska poliklinika ili Dom zdravqa, ali uvek je medicinski bila samostalna i delovala kao priznata ni{ ka organizacija zdravstva (**tabela 1**).

Kada je re~ o raznim organizaci onim oblicima Slu`be za hitnu pomo}, posebno

Tabela 1.

Nazi v osni va~a	Nazi v jedini ce	Peri od	
		od	do
Gradski NOO Ni{	Prva gradska ambulanta sa Slu`bom hitne pomo}i	29.10.1944	Jun 1948
Gradska poliklinika NOO Ni{ a	Rejonska slu`ba Poliklinike u ~ijem sastavu je radila i Slu`ba hitne pomo}i	Jul 1948	Septembar 1953
Dom zdravqa NO grada Ni{ a	Rejonska slu`ba Doma narodnog zdravqa u ~ijem sastavu je radila Slu`ba hitne pomo}i	18.09.1953	10.12.1956
NOO Op{ tine Ni{	Osnovna stanic za hitnu pomo} kao samostal na ustanova	19.01.1959	12.12.1962
Dom zdravqa Ni{	Stanic za hitnu medi ci nsku pomo}	12.12.1962	28.02.1973

podvlačimo period postojanja Gradske poliklinike u Nišu. Za nešto više od pet godina postojanja (jul 1948. – septembar 1953.), u sastavu Poliklinike radila je i Stanica za hitnu pomoći. Novih vozila nije bilo do 1954. godine kada je stigao jedan „Homer-25“ (sani tetski).

Naravnito je velika križa zbog nedostatka sanitetskih vozila bila polovinom 1955. godine. Kola su bila potpuno dotrajala. Dzvoqena brzina voćeve bila je tri deset do -etrdeset kilometara na sat. Godine 1957. vozni park se uveo za tri vozila: Fiat – putnički i Homer-25 i Opel-kadet.

Na predlog Saveta za narodno zdravlje, Narodni odbor opštine Niš, na posebnim sednicama Opštinskog veća i Veća proizvodnja, 19. januara 1959. godine, doneo je reseće „**o osnivanju Stanice za hitnu pomoći u Nišu kao ustanove sa samostalnim finansirawem**“. Zadaci Stanice za hitnu pomoći bili su:

- ukazi vawe ambulantske i hitne pomoći kod kuće i upućivave bolesnika u bolnicu na specijalno lečenje, a ukoliko se raspolože specijalistima, i ukazi vawe specijalisti-ke pomoći u ambulanti i kod kuće;
- pružawe hitne lekarske pomoći stanovništvu pri nesrečnim slučajevima na ulici, u ustanovi, fabrikama, na masovnim radnim akcijama i skupovima, kao i prilikom počara;
- prevoz bolesnika, porodiča i zaraznih bolesnika u stacionarne ustanove;
- pronalaže uzroka nesrečnih slučajeva i formirane predloge za vihovo otklanjanje;
- stručno uzdižawe i usavršavawe kadrova za slučbu hitne pomoći.

Narodni odbor opštine Niš, 14. februara 1959. godine, doneo je reseće kojim se dr. Nikolai Gavrilović, lekar ranije Doma narodnog zdravstva „Bubanj“, postavljen za v.d. upravnika Stanice za hitnu pomoći. Stanica je formirana bez ikavih obrtnih i materijalnih sredstava. Nije bilo potrebnog

inventara, posebno radnog i kancelarijskog nameštaja, prirodnih apoteka, ni ni potrebnih lekarskih instrumenata. „Jedino je postojala lekarska torba sa stetoskopom, aparatom za pritisak, jednim analgetikom i antibioticom“, sešao se jedan od lekara koji je radio u Stanci prilikom wenog osnivanja. Stanica je praktično otpočela sa radom 1. juna 1959. godine.

Početno su doneta odgovarajuće reči, već do 1. juna 1959. godine, primljen je određeni broj radnika na osnovu usvojene sistematsizacije radnih mesta. Na selu Stanci bio je dr. Nikolai Gavrilović, koji je bio upravnik, ali se pored rukovodja, redovno bavio stručno-medicinskim radom, odlazio na teren, dečurao, bavio se preventivom, kurativom i obavqokućne posete. Bila su zaposlena svega tri medicinska tehničara, koji su obavljali i dužnost dispečera, tj. dečurali su kraj telefona i primali pozive građana. Prema potrebi, ostavljali bi telefonsku službu i na terenu ili ambulantno davali injekcije i vratile medicinske usluge. U poletku je bilo četvorica, od kojih jedan automehanik i jedna sestra-icica. U administraciji su radila četiri službenika. Radno vreme Stanice bilo je non-stop. Stručnica nije bilo dovozno, pa su lekari honorarno angažovani iz ostalih zdravstvenih ustanova.

Krajem 1959. godine završen je deo autoputa Paraćin – Niš, to je doprinelo da kraj grada godinu prolaže oko milion automobila sa tranzitnim putnicima. I stotvremeno, kroz njkučeljničku stanicu prolazilo je godinu oko 800 000 putnika. Pojava prometnog quidi i robe uslovio je uvečan broj saobraćajnih nesreča, narančito na auto-putu. Stanica za hitnu pomoći u Nišu našla se pred novim zadacima. Zahtev za zdravstvenim uslugama se povećao. Način obaveštavawa i pozivawa ostao je onaj stari: telefonom ili je neko dolazio lino da javi o nesreči i zatraži pomoći. Zahtev je obično kasnio. Zbog toga se uprava Stanice za hitnu medicinsku pomoći već decembra 1959. godine obratila nadležnim državnim

nim organima u Ni{ u i Beogradu sa zahtevom da se „pod hitno“ Slu` ba hitne medicinske pomo} i moderni zuje, usaglasi sa nastalim potrebama i da se nabave UKT radiostani ce. Predlo` eno je da se jedna fiksna radio-stanica montira u upravnoj zgradi, a ti mobilne radio-stanice da se montiraju u sani tetskim kolima.

Slu` ba je 1959. godine na raspolagawu imala { est vozila (putni~ko vozilo Fiat i sani tetska vozila [koda, Olimpija, Zastava i Folksvagen).

U ve}em broju kola iz ovog perioda bila su ugra|ena nosila. Ve}ina vozila bila je polovna, a preuzimana su kao poklon bilo od doma}ih ili od me|unarodnih organizacija. Sanitetski auto „Homer-25“, bio je poklon Unicefa.

Sva vozila su bila uglavnom opremljena najpotrebnijim sanitetskim materijalom, nu` nim lekovima, po kojom injekcijom i drugim sredstvima.

Kola za hitnu pomo} i wihovi voza{i u prvo vreme strogo su bili nameweni samo „za podru~e grada Ni{ a“. Me|utim, bile su ~este intervencije i pritisci na rukovode}e organe Doma narodnog zdravqa, da se sanitetska kola ustupaju i za potrebe terena sreza Ni{ .

Narodni odbor op{tine ni{ke 12. decembra 1962. godine doneo je re{ewe o spajawu, integraciji, devet zdravstvenih stanica, Stomatolo{ke poliklinike i Stanice za hitnu pomo}, u Dom zdravqa Ni{ .

Nije pro{lo mnogo vremena, finansijska sredstva su obezbe|ena i ni{ ka Stanica za hitnu medicinsku pomo} ve} od 1963. godine bila je opremljena modernom radio opremonom i na najsavremeniji na~in primala urgrentna obave{tewa u vezi sa pru`awem hitne pomo}i.

Na prvu vest o katastrofalnom zemqotresu u Skopqu, 26. jula 1963. godine, stru~nomedicinski kadar Doma narodnog zdravqa u Ni{ u, odr`ao je sastanak ve} istoga dana oko sedam ~asova ujutru. Sastankom je rukovodio Andra Risti}, direktor Doma zdravqa. Doneta je odluka da se hitno otpituje

u Skopqe i pru`i pomo} na licu mesta. Na put su po{le ~etiri medicinske ekipa. Kao {to je poznato, zemqotres u Skopqu dogodio se u 5, 20 ujutru, a ve} oko 11,30 ~asova istog dana u glavni grad SR Makedonije stigla je ekipa Stancice za hitnu medicinsku pomo} iz Ni{ a i stavila se na raspolagawe Gradskom {tabu Skopqa za odbranu od elementarnih nepogoda, ~ije je sedi{ te bilo u zgradji Medicinskog fakulteta. Postignut je sporazum da ni{ ka ekipa hitno obavi intervenciju me|u poru{enim skopskim poliklinikama, preuze{me jedan deo te{kih bolesnika i hitno ih prebaciti u ni{ku bolnicu. Ovaj zadatak uspe{no je obavljen.

U sastavu Doma zdravqa Stancice za hitnu medicinsku pomo} radila je sve do kraja 1972. godine. Po~etkom 1973. godine Dom zdravqa u Ni{ u pristupio je tzv. „amandmanskom prestrojavawu“, i na bazi ustavnih promena, ve} 28. februara 1973. godine, konstituisao se u slo`enu organizaciju udru`enog rada (SOUR), sa osam osnovnih organizacija udru`enog rada (OUR-a), me|u koji ma je jedna bila i Stanica za hitnu pomo}. U ovoj tako|e neuslovnoj zgradji, Stanica je radila sve do 1975. godine, odnosno do presequeva u novosagra|enu i moderno ure|enu opremljenu zgradu.

Povodom Dana oslobo|ewa Ni{ a, sve~ano je 13. oktobra 1975. godine otvorena nova zgrada Stancice za hitnu medicinsku pomo}. U ovoj zgradji, pored Hitne pomo}i za odrasle, otpo~elo je sa radom i Odeqeve za hitnu pomo} deci, a otvorena je i nova Zdravstvena stanica „14 oktobar“.

Sudari vozova u Stala}u. Jedna od velikih ~elezni~kih nesre}a dogodila se 13. septembra 1979. godine. No}u u 1,33 ~asa dogodila se te{ka ~elezni~ka nesre}a u kojoj je preko {ezdeset quidi izgubilo `ivot, a preko sto je bilo raweno.

Prva vest o te{koj nesre}i kod Stala}a stigla je preko zajedni~kog SUP-a regiona Ni{, koji je obavestio sve medicinske ustanove u Ni{ u, a posebno Stanicu za hitnu pomo}. Prema kazi wawu dr Milivoja Stojanovi}a, tada{ weg di rektora Stancice, samo

za pedeset minuta posle poziva ekipa su stigle na lice mesta gde su odmah ukazale prvu pomoći unesrećenim i transportovale te{e kopovrene za Kručevac, Račaw i Niš.

Godine 1975., 14. oktobra, sve~ano je otvoren novi objekat hitne medicinske pomoći, u ulici Vojislava Ilija. Ve} 20. oktobra te godine spojene su dve telefonske linije 94 i otpo~elo se sa radom u novim prostorijama.

Pored ordinacije za pregled odraslih, sa prostorijom za intervencije, posebne prostorije za rad prijemno dispe~erske slu~be, odcjewa za male hirur{ke intervencije, AT za{titu i previjawe i prostorija za boravak osobqa, u rad je ukqu~en i poseban pedijatrijski trakt sa ordinacijom i intervencijom, kao i posebnim odcjewem za davawe i injekcione terapije, tzv. „svojih“ injekcija.

Nai me, u to vreme rad sa decom nede{jom i praznim kom, kao i svake ve~eri od 20 do 7~asova narednog dana, obavqao se iskqu~ivo u objektu hitne medicinske pomoći, {to je predstavqalo iuzetan napor za lekare i pedijatrijske sestre, jer je bilo dana kada je za 24~asa bilo preko 300 pregleda i preko 600 injekcija, a sve je zavr{aval a ekipa od jednog lekara i dve do tri pedijatrijske sestre.

Nova gara~a u dva nivoa, u sklopu novog objekta Hitne medicinske pomoći, popu~ena je i novim vozilima, i to: osam „renoa 4“ za lekarske ekipе (po tada{wem konceptu organizacije rada HMP, vozilo koje je prevozilo lekarsku ekipu nije raspolagalo sa nosilima, pa kada je indikovan sanitetski transport naknadno je pozivano vozilo za sanitetski transport) i dvanaest sanitetskih vozila „IMV 1600“.

Januara 1976. godine OOUR Hitne medicinske pomoći dobija i glavnu sestru, a marta 1976. godine {ef a tehni~ke slub`e. Marta 1976. godine ukqu~ena je i ku}na telefonska centrala, {to je doprinelo efikasnom radu. Te godine se zvani~no biraju i postavqajju {efovi ekipa (~etiри ekipa).

U to vref me oprema lekarske ekipе je bila veoma skromna: lekarska torba sa ste-

toskopom, tenzometrom i neurol o{kim ~eki}em; a sestrinska torba imala je relativno solidan broj ampuli ranih lekova i neizbe`ne paratuse za {priceve i igle.

U kolima je oprema bila i skromnija. Utzv. „malim kolima“ – vozila za lekarske ekipе, sem alarmne sirene, plavog rotacionog svetla i oznake Crvenog krsta – nije bilo ni~ega vi{e, a u „velikim kolima“ – vozila za sanitetski transport, na{la bi se poneka daska za immobilizaciju ki~me, poneka Kramerova {ina i prtabl aparata za terapiju ki seoni kom, ako je to posebno zahtevano.

Godine 1978. nabavqa se prvi EKG i stativni servokard sa monitorom i defibrilatorom i formiran EKG kabinet, {to doprinosi kvalitetnjem zbrinjavaju pacijentata.

Vozni park se obnavqa postepeno, a 1977. godine od Republike samoupravne interesne zajednice zdravstva dobijen je komandni sto za dispe~erski centar sa dva UKT radiostanice, kao i tri sanitetska vozila „zastava 125P“ i jedno terensko sanitetsko vozilo „Lada niva“.

Uporedo sa razvojem Slu~be HMP, po~kawa se pa~wa i edukaciji lekara, dodu{e uz rad, tako da dva lekra zavr{avaju specijalizaciju iz pedijatrije, a ubrzo zatim dvoje zavr{avaju specijalizaciju iz op{te medicine. Ne{to kasnije dvojica lekara stinu zvave specijaliste interne medicine.

U sastavu Doma zdravqa Niš Stаница je radila sve do 1. januara 1985. godine, kada se izdvojila u posebnu radnu organizaciju i po~ela raditi pod novim nazivom Zavod za hitnu medicinsku pomoći „Niš“ u Nišu, pod kojim nazivom i danas obavqaa stru~no-medinsku delatnost.

Te~ak udes na auto-putu kod Doqevaca. Na auto-putu Niš – Skopje, kod Doqevca, na dvadeset petom kilometru od Niša, dogodila se 1. februara 1987. godine velika saobra}ajna nesreća. Do udesa je do{lo po~ladnom vremenu, na zaledjenom delu auto-putea, pri slaboj vidljivosti. Oko 23 sata i 40 minuta di rektno su se sudarili autobus pun

putnika i {leper - kamen hladva~a. Obave{tewo o nesre}i Zavod za hitnu medicinsku pomo} u Ni{ u primio je ne{to posle pola sata od stravi~nog doga|aja. U stru~nom saop{tewo o nesre}i kod Docqevca grupa lekara Zavoda, izme|u ostalog, navela je i sledge}e: „Obve{tetwe o te{koj saobra}ajnoj nesre}i ZHMP je od strane de`urne slu`be SUP-a Ni{ primio u nula sati i 14 minuta, 2. februara (vreme zabel e`eno na registrofonu), tridesetak minuta nakon {to se dogodila nesre}a. Po prijemu obave{tewa, de`urni lekar je alarmirao sve saradnike operativne smene, a na mesto nesre}e je uputio tri ekipe op{te namene i dve specijalizovane (hirur{ka i internisti~ka). S obzirom na veli~inu nesre}e, de`urni lekar je naredio dispe~eru da od ku}e mobil{i{e jo{pet ekipa i ostalu prate}u slu`bu, da bi u slu~aju potrebe, a nakon grubog sagledavawa veli~ine nesre}e, broja i stava povre|eni h na licu mesta, moglo da budu upu}ene na mesto nesre}e. I stovremeno sa mobilisawem ekipa i slu`bi Zavoda, obave{tene su Hirur{ka i De~ja hirur{ka klinika Medicinskog fakulteta i Odeqeewe za hirurgiju Vojne bolnice.

Po dolasku na mesto nesre}e ekipe Zavoda zatekle su stravi~an prizor: u masi gvo`|a, stakla i be`ivotnih tela konstatovana je smrt dvadeset osoba. Sistemom UKT veze javqeno je dispe~erskom centru da nema potrebe za slawem novih ekipa, sani tetskog materijala i tehni~ke opreme, s obzi-

rom na veliki broj poginulih i malih povre|enih kojima jo{treba ukazivati prvu pomo}, jer je veliki broj povre|enih ve}bio prevezen u bolnice Ni{a i Leskovca vozilima koja su se nalazila na mestu ove velike qudske tragedije.

Izgrawom novog objekta, zna~ajnim kadrovskim poja~awima, uvo|ewem najsavremeni je medicinske opreme i uve}awem vozognog sani tetskog parka, stvoreni su uslovi da Stanica 1. januara 1985. godine preraste u Zavod za hitnu medicinsku pomo} „Ni{“ u Ni{u, koji danas predstavqa ugleđenu instituciju na zna~ajnom mestu na {irem prostoru na{e urgente medicine.

U elaboratu koji predstavqa osnovu razvoja i unapre|ivawa funkcija Zavoda, izme|u osatalog se navodi: Zavod se posebno bavi nau~nim istra`ivawem na planu urgente medicine, vr{i analizu strukture oboqe~wawa i povre|ivawa, odre|uje na~ini nivo ukazi wawa hitne medicinske pomo}i u smisl u organizacije rada, opreme, metodologije rada i predla`e odre|ene projekte za edukaciju i usavr{avawe medicinskih i paramedici~kih kadrova, a sve u saradwi sa Medicinskim fakultetom u Ni{u, ~ija je on nastavna baza na osnovu samoupravnog sporazuma o saradwi, a preko svog nastavnog centra.

Pored navedenih funkcija Zavod je kadrovski osposobqen i posebno opremljen za delovawe u slu~ajevima masovnih nesre}a na svim nivoima.

Jubileji**Pejsmejker centar - povodom -etrdeset godina (1967-2007)**M. \or/evi }¹***Transt elefonska kontrola
EKG-a (1967-1989)***

Elektrostimulacija srca zapo~ela je jo{ 1967. godine na biv{oj II hi rur{ koj klinici. Od 1967. do 1975. godine pejsmejkери su ugra|ivani sporadi~no, i to samo bolesnici ma sa totalnim AV blokom i onima koji su pre`iveli mnogobrojne Adams-Stouksove sinkope. U ovim prvim godinama pejsmejkери nisu bili pouzdani zbog neusavr{enosti elektronike, posebno zbog privremenog iscrpqivava baterija i iznenadnog otkazi vawa pejsmejkera.

Za razvoj Pejsmejker centra va`ne su tri prelomne godine: 1975., 1981. i 1987.

U 1975. godini uvedena je elektronska kontrola parametara pejsmejkera i impulsa, koja je umnogome doprinela sigurnosti bolesnika, jer se ovom metodom mo`e od 92 do 97 odsto slu~ajeva blagovremeno predvideti otkazivave pejsmejkere. Uvo|ewem elektronske analize pejsmejkera, na biv{oj II hi rur{ koj klinici, po~ela je u na{oj zemqi sistematska i organizovana kontrola bolesnika - nosioca pejsmejkera. U to vreme, sistematska elektronska kontrola obavqala se samo u jo{pet evropskih centara. Te iste godine uvedena je i transtel efonska kontrola EKG-a i parametara pejsmejker i impulsa.

U 1981. godini osniva se Pejsmejker centar i prostorno se izdvaja wegov polikliniki~ki deo. I stovremeno se obezbe|uje status republi~kog pajsmejker centra, koji posle dve godine prerasta u jugoslovenski i evropski referenci centar.

U 1981. godini uvodi se 24-asovna slu`ba holter monitoring za bolesnike sa aritmijama i radimplanti ranih pejsmejkera, uz kompjutersku obradu snimqenog elektrokardiograma. Osniva se i kompjuterizovana jugoslovenska banka podataka i uvodi jedinstvena istorija bolesti za sve pejsmejker bolesnike u Jugoslaviji. Iste godine Pejsmejker centar dobija i meunarodno priznawe time {to je wegov rukovodilac i zabran za ~lana Evropske radne grupe za elektrostimulaciju srca (pri Evropskom kardioloskom dru{tvu), a kasnije i za ~lana Nukleusa evropske grupe.

U 1981. godini objavqena je i monografija „Sr~ani blok i pejsmejkeri“ koja je te godine nagra|ena Oktobarskom nagradom grada Beograda.

U Pejsmejker centru, tokom 1981. godine, formiraju se tri poliklinike slu`be sa svakodnevnim osmo-asovnim radom: Slu`ba elektronske kontrole implanti ranih pejsmejkera, Slu`ba 24-asovnog holter monitoringa bolesnika sa aritmijama i bolesnika nosioca pejsmejkera, kao i Slu`ba kompjuterske obrade podatka.

Za navedene slu`be osnovan je i multidisciplinarni tim sastavljen od kardiologa, hirurga, kardiologa, elektronika, kibernetika i ~etiri medicinske tehnika.

Dijagnostika u pejsing centru gotovo je ista onoj koju imaju evropski i svetski kardiolozi.

¹ Prof. dr Milan-Bane \or/evi }, rukovodilac Pejsmejker centra, Beograd.

U 1987. godini Pejsmejker centar se seli u novu zgradu Poliklinike UKC i time dobija najsavremenije uslove za polikliniku slu`bu, i u pogledu opreme i prostora, i u pogledu kadrova. U svakodnevnoj kontroli bolesnika nosilaca pejsmejkera uestvuje multi disciplinarni tim od osam stru~waka.

Pejsmejker centar je tokom razvoja predstavlja~io u na{oj zemqi primewuju}i mnoge najsavremenije metode u dijagnostici i terapiji pejsmejker bolesnika. Tako su u ovom centru prvi put u na{oj zemqi ugra|eni:

- nuklearni pejsmejker 1973,
- vario sistem 1975,
- multi programirani pejsing sistem 1979,

DVE DECENIE

- Prva ugradwa PM
- Nuklearni PM
- Vario PM
- Multi programirani PM
- Atrio-venrikularni (DDD) PM
- Antitahikardni PM
- Dijagnosti~ki (DPG) PM
- QT PM
- Activitrx PM
- Implantabilni defibrilator
- Irel-neurostimulator
- Univerzalni pejsmejker

januar 1967.
avgust 1972.
novembar 1975.
novembar 1979.
oktobar 1980.
april 1983.
januar 1984.
septembar 1984.
novembar 1984.
avgust 1986.
septembar 1986.
decembar 1988.

NAU^KO STRA@I VA^KI PROJEKTI

Do 1989. godine Centar je objavio 91 stru~ni rad iz elektrostimulacije srca, od toga je 40 publikovano ili saop{teno u inostranstvu, a 51 u zemqi. Zavr{eno je sedam nau~noistra~iva-kih projekata ili tema, napisane dve monografije o elektrostimulaciji srca i brojna poglavqa u drugim stranima i doma}im monografijama.

U ciju obrazovawa kadrova, odr`ano je 46 predavawa u na{oj zemqi i ura|ena su dva nastavna filma („Pejsmejker terapija vetrnikularnih tahikardijs“ i „Tehnika implantacije pejsmejkera“), koji su sinhronizovani i na engleskom jeziku.

PRIZNawe

Generalni direktor Svetske zdravstvene organizacije dr Hiro{i Nakaxima potvrdio je izbor profesora dr Milana \or|evi}a za eksperta Svetske zdravstvene organizacije. Time je na{ stru~wak u{ao u grupu eksperata za kardiovaskularne bolesti pri Svetskoj zdravstvenoj organizaciji, za period od naredne ~etiri godine.

Ovim je ukazana posebna ~ast i priznawe dosada{wem stru~nom i nau~nom radu profesora dr Milana \or|evi}a, posebno u oblasti ve{ta-kih vodi~a sr~anog ritma, kao i instituciji u kojoj radi.

- dvokomorski pejsing sistem 1980,
- prvi anti tahi kardni pejsing sistem 1983,
- prvi dijagnostički DPG pejsing sistem 1984,
- frekventno adaptivni pejsing sistem 1984,
- prvi implantabilni debi rilator 1986,
- prvi Antrel neurostimulator ki-mene mo`dine kod bolesnika sa terminalnim

stadijumom opstuktivnog vaskularnog oboqewa, 1986. godine.

U toku 21-godišnjeg postojanja (1976–1988) u Pejsmejker centru ugrađeno je 3.200 pejsmejkera, obavljeno 1 esnaest hiqada elektronskih analiza ugrađenih pejsmejkera, sedam hiqada analiza 24-asovnog holter monitoringa. Oko 40 odsto bolesnika koji se kontroliše u Pejsmejker centru su iz drugih republika.

Aneks I

Jubilej Pejsmejker centra KCS (1967–2007)

Do kraja 2008. godine planirano je otvaranje deset novih centara.

Obelježavaće 40 godina postojanja Nacionalnog pejsmejker centra Institut za kardiovaskularne bolesti i Kliničkog centra Srbije počelo je juče u hotelu „Hajat“. Ovim povodom organizovan je i stručni kurs iz oblasti srčanih aritmija i savremene pejsmejker terapije sa posebnim osvrtom na dileme pred kojima se danas nalaze kardiologzi.

Oko 250 naših kardiologa ima priliku da još razmeni iskustva i stekne nova znanja i smernice za budući rad od svetski priznatih lekara, kao što su prof. dr Karlo Papone iz Milana, Rendi Liberman iz Detroita i Panajotis Vardas, sekretar Evropskog udruženja za aritmije i pejsmejkere.

Naš nacionalni Pejsmejker centar, koji je osnovan bio pokojni prof. dr Milan Moračević, jedan je od najznačajnijih za ležeće srčane aritmije u svetu, a važeći uspeh ove ustanove jeste ponajmanje 1300 bolесnika za ugradbu pejsmejkera.

Kako objavila docent dr Goran Milačić, direktor Pejsmejker centra, pacijenti posle intervencije ostaju jedan dan u bolnici, posle sedam dana im se skidaju konci i odmah mogu da nastave da žive uobičajenim načinom i vota.

– Naš centar je najstariji takve vrste u istočnoj i jugoistočnoj Evropi i ima tradi-

ciju jednog od najuspešnijih pejsmejker centara u svetu. Evropsko udruženje za aritmije dalo je predlog da se trening stručwaka iz ovog regiona upravo obavqa kod nas. Interesantno je da je ove godine u celom svetu biti obelježena petnaest decenija od ugradbe prvog pejsmejkera sa samonapajanjem sa transistorima koji je u Americi ugrađen 8. oktobra 1957. godine – kaže dr Milačić.

U poslednjih nekoliko godina dobio je redovnog snabdevawu ustanove pejsmejkera, kao i pejsmejkerima-defibrilatorima za ležeće tahi kardi je kod bolesnika koji imaju rizik da dožive iznenadnu smrt, a koji su se u našoj zemlji do tada ugrađivali samo sporadično zbog veoma visoke cene.

– U hitnim slučajevima pacijentima odmah ugrađujemo ovaj uređaj, a najkasnije sedam dana od postavqawa dijagnoze. Danas viši pejsmejkeri ne smetaju elektroničkim uređajima, mobilni telefoni i drugi aparati, a pacijent jedino ne sme da bude podvrgnut snimawu magnetnom rezonancijom – kaže naš sagovornik.

Od 2003. godine nacionalni Pejsmejker centar, zajedno sa Republičkim zavodom za zdravstveno osiguranje i Ministarstvom zdravstva, rukovodi strategijom razvoja pejsmejker službi u celoj zemlji. Prva strategija faza je bila, kako objavila wava dr Milačić, obeležena su centralizovawem snabdevawu svih pejsmejker službi u Srbiji.

ji ~ime je postignuta racionalizacija i standardizacija pejsmejker terapije.

- Zahvaquju}i tenderskom snabdevawu na veliko, cene aparata su zna~ajno sni~ene i dovedene na nivo regionala i zemaka sa pri-bli~nim medicinskim i op{tim druzvenim standardom. Druga strate{ka faza, koja je po~ela 2005. godine, podrazumevala je decentralizaciju pejsmejker slu~bi sa ciljem da bolesnici omogu}i da operacija ugradwe pejsmejkera mo`e da se obavi i u mawim gra-

dovima, {to bli~e mestu stanovawa pacijenta – naglasio je dr Mila{inovi}.

Iz ovih razloga, Pejsmejker centar je organizovao seriju {estomesecnih treninga novih pejsmejker-eksperata iz razli~itih bolница u Srbiji, {to je uslovilo otvarawewe novih centara u Republici. Do 2004. godine u Srbiji je bilo {est pejsmejker slu~bi, a do kraja 2008. godine planirano je otvarawewe deset novih centara.

Daniela Davdov-Kesar
Politika, 14. septembar 2007.

Jubileji**Trideset godina Instituta za kardiovaskularne bolesti Vojvodine, Sremska Kamenica****G. Trajkovski¹*****Ve} trideset godina bri nem o zdravqu Vojvo/ana***

Zahvaquju} i svojim dosada{ wim verif i-kovanim rezulatima i dosta gnu}ima na po-qu zdravstva, nastave i nauke, Institut za kardiovaskularne bolesti Vojvodine je danas me|u vode}im ustanovama specijalizovanim za le~ewe kardiovaskularnih oboqewa, kako u na{oj zemqi, tako i u Evropi. Institut ~ine Klinika za kardiologiju i Klinika za kardiovaskularnu hi rurgiju.

Sve za srce na jednom mestu

Institut za kardiovaskularne bolesti Vojvodine je na mnogo na~ina jedinstvena ustanova u zemqi: bolesni ku su ovde na raspolagawu sva neophodna dijagnostika, mogu}nost le~ewa kardiologih i kardiohirur}kih bolesti, te savremene kardiovaskularne procedure i rana rehabilitacija.

Ova ustanova nastala je iz potrebe da se na prostoru Vojvodine stvore uslovi za efikasno le~ewe kardiovaskularnih oboqe-wa kao najte`ih zdravstvenih problema.

U radu Instituta objedwene su zdravstvene funkcije prevencije kardiovaskularnih bolesti i zbriwawa bolesnika, kako sa teritorije Novog Sada i Vojvodine, sa prostora Srbije i zemaqa biv{e Jugoslavije, tako i iz inostranstva.

Institut ima 574 zaposlenih, koji su svakodnevno posve}eni bolesnicima upu}eni m na wihovu medicinsku pomo}.

Zahvaquju} i svojim nau~nim rezulatima i dosta gnu}ima, Institut se svrstava u red zna~ajnih svetskih institucija u oblasti le~ewa kardiovaskularnih bolesti.

Na Institutu je zaposleno 547 zdravstvenih i drugih radnika: 91 lekar, dva farmaceuti, 317 medicinskih sestara/tehnikara i 165 administrativnih, tehnickih i pomo}nih radnika. Na Klinici za kardiologiju je 273 zaposlenih, a na Klinici za kardiovaskularnu hi rurgiju 242 zaposlena, dok je 60 u zajedni~kim slu`bama.

Ukupan broj bolni~kih postecqa je 225.

Godine 2007. u Institutu za kardiovaskularne bolesti Vojvodine hospitalizovano je 6500 bolesnika (1200 na Klinici za kardiovaskularnu hi rurgiju i 5300 na Klinici za kardiologiju), {to je za 600 bolesnika vi-{e nego pro{le godine, kada je bilo 5900 hospitalizovanih bolesnika. Hospitalizovani su bolesnici sa svim oblicima sr~anih problema, koje ~esto prate i razne druge bolesti koje saniramo (insuficijencija bubreba npr.).

Institutu za kardiovaskularne bolesti treba vi{e prostora u odnosu na broj qudi koji se svakodnevno obra}a za zdravstvenu pomo}, kao i u odnosu na stalan tempo rasta kardiovaskularnih bolesti (koje su danas uzrok vi{e od 60 odsto smrtnih slu~java). Realizacijom projekta „Kamenica 2“, koji treba da po~ne na prole}e, obezbedi}e se re{avawe potrebe za prostorom, a samim tim i lak{e i br}e zbriwawe bolesnika iz Vojvodine (Vojvodina ima oko 2,5 mili-

¹ Goran Trajkovski, PR Instituta za kardiovaskularne bolesti Vojvodine, Sremska Kamenica.

ona stanovnika), Srbije, nekada{ wi{ republika Jugoslavije i inostranstva.

Pri mewujemo sve najsavremenije svetske metode dijagnostikovava i le{ewa.

I uzetno su smawene sve liste ~ekawa. Na kardi ovaskularne operacije u I nsti tutu za kardi ovaskularne bolesti Vojvodi ne bolesnici danas ~ekaju najdu`e { est meseci. Trenutno se zakazuju operacije za april 2008. godine. U 2005. godini bolesnici sa lista ~ekali su du`e od dve godine na neku od hi rur{ ki h intervencija.

Naj~e{ }a hi rur{ ka intervencija, koju tokom godine radi tim I nsti tuta za kardi ovaskularne bolesti Vojvodine koji ~ine dvanaest hi rurga I nsti tuta, jeste koronarna (bypass) hi rurgija. I mamo dovoqno ugradnog materijala koji je potreban na{ im bolesnici ma.

Bolesnici ma pru`amo medi ci nske usluge sa najsavremenijom opremom prema svim svetskim standardima. Samo u posledwi h sedam meseci, Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo i socijalnu politiku investirao je nabavku opreme vredne vi{ e od dva milion a eura, a zna~ajna je i donacija Svetе stolice i pape Benedikta XVI – intraaortna balon pumpa i tri intraaortna balon katera vredni tri deset hi qada eura.

Za posledwi h tri deset godina

A. Na Klinici za kardiologiju:

- Ambulant no smo prele{ali vi{ e od milion bolesnika
- U post eqama Klinike je le{alo sto hi qada bolesnika
  - ~et rdeset hi qada bolesnika le{eno je u Koronarnoj jedinici
  - uradi li smo 370.000 ult razvunih pregleda
  - uradi li smo 160.000 ergometrijski h test ova
  - obavi li smo 1.700 elekt rofiziolo{kih pregleda
  - uradi li smo 85.000 24-asovnih holter monit oringa EKG-a

- uradi li smo 18.000 holter monit oringa krvnog priti{ka sa EKG-om
- uradi li smo 130.000 oscilografija
- obavi li smo 55.000 neinvazivnih pregleda arterija dowih i gorwih eks-tremita
- izvr{ili smo 65.000 neinvazivnih pregleda karotidnih arterija
- izvr{ili smo 45.000 kateterizacija srca
- implant irali smo stent kod 4000 bolesnika
- ugradili smo 55 kardioverte defibrilatora (ICD)
- implant irali smo 4.000 pejsmejkera.

B. Na Klinici za kardiohirurgiju:

- Operisali smo 23500 najte`ih bolesnika:
  - 13500 bolesnika od koronarne bolesti (bypass)
  - 5300 bolesnika zbog promena na sr~anim zaliscima (val vulama)
  - 1700 bolesnika sa kombinovanim operacijama
  - vi{ e od 800 bolesnika sa uro/enim sr~anim manama
  - 2000 bolesnika zbog ostalih bolesti.

Klinika za kardiologiju

Klinika obezbe|uje zdravstvenu za{ ti tu na prvom referalnom nivou za podru{je Novog Sada i Ju`noba{kog okruga, kao i tercijalnu zdravstvenu za{ ti tu (tj. delatnost drugog referalnog nivoa) za celu teritoriju Vojvodine, pa i {ire. Od ukupnog broja le{enih, vi{ e od 60 odsto ~ine hitni slu{ajevi.

Raspola`emo sa 145 posteqa i svim neophodnim laboratorijama za kardi ovaskularnu dijagnostiku (dve kateterizacione sale, laboratorijska ul travu{nja dijagnostiku, elektrofiziologija i laboratorijska laboratorijska angiologiju i laboratorijska funkcijska dijagnostiku). U okviru I nsti tuta se nalazi i najsavremenija biohemijkska

laboratorija, u kojoj dvoje specijalisti mediciinske bihemije i ~etrnaest laboranata obavljaju sve hematolo{ke i bihemiske analize.

Klinika za kardiologiju sastoji se iz slede}ih odeljewa:

- Odeljewe za intenzivnu negu (Koronarna jedinica)
- Odeljewe za postintenzivnu negu
- Odeljewe za poreme}aje sr~anog ritma, elektrofiziologiju i pejsmejkere
- Odeljewe i invazivne kardiologije
- Odeljewe za operativnu kardiologiju
- Odeljewe za sr~ane mane
- Odeljewe za hipertenzije
- Odeljewe neinvazivne kardiologije
- Odeljewe prijemne kardiolo{ke ambulantne i poliklini~ke slu`be.

Klinika za kardiologiju je opremljena za pru`awe slede}ih medicinskih usluga:

Neinvazivne usluge: subspecialisti ~ki kardiolo{ci pregled, ehokardiografski pregled, transezofagealni ehokardiografski pregled, stres ehokardiografski pregled, ehokardiografski pregled sa kontrastom, ergometrijski test (test optere}ewa), Holter monitoring EKG-a, Holter monitoring pritiska sa EKG-om, Doppler karotida, arterija, vena gorwih i dowljih ekstremiteta, oscilografija, tilt test i drugo.

Invasivne usluge: dijagnostika hemodinamska obrada (koronarografija, angiografija, bulbografija, si neval vulografija, ventrikulografija, ugradwa vena kava filter, perikardocenteza, endomiokardna biopsija, graf tografija), perkutana koronarna intervencija (PTCA i ugradwa stenta), elektrofiziolologija i spitiwave, ugradwa pejsmejkera, impantabilnog kardioverter defibrillatora (ICD) i radi of rekventna ablacija.

Na Klinici je zaposleno 273 radnika, od kojih 51 lekar, 168 medicinskih sestara/tehnikara i 54 nemedicinska radnika. Nau~nava na Medicinskom fakultetu ima 14 doktora medicinskih nauka, 15 magistara medicinskih nauka i jedan primarijus. U nastav-

na zavoda na Medicinskom fakultetu i zabranjeno je 22 nastavnika i saradnika: osam redovnih profesora, pet vanrednih profesora, jedan docent i deset asistenata.

Klinika za kardiovaskularnu chirurgiju

Nizak stepen mortaliteta operisanih bolesnika oduvek je bio kvalitet Institut. U prethodnih tri deset godina iznosi je 2,8 odsto, {to je sjajan rezultat ~ak i u odnosu na druge svetske kardioli{ke centre.

Dana{wi stepen mortaliteta iznosi 1,7 {to predstavlja najbolji rezultat u tridesetpetogodi{woj istoriji Institut.

Klinika za kardiovaskularnu chirurgiju ima tri operacione sale, odeljewe za intenzivnu negu sa 10 posteqa i kardioli{ke slu`ko odeljewe sa 80 bolesnih kreveta.

Prve operacije na otvorenom srcu u Sremskoj Kamenici obavio je prof. dr Ivan Fajgec: mi tralna komi osuromija (27. septembra 1965. godine), VSD hi potermija (1969.), Trilogia Fallot (1970.), prva zamena aortnog zalijska (1975.).

Klinika za kardioli{ku rurgiju sastoji se iz slede}ih odeljewa:

- Odeljewe operacionog bloka i anestezije
- Odeljewe intenzivne nege i reanimacije
- Odeljewe za postintenzivnu negu
- Odeljewe za postoperativnu rehabilitaciju
- Odeljewe za ekstrakorporalnu cirkulaciju
- Odeljewe za uro|ene sr~ane mane
- Odeljewe za preoperativnu dijagnostiku
- Odeljewe za ste|ene sr~ane mane
- Odeljewe za koronarnu chirurgiju
- Odeljewe za vaskularnu chirurgiju
- Odeljewe za nau~noistra`iva~ki rad
- Odsek za ehokardiografiju
- Laboratorijska bihemija.

Na Klinici za kardioli{ku rurgiju bolesnici ma se pru`aju zdravstvene usluge: operacije na otvorenom srcu – koronarna chirurgija, valvularna chirurgija, chirurgija ste|enihi uro|enih sr~anih mana, kobmi novana hi-

rurgija i hi rurgija aorte, tumori srca i krovišta dna hi rurgija.

Na Klinici je zaposleno 242 radnika, od kojih 41 lekar, 145 medicinskih sestara i 57 nemedicinskih radnika.

Naučna zvawa na Medicinskom fakultetu ima: sedam doktora medicinskih nauka, deset magistara medicinskih nauka, dva primarijusa.

U nastavna zvawa na Medicinskom fakultetu i zabrano je: dva redovani profesori, dva vanredna profesori, jedan docent i jedan saradnik u nastavi.

Rezultati

Klinika za kardiologiju

Na Klinici za kardiologiju u toku jedne godine ambulantno se pregleda 35000 pacijenata.

Godine se hospitalizuje u proseku oko 4500 bolesnika, od tog broja je 2700 urgentnih prijema. Približno 2000 najtežih bolesnika se leči u Koronarnoj klinici, od kojih je oko 1000 bolesnika primljeno sa dijagnozom akutnog infarkta miokarda.

Uvođenjem savremenih metoda lečenja i novih organizacionih mera, **smawena je prosečan dužina lečenja bolesnika**, koja sada iznosi 7,5 dana, dok je 2005. godine bila dešet dana.

Pored klasičnih pejsmejkera za lečenje bradikardnih poremećaja ritma, ugrađujemo implantabilne kardioverter defibrilacije (ICD) za lečenje malignih aritmija i prevenciju iznenadne smrti, kao i multisajt pejsmejkere (CRT) za lečenje srčane slabosti resynchronizacijom terapijom. Takođe, ugrađujemo i kombinovanu verziju CRT i ICD.

Već tri godine rutinski se sprovodi metoda resuscitativne hi potermećje koja primenjena nakon srčanog zastoja doprinosi poboljšanju neurološkog ishoda i smrtonosnosti kod komatoznih pacijenata.

U iznajmljivanju kardiologiji već kod 60 odsto bolesnika koristi se savremeni transra-

dijalni pristup kao način izvođenja invazivnih procedura, čime obezbeđujemo sigurnost intervencije, povećavamo komfor bolničnika i smawujemo troškove.

Klinika za kardiovaskularnu hi rurgiju

Tim od dvanaest kardiologa Klinike za kardiovaskularnu hi rurgiju tokom jedne godine u proseku operiše oko 1200 najtežih kardiovaskularnih bolesnika, koji nisu mogli biti zbrinuti lečenjem medicamentima i invazivnom hemodijalnim namiskom procedurom. Drugim rečima, svakoga meseca operiše do 100 pacijenata.

Impozantan broj od 22500 operisanih bolesnika, čirok u jeku operativnih zahvata i stepen uspešnosti, najsljekoviti je govore o stepenu sposobnosti stručnog kadra i stalnom pravilnom najsavremenijim hirurškim metodama i tehnikama.

Struktura kardiologa hirurških intervencija u odnosu na raniji period mewa se, pa je sve veći broj složenih i težih operativnih zahvata, s obzirom na nagli razvoj interventne kardiologije, koja je dobri delom preuzela rečavawe koronarne bolesti, zahvaćajući napretku takozvanih koronarnih stentova.

Da li je se bolesnik sa koronarnim oboljenjem lečiti lekovima, stentovima ili operativnim putem, svakodnevno konzilijski odlučuju kardiologi i kardiolog rurzi. Čičak je pronašao najbolje moguće rečewe za konkretne bolesnike.

Na Klinici za kardiovaskularnu hi rurgiju primenjuju se savremene tehnologije procedure hi rurgije na kucajušem srcu, zamena srčanih zališaka bioprotezama i najnovijom generacijom „stentless“ proteza. Razvili smo karotidnu hi rurgiju, rutinski primenjujemo simultane i kombinovane kardiovaskularne operacije i uvodimo hi rurgiju poremećaja srčanog ritma. Uspešno radimo i totalnu arterijsku revaskularizaciju koronarnih krvnih sudova u lečenju okluzivne koronarne bolesti srca.

Pove}an je broj reoperacija u ukupnom broju operacija, tako da se reopertivni zahvati redovno izvode i po drugi, tre}i pa ~etvrti put. U posledwe dve godine zna~ajan je porast hitnih operacija usled raznih ti pova di sekcije grudne aorte.

Va` an doprinos napretku u tretmanu bolesnika nakon operacija na otvorenom srcu dala je i savremena intenzivna jedinica I nsticata za kardi ovaskul arne bolesti Vojvodine, sa modernom opremom za podr{ ku i prave svih vitalnih parmetara bolesnika.

Smawewe list e ~ekawa

Ve}ina bolesnika koji su du`e vreme ~ekali i na neku od kardi ohi rur{ kih ili hemodijamskih intervencija su medici nski zbrinuti, iako se svakodnevno novi bolesni ci dodaju na listu.

Na listi ~ekawa za kateterizaciju, u martu 2006. godine bilo je 1050 bolesnika, u septembru iste godine 900, dok je u oktobru 2007. godine taj broj 440.

Broj bolesnika na listi ~ekawa za ugradnu stenta u martu 2006. godine bio je 131, a u septembru iste godine 104, dok je ove godine taj broj 98. Za tih dvadeset meseci kod 1900 bolesnika je ura|ena implantacija stentova. Kod najve}eg broja bolesnika stent se ugra|uje u istom aktu nakon koronarografije, bez stavqawa na listu ~ekawa.

Bolesnika koji su ~ekali na bypass operaciju u martu 2006. godine bilo je 458, a danas 165. Posledwi bolesnik na listi ~ekawa bi}e operisan u narednih pet meseci.

Lista ~ekawa bolesnika na operaciju valvule je prepolovljena u periodu od marta 2006. do oktobra 2007. godine i trenutno na ovu intervenciju ~eka 140 bolesnika.

Nauka i nastava

U nastavi na Medicinskom fakultetu u Novom Sadu u~estvuje 32 lekara I nsticata za kardi ovaskul arne bolesti Vojvodine, deset redovnih profesora, sedam vanrednih profesora, dva docenta i trinaest asistenata.

Akademsko zvane doktora nauka ima 21 lekar I nsticata, magistara je 25 i dva su primarijusa. Ukupan broj subspecijalista je 41, a specijalista 40.

Sa svojim stru~nim i nau~nim radovima na{ i lekari u~estvovali su na mnogim domaćim i me|unarodnim skupovima, gde su prezentovali vi{e od 3000 radova. Organizovali smo vi{e simpozijuma i kongresa kardi ovaskul arne medicine.

Lekari I nsticata za kardi ovaskul arne bolesti Vojvodine su u~esni ci mnogih nau~no-istra`iva~kih projekata, tvorci nau~nih publikacija, dobitnici mnogih nagrada, pohvala i ~lanovi su velikog broja stru~nih i nau~nih udru`ewa.

I nstitut je edukativna i nastavna baza iz oblasti interne medicine i posebno kardiologije na Medicinskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu. Na I nstitutu se sprovodi dodi plomska nastava na predmetu interna medicina za studente tre}e, ~etvrte i pete godine medicine i stomatologije.

Predavawa i ve`be iz interne medicine i kardiologije dr`e se studentima medicine i stomatologije. Od kako se na Medicinskom fakultetu otvorila nastava na engleskom jeziku i na{ i nastavnici su se ukquili u nastavni proces s obzirom na to da ve}ina odli~no govori engleski jezik, te u~estvujemo u teoretskoj i prakti~noj nastavi studentima medicine i stomatologije na engleskom jeziku ve} skoro dvadeset godina.

Nastava u okviru specijalizacije interne medicine i urgentne medicine, kao i subspecializacije iz kardiologije, dr`i se specijalizantima iz interne, urgentne medicine i subspecializantima iz kardiologije. Tako|e u~estvujemo u poslediplomskoj nastavi u okviru interne medicine – kardiologije, a na{ i nastavnici su u poslednih tri deset godina bili ~lanovi komisija za ocenu i odbranu vi{e od sto magistrskih radova i doktorskih teza.

Svi radovi koji su publikovani ili prezentovani na stru~nim i nau~nim skupovima proizlaze iz klinika-kog i kliniki-koepidemiolo{ kog rada na I nstitutu, a brojni rado-

vi su povezani sa nau~no-istra`iva~kim projektima.

Ove godine na stru~nim seminari ma i kongresima usavr{aval o se i edukovalo 228 sestara/tehni~ara, dok je 40 zavr{ilo kurs za rad na ra~unari ma.

U poslednjih godinu dana organi zovali smo ~etiri kontinuirane medicinske edukacije sa slede}im temama:

- „Atrialna fibrilacija“ (moderator prof. dr Morten Rozenkvist, Karolina institut, [tokholm])
- „Hirurgija aorte“ (moderator prof. dr Eduard Kifer, Hospital Pitie Salperriere, Pariz)
- „Hipertenzija“ (edukativni seminar namewen specijalistima interne medicine i lekarima kojima je u`a specijalnost kardiologija)
- „Vijabilnost miokarda“ (procena funkcionalnog stava sr~anog mi{ia nakon infarkta i dugotrajne angine pektoris).

Savremena oprema

Na{a vizija je uvo|ewe najnovijih svetskih metoda u le~ewu bolesnika, pa }e se u budu}nosti Institut razvijati u tri osnovna pravca: prvi je daqe tehni~ko opremawe i tehnolo{ki razvoj, drugi je edukacija kadrova i tre}i pro{irewe kapaciteta.

Realizacija projekta „Kamenica 2“ obezbedi }e re{avawe potrebe za prostorom. Na oko dva i pol miliona stanovnika Vojvodine i tempo rasta kardiovaskularnih problema, na{oj ustanovi sada treba vi{e prostora.

Opremili smo i drugu kateterizaciju salu, i sada obe prakti~no rade ceo dan. Za~iveli smo rad Odeqewa za elektrofiziologiju i otpo~eli sa le~ewem radi ofrekventnom ablacijom kojom re{avamo supraventrikularne i ventrikularne poreme}aje ritma.

Jubileji

Povodom 25. godi{wice Klini~kog centra Srbije i 20 godina Urgentnog centra Klini~kog centra Srbije Klini~ki centar Srbije u Beogradu

- kako smo se stvarali - *

*D. Gregori}, Q. Raki}, Z. Terzi}, M. Jovanovi}, B. Krejovi},
J. Mi{i}, V. Petroni}, M. Sretenovi}*

Beograd je tek 1920. godine dobio Medicinski fakultet, gotovo poslednje u evropskim metropolama. Prve studente primio je u skoro~enim prostorijama, tako da im nisu mogli biti pru`eni neophodni uslovi za rad, osim izuzetnog entuziazma prvih profesora i spremnosti studenata da ono malo u~ila sakupqenih sa svih strana i skoriste { to boqe.

O potrebi osnivawa medicinskog fakulteta raspravqalo se i razgovaralo skoro pedeset godina. Pol uprosve}ena, ekonomski

i kulturno zaostala Srbija, tek oslobo|ena vekovnog robovawa u kome je gotovo svi m uga{ ena wena bogata sredovovekovna kultura, nije shvatala da joj jedan lekar { kolovan u wenoj sredini vi{ e vredi od trojice be~kih, berlinskih ili pariskih |aka.

Prvi zdravstveni radnici – naj-e{ }e sti pendi sti – { kolovali su se u inostranstvu, ali se malo wi h, posle zavr{ enih studija, vra}alo u sel a, gde su bili najpotrebni. Zaraze i epidenje u ruralnim sredinam

Slika 1. Profesor dr Vojislav Subotić, profesor dr Milan Jovanović Batut, profesor dr Niko Mićanić.

* Prema: „Univerzitetski klini~ki centar u Beogradu“, D. Gregori}, Q. Raki}, Z. Terzi}, M. Jovanovi}; B. Krejovi}, J. Mi{i}, V. Petroni}, M. Sretenovi}, 1989, Beograd.

ma bile su ~este, pa su pokatkad i mawe temperature i male i smrtni ishod.

Od tih evropskih u~enika poteckla je i prva ideja o potrebi osnivawa na{ eg medicinskog f akulteta. Prvi inicijatori bili su lekari okupqeni u Srpskom lekarskom dru{ tvu, osnovanom 1872. godine. Pridru` illi su im se i drugi, mada malobrojni, obrazovani qudi, me|u kojima se isticao poznavati prirodwak dr Josif Pan-i}, tada nastavnik u Velikoj { kolici.

Najstrasniji pobornik osnivawa medicinskog f akulteta u Beogradu bio je dr Milan Jovanovi} Batut, kasnije jedan od wegovi h osniva~a. Jo{ krajem prof log veka on je uporno, gde god je to mogao, dokazi vao da je medicinski f akul tet neophodna potreba svake zemqe, svakog naroda, pa, razume se, i Srbije. Kao ~lan komisije zadu`ene da pripremi zakonski predlog u svrhu podizawa Velike { kole na stepen Uni verzi teta, uspeo je da 1898. godine unese i dve odredbe kojima je sa mrtve ta~ke pokrenuo osnivave Medicinskog f akul teta u Beogradu. Prva odredba je nalagala da se u sastavu Beogradskog uni verzi teta osnuje i Medicinski f akul tet, a druga da se za wegovo organizovawe svake godine iz dr`avnog buxeta izdava ja 200 hiljada dinara.

Svoj predlog neumorni dr Batut potkrepio je i slede}e, 1899. godine, objavquju}i posebnu kwi`icu - „Medicinski f akul tet srpskog uni verzi teta“. Bio je to uverqiv odgovor otporu nekih tada{ vih lekara da i Srbija dobije svoj centar za obrazovawe zdravstvenih radnika.

Prilike u Srbiji, posebno u Beogradu, bile su zrele za osnivave ovog f akul teta, a potrebe tolike da je svaki dan ~ekawa bi o nenaoknadi v. Tromejionska Srbija grila se jo{ uvek u bezna|u vekovnog robovawa, osiroma}ena i ekonomski i kulturno. Jedva 300 lekara, { to stranaca, { to doma}ih, ali { kolovani h u inostranstvu, leilo je stanovni { two od raznih bolesti.

Zdravstveni radnici { kolovani na vlasti tom uni verzi tetu Srbiji su bili utoliko potrebniji, jer ono malo lekara { kolovo-

vani h u inostranstvu nije bilo spremno da se uhvati u ko{ tac sa primativizmom i epidemijama koje su wome harale. Pobornici ideje o osnivawu Medicinskog f akul teta u Beogradu na vreme su shvatili koliko { te-te Srbiji mo`e da nanese takav stav wenih zdravstvenih radnika. Zato su ga naj-e{ }e i potezali kao argument da bi uticali na vlast, u po~etku nimalo raspolo`enu za osnivave f akuteta.

Napori dr Batuta i wegovi h istomi{ qeni ka nisu, me|utim, brzo urodili plodom. Godine 1905. donet je zakon po kome se dotada{ wa Velika { kola podi`e na stepen Uni verzi teta. Ova visoko{ kolska ustanova trebal o je da ima pet f akul teta, me|u kojima i medicinski, ali on nije osnovan ni te ni narednih godina. Sredinom 1905. godine ministar prosvete je, na osnovu novog zakona, odredio posebnu komisiju u ~ijem su sastavu bili rektor i nekoliko profesora Uni verzi teta, oba rukovodioca tada{ weg sani teta, upravnik i svi { ef ovi odcjewa Dr`avne bolnice, sa zadatkom da „podnese i zve{ taj o najpre~im poslovi ma i potreba ma oko osnivava tog f akul teta“. Komisija je sagledala prve potrebe, i zabrala mesto za f akul tetske zgrade, ali uprkos svemu f akul tet nije bio osnovan.

Jakim i dokumentovanim argumentima dr Batut je uspeo sve prisutne da ubedi da je osnivave Medicinskog f akul teta preka potreba, koja se vi{ e ne sme odlagati. Ukazivao je da postoje svi uslovi ne samo za osnivave ve} i za dobar i uspe{ an rad ovog f akul teta. Usvojena je rezolucija koja je obavezala Srpsko lekarsko dru{tvo da nadle`nim dr`avnim organima podnese dobro motivisanu predstavku kojom se tra`ilo da se zakonske odredbe o osnivawu ovog f akul teta { to pre sprovedu u delo.

Prof la je godina i po od te rezolucije, a nadle`ni dr`avni organi jo{ nisu ni bili po~eli ozbiljnije da razmi{ qaju o osnivawu f akul teta. Tek kada je krajem 1912. godine Narodnoj sku{ { tini podnet predlog da se iz Santietskog fonda izdvoji milion i po dinara „za oda{ i qawe na stranu ~etr-

deset pi tomaca za medi ci nu i osamnaest pi tomaca lekara za specijal i sawe u lekarskoj struci“, neki razlo`niji poslanici su upitali za{ to se svake godine i znova tro{ kovi tol i ki novac za { kol ovawe u ino stranstu, kada bi ova suma gotovo bila do voqna za izdr`avawe medi ci nskog f akul teta. Dr Milan Jovanovi} Batut i dr Vojislav Subot} uradili su nacrt organizacije budu}eg f akul teta, a uz pomo} tada{ weg ministra prosvete Stojana Proti}, odre|ena je posebna lekarska komisija od tri ~lana (dr Jovanovi} Batut, dr Subot} i dr Eduard Mihel), koja je za { est nedeca obi{ la sedamnaest najpoznatijih evropskih uni verzi tetskih centara kako bi analizom wi hove organizacije na{ la najboqa re{ ewa za beogradski Medi ci nski f akul tet. Sve te obimne pripreme prekinuo je Prvi svetski rat (1914-1918. g.).

U prvoj posleratnoj godini, zalagawem ministra prosvete Qubomira Davidovi}, po~ele su intenzi vne pripreme kako bi se u { to kra}em vremenu osnovao Medi ci nski f akul tet. Prvo je stvorena zakonska osnova po kojoj bi se f akul tet ukqu~io u sastav Beogradskog univerziteta. Potom je formiran Osni va~ki odbor Univerziteta za Medi ci nski f akul tet. Wegovi ~lanovi bili su dr Batut, tada nastavnik sudske medicine na Pravnom f akul tetu, prof. @ivojin \or|evi} i prof. Nikola Vul}. Ubrzo su izabrana i tri prva redovna profesora Medi ci nskog f akul teta: dr Vojislav Subot}, dr Milan Jovanovi} Batut i, ne{ to kasnije, dr Drago Perovi}, profesor anatomije iz Zagreba, koga je ubrzo zamenio dr \or|e Joanovi}, profesor Medi ci nskog f akul teta u Be~u.

Tako je stvoren mati~ni kolegijum od trojice ~lanova, redovnih profesora Medi ci nskog f akul teta u Beogradu. Prva sednica odr`ana 6. februara 1920. godine kona~no je ozna~ila po~etak rada novoosnovanog f akul teta. Za prvog dekana izabran je dr Milan Jovanovi} Batut, a za prodekanu dr Vojislav Subot}.

Prvoj trojici pridru`ili su se ubrzo i drugi profesori. Umesto obolelog prof.

Perovi}a, katedru anatomije preuzeo je dr Niko Mi qani}, hirurg iz Pariza. Za prvo prof esora fiziologije izabran je dr Richard Burijan, profesor fiziologije u Lajpcigu, a za prvog profesora histologije i embriologije dr Aleksandar Kosti}, francuski ~ak i asisten-volenter u Histolo{ kom institutu Medicinskog f akul teta u Strasburu. Nastavu iz drugih grana nauke - hemije, biologije i fiziike preuzeli su tada{ wi nastavnici Filozof skog f akul teta.

Fakultet je osnovan, dugogodi{ wa bitka dobijena, ali ne do kraja. Pre upisa prvih studenata i prvog nastavnog ~asa trebalo je jo{ razre{iti mnoge organizacije, materijalne, sme{tajne, kadrovske i druge te{ko}je koje su nametali prvi koraci novoosnovanog f akul teta.

Najvi{e briga zadavao je nedostatak prostorija za izvo|ewe nastave. Na onda{wem univerzitetu, ionako tesnom za sve ve}i broj studenata, te{ko da se moglo na}i mesta za jo{ jedan f akul tet, naro~ito ne Medi ci nski, sa izuzetno velikim i slo`enim zahtevima i potrebama. U i{~ekivavu kona~nog re{ewa, odlu~eno je da se u prvo vreme i skoriste postoje}e prostorije Univerziteta, Op{te dr`avne i Vojne bolnice. Dobijene su zgrade I nfektivnog paviliona Op{te vojne bolnice (za sme{taj Anatomskog instituta) i Tuberkulognog odcjewa Op{te dr`avne bolnice (za Fiziolof{ki institut). Histolo{kom institutu ustupcene su dve prostorije u zgradji Uprave Op{te dr`avne bolnice. Prva predava~a iz fiziologije odr`ana su u jednoj baraci O~nog odcjewa, dok je Patolo{ki institut dobio prostorije u Prosekturi Op{te vojne bolnice.

Ti me je sve bilo spremno za po~etak rada i prijem studenata u prvu {kolsku 1920/21. godinu.

Prve indekse dobilo je u jesen 1920. godine 286 studenata. Pristupno predavawe, koji mje nastava i prakti~no po~ela, odr`ao je 9. decembra dr Niko Mi qani}, profesor anatomije, u sve~anoj sali Univerziteta,

Kapetan Mi{ i nom zdawu, i maju}i od anatomiških preparata samo kosti quidskih skeleta donete u kof eru iz Pariza.

Ni po~etna predavawa iz ostalih predmeta nisu odr`ana u boqim uslovi ma. Tako je profesor histologije dr Aleksandar Kosti}, svoje pristupno predavawe odr`ao u jednoj baraci O~nog odecqewa Op{ te dr`avne bolnice. A prakti~ne ve`be dr`ao je u jednoj sobi Uprave Vojne bolnice na primativnim kuhi wskim stolovi ma bolni~ke ~ete, uz pomo} preparata doneti h iz Strasbura, kori ste}i mikroskope pozajmogene od Fiziolo{ kog instituta.

Svesrdno nastojawe profesora da i u takvim, neudobnim, improvizovanim u~ioni cama i institutima, sa vrlo oskudnim nastanim sredstvima i pod izuzetno te{kim okolnostima postignu odli~ne uspehe, pratilo je i prvi zanos prvih studenata. Jedan od wih, Ilija \uri~i}, kasnije profesor, rektor Univerziteta i akademik, ostavio je o tome ovo svedo~anstvo: „[to smo uprkos te{kim materijalnim okolnostima i pak stekli solidnu lekarsku spremu, najvi{e imamo da zahvalimo tesnoj i prisnoj vezi studenata i profesora. Na{e veliko odu{evqewe za studije moral o se udru`iti sa dobrom voqom i potrvovanim radom osniva~a Fakulteta. Izme|u wih i nas ni kada nije bilo odstojawa. Nedostatak materijalnih sredstava u nastavi bio je sa wihove strane obilno nadoknaden velikom li~nom energijom, trudom i voqom da nam pomognu... Tom vrlo prisnom odnosu u~iteqa i u~enika, uveren sam, imamo najvi{e da zabl agodarimo {to su sve te{ko}e i pak sa uspehom prebro|ene i savladane...“

U takvim uslovi ma diplome je 1926. godine dobito prvih 46 studenata. Do po~etka Drugog svetskog rata, u toku dvadeset godina rada, sa Medicinskom fakultetom i za{lo je vi{e od 1.600 mladih lekara - pet puta vi{e nego {to je cela Srbija i mal a pre wegovog osnivawa. Time je svoje opravdawe kona~no i potpuno dobita dugogodi{ wa bitka dr Batuta i Srpskog lekarskog dru{tva za wegovo formirawe.

Broj nastavnika koje je od{ kolovoao Medicinski fakultet u Beogradu pove}avao se i z godine u godinu. Tako je Fakultet u {esnaestoj godini postojawa i mao 52 nastavnika, 64 asistenta i 1.600 studenata, a u dvadeset prvoj ({ kolska 1940/41) 61 nastavnika, 88 asistenata i 2.025 studenata. U takvom kadrovskom sastavu zatekao ga je i Drugi svetski rat.

Podse}aju{i se na razvoj Medicinskog fakulteta i vrhunsku medicinu, ne mo`emo a da ne spomenemo nastanak istra`ivava, naro~ito bazi~nih i primewenih instituta.

Posebno veliku ulogu i zna~aj za stvarawe Klini~kog centra i ma razvoj tzv. predklini~kih instituta, kao rasadnika nauke.

Prvi i najstariji bio je Institut za fizioligiju, a potom Institut za histologiju i Institut za hemiju.

I nstitut za fizilogiju „Prof. Richard Burjan“ osnovan je 1921. godine kao Fiziologi{ki zavod Medicinskog fakulteta Beogradskog univerziteta. Jedan od najzaslu~njih za posleratni razvoj Instituta za fizilogiju bio je profesor dr Milutin Ne{kovij.}

Dan osnivawa Institut za histologiju je 29. oktobar 1921. godine, kada je Savet Medicinskog fakulteta naimenovao dr Aleksandra Kosti}a za prvog nastavnika histologije i embriologije.

I nstitut za op{t u patologiju i patologiku anatomiju osnovan je 1922. godine. Prvi upravnik bio je profesor dr \orje Jovanovi{.

I nstitut za hemiju osnovan 1923. godine, poeo je rad u dve prostorije drvene barake, dobijene posle Prvog svetskog rata naime reparacije. Prvi upravnik i osniva~ Institut bio je profesor dr Petar Matavuq.

I nstitut za sudsку medicinu osnovan je juna 1923. godine. Za prvog upravnika je postavljen dr Milovan Milovanovi{, a posle wegovе smrti profesor dr Julijana Bogi}evi{.

I nstitut za farmakologiju osnovan je 1924. godine. Za prvog nastavnika i upravnika postavljen je profesor dr Arnold Holste, vanredni profesor Univerziteta u Jeni.

I nst i t ut za mikrobiologiju osnovan je 1926. godine pod nazivom – Bakteriolo{ki institut. Odlukom Medicinskog fakulteta, 1939. godine, promenio je ime u Institut za mikrobiologiju. Od osnivanja, pa sve do 1945. godine, Institutom je rukovodio profesor dr Tihomir Simić.

I nst i t ut za fiziku osnovan je 1927. godine. Prvi upravnik je profesor dr Dragocub Jovanović. Godine 1932. spojena je nastava fizike za studente medicine sa radiologijom, i mewa naziv u Zavod za radiologiju i fiziku.

I nst i t ut za biologiju osnovan je 1946. godine. Na ~elu Instituta je upravnik dr Marko Anaf.

I nst i t ut za patologiju postoji od 1947. godine. Vodi ga profesor dr Ksenofon Čahović.

Potreba za nastavom iz epidemiologije podsticaje osnivanje *I nst i t ut za epidemiologiju* koji unapređuje ovu vodeću disciplinu preventivne medicine. Institut je osnovan 1946. godine. Prvi upravnik je bio dr Nikolina Černozubov.

Nastava iz higijene po~ela je 1924. godine. Medicinski fakultet ni tada, ni kasnije, sve do 1945. godine, nije imao higijenski institut. Tek 1945. godine pozvan je profesor dr Milan Prica, sa Medicinskog fakulteta u Zagrebu, da preuzme nastavu higijene. Tada se Institut aktivirao.

I nst i t ut za biokemijsku postoji od januara 1959. godine. Prvi upravnik je profesor dr Milutin Nešković.

Katedra za fizikalnu terapiju Medicinskog fakulteta ustanovljena je 1923. godine.

Sada{ wi *I nst i t ut za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju* osnovan je 1957. godine. Za prvog upravnika postavljen je docent dr Aleksandar Rotović.

Laboratorijska primena radioaktivnih izotopa u medicini osnovana je 1958. godine. Prvi upravnik bio je dr Petar Milutinović, a kada se 1966. godine Laboratorija uselila u novu zgradu, zamениo ga je profesor dr Qubodrag Mihailović.

Onkologički institut u Beogradu osnovan je 1948. godine. Institut je imao eksperimentalnu laboratoriju za izu~avawe tumorâ i histopatologiju. Septembar 1950. godine osniva se i poliklinika radioterapije, a 1958. godine interno odecjewe za primenu radioaktivnih izotopa.

Odlukom Saveta Medicinskog fakulteta, 20. juna 1956. godine, *Onkologički institut* postaje samostalna ustanova. Prvi upravnik iwegov osniva~ je profesor dr Ksenofon Čahović.

I nst i t ut za medicinsku rada i radiofiziku za{ tit u SR Srbije „Dr Dragomir Karajović“ osnovan je 1953. godine, a 1966. godine dobija dana{ wi naziv. Prvi upravnik postao je profesor dr Dragomir Karajović.

Radiologika slu~ba u Beogradu prakti~no je po~ela aktivnost osnivavcem *Rendgenolog{kiog odecjewa pri Op{t oj dr avnoj bolnici* 1923. godine. Prvi {ef i osniva~ bio je docent dr Sava Janković. Odecjewe je imalo dva odseka – dijagnosti~ki i terapijski.

Sada{ wi naziv Institut je dobio po{ to su spojena dva zavoda – Zavod za radijum terapiju i Zavod za rendgenologiju. Integracija je obavljena 1947. godine, kada su oba Zavoda presegnuta u jednu zgradu. Za upravnika Instituta postavljen je docent dr Stojan Dedić.

I nst i t ut za tuberkulozu SR Srbije osnovan je februara 1952. godine Odlukom Izvr{nog ve}a SR Srbije, uz saglasnost Medicinskog fakulteta. Novom Institutu pripojena je i dotada{ wa *Fiziologika klinika* osnovana 1946. godine. Tokom 1969. godine Institut se integrise sa Specijalnom bolnicom za tuberkulozne bolesti „Dr Dimitrije Pitović“ sa Banovog Brda. Tako je ova ustanova dobila jo{ ve}e mogu}nosti za razvoj.

Jo{ u vreme osnivanja Fakulteta, wegov mati~ar i prvi dekan, profesor dr Vojislav Subotić, inicira osnivanje klinika, od kojih su neke svojim izuzetnim stru~nim radom postale cewene ne samo u Srbiji i Jugoslaviji ve} i u svetu.

Tako se 1921. godine formira *Prva hirur{ka klinika*, a potom i druge. Do osnivanja Kliničkog centra u domenu hirur{kih klinika postojale su Prva, Druga, Neurohirur{ka, Ortopedska, Urolo{ka, a od internističkih Interna „A“ i „B“.

Prva hirur{ka klinika osnovana je 1921. godine, neposredno po otvaranju Medicinskog fakulteta u Beogradu. Osnivač i prvi upravnik bio je profesor dr Vojislav Subotić.

Druga hirur{ka klinika osnovana je 1946. godine. Raniji nazi v klinike bio je IV hirur{ka klinika za ratnu hirurgiju. Od osnivanja Drugom hirur{kom klinikom rukovodi profesor dr Vojislav Stojanovi{.

Prvi hirur{ki odsek na De-jem odecqewu Op{te dr`avne bolnice po-eo je da radi 1921. godine, pod rukovodstvom dr Dimitrija Jovića.

Nagli uspon de-je hirurgije, kao discipline, po-eo je 1947. godine, kada odecqewe pre-rasta u *Kliniku za de-ju hirurgiju* i seli se u zgradu Pedijatrijske klinike. Te godine de-ja hirurgija bila je priznata i kao obavezni predmet na Medicinskom fakultetu.

Klinika za ortopedsku hirurgiju i traumatologiju je osnovana 1947. godine i tada je nosila nazi v *Ortopedska klinika*. Deset godina kasnije dobija sadači nazi v. Prvi upravnik bio je profesor dr Milo{ Simovi{.

Ustanova pod sadači nazi vom *Neurohirur{ka klinika* osnovana je 1951. godine. Prvi upravnik bio je profesor dr Slobodan Kosti{.

Kao zasebna disciplina, neurohirurgija se kod nas uvodi tridesetih godina ovog stoljeća. Samo nekoliko godina po osnivanju, na Hirur{koj klinici se tretira hirurgija centralnog nervnog sistema. Godine 1939. na Klinici je otvoreno i zasebno *Neurohirur{ko* odecqewe.

Ginekolo{ko-aku{erska klinika osnovana je 30. juna 1921. godine. Prvi upravnik bio je profesor dr Milo{ Bogdanovi{.

Urolo{ka klinika osnovana je 1931. godine. Na ~elu ustanove nalazio se osniva-

srpske urologije profesor dr Leon Kojen. Do 1941. godine wegovi{m zalagawem urologija dostiće zavidno mesto.

Do 1951. godine urologija nije imala svoju kliniku, već se nalazila pri Drugoj hirur{koj klinici. Tek 1951. godine odlučeno je da se reorganizuju hirur{ke klinike. Tako je formirana i Urolo{ka klinika. Za upravnika je postavljen tadači wi docent dr Sava Petkovi{, danas redovni ~lan SANU.

Interna klinika „A“ osnovana je 20. juna 1956. godine sa spajanjem I i II interne klinike. Upravnik je bio profesor dr Branislav Stanojevi{.

Odlukom Saveta Medicinskog fakulteta u Beogradu je 7. novembra 1955. godine osnovana *Interna klinika „B“*. Prvi upravnik Klinike bio je akademik profesor dr Radije Berovi{. Klinika je formirana od dveju internih klinika osnovanih još 1922. godine.

Pedijatriska klinika po-ela je radjanuara 1925. godine. Wen prvi upravnik bio je profesor dr Franc Groer, jedan od i staknutih saradnika be-ke pedijatrijske kollegije.

Klinika za infektivne bolesti osnovana je krajem juna 1926. godine, pod nazi vom *Infektivna klinika*. Osnivačem klinike smatra se profesor dr Kosta Todorovi{.

Neuropsihijatriska klinika je osnovana 10. oktobra 1923. godine pod imenom *Klinika za invane i du{evne bolesti*. Prvi upravnik postao je profesor dr Laza Stanojevi{.

Otorinolaringolo{ka klinika izrasla je iz *Otorinolaringolo{ko odecqewa Op{te dr`avne bolnice* 1924. godine. Za prvog upravnika bio je postavljen profesor dr Qubića Vulovi{.

Godine 1947. spojeni su Klinika i Otorinolaringolo{ko odecqewe u Vičegradskoj ulici. Potom je Klinika smećena u novu zgradu i pre{irena je na 100 bolesničkih postupa.

Ona klinika u ulici Xorxa Vačingtona u Beogradu osnovana je 1921. godine. Nekoliko godina posle Drugog svetskog rata Klinika je radila pod imenom Univerzitet-

ska o~na klinika. Prvi upravnik Klinike, sve do 1955. godine, sa prekidom za vreme rata, bio je profesor dr \orje Ne{ i}.

O~na klinika je 1947. godine spojena sa O~nim odecgewem Op{ te dr` avne bolnice u Vi{ egradskoj ulici.

Dermatovenerolo{ ka klinika je osnovana 5. maja 1922. godine, kada je i dr \uri ca \or{evi} izabran za docenta dermatovenerologije. Tada se zvala Klinika za ko`ne i venere~ne bolesti.

Ortopedska bolnica na Bawici koja je jo{ i nastavna baza, svoj rad je zapo~ela 1961. godine, kada je za prvog upravnika postavljen profesor dr Branko Radulovi{.

Zavod za rehabilitaciju i transformaciju I nstituta za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju Srbije osnovan je 1969. godine transformacijom I nstituta za balneologiju i klimatologiju ~iji je upravnik bio profesor dr Milutin Ne{ kovi}.

U bolnici „Dr Dragi{ a Mi{ ovi}“, osnovanoj 1952. godine, razvijaju se nakon tri godine dve nastavne baze, za internu medicinu kojom rukovodi profesor dr Frano Buli}, i hirurgiju pod rukovodstvom dr I ve Popovi{a \anija, kasnije docenta i profesora Medicinskog fakulteta.

U *Gradskoj bolnici* (sada KBC „Zvezdara“) razvija se nastavna baza Medicinskog a

kasnije i Stomatolo{ kog fakulteta. I nternim odecgewem rukovodi profesor dr Mihajlo Andrejevi}, a hirur{kim profesor dr Mitar Mitrovi}. Nekoliko godina kasnije i Odecewe za o~ne bolesti postaje nastavna baza sa upravnim profesorom dr Ivanom Stankovi{em.

I KBC Zemun formira prvu nastavnu bazu na I nternom odecgewu, a 1976. i na Odecewe za uho, nos i grlo.

Univerzitetski klinicki centar je najve{a klinika nastavna baza za redovne i postdiplomske studije Medicinskog fakulteta u Beogradu, a isto tako i nastavna baza za redovne i postdiplomske studije Farmaceutskog i Defektolog{ kog fakulteta i za postdiplomske studije Stomatolo{ kog fakulteta i Centra za multidiplinarnе studije Beogradskog univerziteta.

Univerzitetski klinicki centar je referentni centar Svetske zdravstvene organizacije za nekoliko medicinskih oblasti. U okviru institucija Univerzetskog klinickog centra ponikli su i staknuti lekari i nau~nici koji su dobili zna~ajna dru{tvena, domaća i me|unarodna priznawa.

Lekari Centra pru`ali su a i danas pru`aju zna~ajnu pomo{ u radu i osnivanju vrhunskih ustanova zdravstvene slu`be u zemljama u razvoju.

Aneks I

Dvadeset pet godina Kliničkog centra Srbije*

– ^ etvrt veka „narodne bolnice“ (1982–2007) –

U Kliničkom centru Srbije godi{ we se urdi 50.000 najkomplikovanih operacija i vi{ e od milion pregeda.

**Klinički centar Srbije sutra obele`ava zna~ajan jubilej – 25 godina od osnivanja.** Oduvek je smatran „vrhom prirami de srpskog zdravstva“, mada zaposleni pamte i te{ ka, i boqa vremena: do devedesetih godina ovo je bila presti`na zdravstvena ustanova na vrhunskom nivou, pa su ~ak i lekari iz Evrope i Amerike ovde imali { ta da nau~e, podse}a nas direktor KCS, profesor dr Vojko \uki}. Godi{ we ovde se obavi oko 50.000 najte`ih i najkomplikovanih hi rur{kih intervencija, a od 90.000 do 100.000 gra|ana se le-i bolni~ki.

– Svake godine obavimo vi{ e od milion pregleda. KCS je opravdao svoje postojawe: mi smo danas narodna, dr` avna bolnica, a ne bolnica za privilegovane ili ne~ija partijska zdravstvena ustanova. Klinički centar ne bira pacijente, ni po te`ini slu~ajeva, ni po starosti pacijenta ili bilo kom drugom kriterijumu. Odavde lekari ni koga ne vra}aju, ne { aqu drugima, ve} zbriwamo one koje drugi ne mogu, a nekada, na` alost, i ne}e. Zato mogu sa apsolutnom sigurno{ }u da tvrdim da je KCS i daqe vode}a i najboqa zdravstvena ustanova u Srbiji – ka`e profesor \uki}.

Me|u medicinskim intervencijama koji ma KCS suvereno dominira, direktor KCS izdvaja operacije na srcu i krvnim sudovima, naro~ito zbriwawewe infarkta u akutnoj fazi. Ovde se hi rur{ki re{avaju najslo`eniji slu~ajevi tumora mozga, tumori ki~me, karcinomi plu}a, grla, jedwaka, eluca, debelog creva, a ova ustanova u Srbiji obavi i najve}i broj transplantacija bubrega. U toku su i pripreme za transplantacije jetre,

pankreasa i srca, koje bi u narednoj godini trebal o da se obave i u ovoj ustanovi, ali, kako ovde isti~u, pripremaju se i opremaju temeqno da bi transplantacije protekle uspe{ no i sa { to mawe komplikacija.

– Tvrdim da je KCS vode}a ustanova u dr`avi u oblasti neurologije, naurohirurgije, endokrinologije, onkologije, hematologije, oftalmologije, ali i oblasti malignih tumor u otornolaringologiji i u mnogim drugim oblastima. Od ukupno 7000 zaposlenih – 1400 su lekari, od kojih je 400 u nastavi, { to na{ klinički centar ~ini najve}om medicinskom bazom. Kao i do sada, nastavqamo da u medicini budemo u~iteqi drugima – ka`e na{ sagovorni k.

Profesor \uki} prime}uje da na terciarnom, dakle najzahtevijem i najkomplikovanim nivou pru`awa lekarske pomo}i, u posledwe vreme, postoji `eqa pojednih zdravstvenih ustanova za nepotrebnu afirmaciju i isticawe da uvode neke nove medicinske metore, a doktor \uki} ka`e da se pre}uti da su neke od tih metoda u kompleksu instituta i klinika KCS, u srcu Beograda, ura|ene jo{ pre dvadeset godina.

Od nove godine najvaqeno je da }e zbriwawewe najte`ih slu~ajeva, dakle na terciarnom nivou, Klinički centar Srbije pod istim uslovima i na~inom pla}awa deliti sa Vojnomedicinskom akademijom u Beogradu, na kojoj je u te svrhe ugovoren 500 bolni~kih posteqa. Da li u Kliničkom centru ovo do`ivqavaju kao konkurenciju, pitamo profesora \uki}a?

– Za{ to bi smo otvarawe VMA za civile smatrali konkurencijom? Naprotiv, 500 kreveta za le~ewe bolesnika je dobrodo{lo, ali to }e nas samo delimi~no rastereti ti. @eleli bi smo da VMA bude otvorena za sve

* Iz: „Politika“, 26. decembar 2007; Intervju sa prof. dr Vojkom \ukijem, direktorom Kliničkog centra Srbije, Beograd.

kategorije bolesnika i da ve} sledge}eg vi-kenda na VMA, na primer, u|e 700 pacijenata, da se od tog broja primi vi{ e od 100, a operi{ e 50. Tako izgledaju na{ i vikendi, pa se nadamo da }e i na VMA raditi ubudu}e kao i mi, najte`e i najkomplikovanije slu-~ajeve, tako }emo podeliti i dobro i lo{ e - odgovara dr \uki}.

Na nekim institutima i centrima u okviru Klini~kog centra, uprkos poboq{ awu op{ tih uslova, jo{ ima nesre|eni h, vi{ epoteqnih soba i toaleta i kupatila, koji nisu reprezentativni, ali nas generalni direktor uverava da su u posledwe vreme op{ ti uslovi, a to ukqu~uje i higijenu i ure|enost toaleta i soba, u ve}ini instituta poboq{ ani.

Najva` nije je da su na ovim decembar-skim niskim temperaturama bolni~ke sobe najzad tople, jer je kona~no ura|en sistem grejawa, u koji je ulo`eno deset miliona evra. Tako|e, mnogo starih prozora je zameweno, krovova i instalacija promeweno, a ovaj posao, prema obe}awu nadle`nih, nastavqa se.

- Jo{ va` nije, po~etkom godine o~ekujemo projektovawe nove zgrade Klini~kog centra, a izgradwa centralnog objekta trebal o bi da po~ne 2009. godine. Zavr{ etak radova o~ekujemo 2011. godine, a to je va` no za KCS, za dr`avu i sve pacijente. U toku 2008. godine, me|utim, nastavqamo renovi ra-

we I nstitura za neuropsihijatriju, ortopediju, neurologiju, endokrinologiju, a planira se nabavka aparata za zra~ewe, ali i nove savremene dijagnostike, kao { to je PET skener - nabraja samo neke planove di rektor KCS.

Pacijenti u Klini~kom centru naj-e{ }e se `ale na liste ~ekawa i zakazi vawe pojedinih dijagnostickih procedura, pregleda i intervencija. Za{ to se, na primer, na pregled skenerom mora ~ekati i dva do tri meseca?

- Prvo, pacijent koji predstavqa hitan slu~aj ne ~eka, ve} odmah odlazi i na snimawu i na operaciju kada je to potrebno. Ukupno imamo pet skenera, ali na svakoj od ovih ma{ i na umesto da se u toku dana uradi po 30 snimawa, uradi se i vi{ e od 70. Mi imamo aposlutnu preoptere}enost ovih ma{ i na, a, s druge strane, imamo podatke da u regionalnim centrima i skor{ }enost skenera nije ve}a od 30 odsto. Postoje liste ~ekawa za operacije na srcu ili u ortopedijski i pored toga { to radimo i u dane vikende po posebnom programu koji plaja Republi~ki zavod za zdravstveno osigurawe, ali tako je svuda u svetu. Na pregled kod vrhunskog stru~waka uvek se ~eka, ali vam tvrdim da su na{ e liste ~ekawa u odnosu na klini~ke centre i sli~ne ustanove mnogo kra}e - navodi dr \uki}.

Olivera Popovi{}

Aneks II

Urgentni centar Klini~kog centra Srbije*

- do 700 pregleda dnevno -

Got ovo da nema st anovni ka Srbije kome neko od ~lanova porodice, ro/aka, prijateqa, kolega nije boravio u Klini~kom centru za dve decenije post ojawa.

Urgentni centar Klini~kog centra Srbije, u kojem se dnevno obavi od 550 do 700 pregleda pacijenata, obel e`ava ovih dana dve decenije postojawa. Za dve decenije rada, zaposleni u ovoj ustanovi ukazali su pomo} oko 3.500.000 quidi, a broj pacijenata koji kucaju na vrata ove ku}e se iz godine u godinu pove}ava. Samo dvadeset odsto wih dovezu kola Hi tne pomo}i, dok osamdeset odsto bolesnika dovodi neko od ~lanova porodice.

Profesor dr Brani slav Stefanovi}, direktor Urgentnog centra Klini~kog centra Srbije, ka`e da je ustanova na ~ijem je ~elu ve} postal a prepoznatqiva u javnosti kao vrhunsk a za sve oblasti urgentnih stava u medicini.

– Otvoreni samo 3. decembra 1987. godine i n i k a d n i s m o z a t v o r i l i v r a t a . Kako je Beograd „prerastao“ sebe, tako je i na{ a ustanova prerasla i deju da bude otvorena samo za Beogra|ane, ve} je postal a referentna za celu Srbiju. Dolaze nam najte`e oboleli iz svih delova zemqe, kao i sa Kosmeta i iz Republike Srpske. Gotovo da nema stanovnika Srbije kome neko od ~lanova porodice, ro/aka, prijateqa, kolega nije boravio u na{oj ustanovi – istakao je dr Stefanovi}.

Prema wegovim re~ima, ovaj centar funkcioni{e u saradwi sa drugim de~urnim bolnicama, ali je ~iwenica da 55 odsto od ukupnog broja zbrinutih pacijenata u svim klinikama zavr{i upravo u Urgentnom centru. Owima je do sada vodilo rautuna 1.200 zaposlenih, odnosno 200 lekara i 650 medicinskih sestara.

– Problem je { to nam se ~esto obra}aju pacijenti koji mogu problem da re{e u urgentnim slu`bama domova zdravqa ili u regionalnim centrima. I pak, nikad nismo vrati li nijednog pacijenta. Svakome otvorimo zdravstveni karton, pregledamo ga i obavimo dijagnosti~ke procedure. Bilo bi dobro kada bi se striktno po{tovao raspored prijema pacijenata u ustanovu koja je najblji`a mestu stanovawa, jer bismo vi{e pa`we mogli da posvetimo „najte`im“ pacijentima. Recimo, oko 700.000 stanovnika prekovarskih naseqa kolima Hi tne pomo}i prolazi klinike „Be`anijska kosa“ i „Zemun“ i dolazi kod nas – rekao je direktor Urgentnog centra.

Lekari ove ustanove zbriwawaju te{ ke povrede gra|ana zadobijene u saobra}ajnim nesre}ama, ili industrijskim postrojewima, kao i te{ko obol eli m pacijentima zbog patolo{kih procesa u organizmu, ali i onima koji tra`e pregled zbog mawih ogrebotina. Dodatni pritisak stvaraju gra|ani koji nemaju svoj dom, narkomani i alkoholi~ari.

– Radi mo u staroj zgradi koja je izgra|ena po~etkom pro{log veka, pa je sasvim jasno da su u wojinstalacije dotrajale, kao i da je na nekim odcjewima neodgovaraju}i smje{taj. Stalo ne{to dogra|ujemo. U dogovoru sa Ministarstvom zdravqa i upravom KCS od 1. januara „ulazi mo“ u projekat preure|ewa operaci onog bloka i jedinice centralne intenzivine nege, a paralelno sa tim uredi}emo sobe u stacionaru. Aparati u Urgentnom centru rade 24 sata, a samim tim je i kra}i wihov vek trajawa. Zbog toga }emo po~eti i obnavqawe opreme, a o~ekujemo da dobijemo jo{ jedan skener. Na postoje}im dnevno obavimo izme|u 40 i 80 pregleda,

* Iz: „Politika“, 02. februar 2007.

{ to je vi{ e od svih svetskih standarda - smatra dr Stefanovi} i podse}a da je ova ku}a nastavna baza Medicinskog fakulteta.

Urgentnom centru nedostaje angi-o-sala, koja je veoma skupa, kao i novi aparati za anesteziju. I pak, to ne spre}ava le-kare da upravo na ovom mestu sprove}de jedinstveno le}ewe pacijenata ~etiri sata posle provizorenog {loga, a primewuje se i specijalna metoda le}ewa pacijenata sa akutnim infarktom srca.

Dve decenije Urgentnog centra KCS (3.12.1987-3.12.2007.)

Urgentni centar Klini-kog centra Srbije obele`io je dve decenije postojawa. Za dve decenije rada zaposleni u ovoj ustanovi ukazali su pomo} 3.500.000 quidi.

U Urgentni centar KCS dolaze najte`i bolesnici iz cele zemqe, kao i sa Kosmeta i iz Republike Srpske, i o wima vodi ra-una 1.200 zaposlenih, od kojih 200 lekara i 650 medicinskih sestara.

Po~etkom slede}e godine po{iwe preure|ewe operacionog bloka i jedinice centralne intenzivne nege, kao i ure|ewe soba u stacionaru. Profesor dr Branislav Stefanovi}, direktor Urgentnog centra KCS, podse}a da ova ustanova, otkad je otvorena 3. decembra 1987. godine, nikad nije zatvorila vrata. Aparati u Urgentnom centru rade neprekidno te im je samim tim kra}i vek trajawa. Stoga se planira i obnavqawe opreme, nabavka skenere, nedostaju i novi aparati za anesteziju.

- Ovde radimo „krav“ posao, ali smo ~inili sve zarad dobrobiti pacijenata. Vlada, Republi~ki zavod za zdravstveno osigurawe i KCS obezbedili su dobre uslove za le}ewe, ni{ ta nam ne nedostaje re} kao je dr Du{an Jovanovi}, zamennik direktora ove ustanove, naglasiv{ i da }e jubi-lej Urgentnog centra biti proslavljen 7. decembra za sve zaposlene u toj ku}i, kao i 14. decembra sve}anom akademijom za ugledne zvani ce.

Danijela Davi{ov-Kesar

Uputstvo autorima

U ~asopisu „Zdravstvena za{ tita“ objavuju se originalni nau~ni radovi, prethodna saop{ tewa, pregledi i stru~ni radovi, iz socijalne medicine, iz istorije medicine i zdravstvene slu`be, zdravstvenog osigurawa, ekonomike u zdravstvu, informatike i menaxmenta.

Uz rukopis ~lanka treba prilo`iti izjavu s potpisima svih autora da ~lanka nije objavqivan. Svi prispli radovi upu}uju se na recenziju. Radovi se ne honori{ u. Rukopisi se ne vra}aju. Rukopis rada u dva primerka i eventualno disketu sa oznakom programa (tekst procesora) slati na adresu: **Ure|iva~ki odbor ~asopisa „Zdravstvena za{ tita“, Komora zdravstvenih ustanova Srbiye, 11000 Beograd, Nu{ i}eva 25.**

Op{ t a pravila

Rukopis ~lanka pisati duplim proredom sa marginama od 2,5 cm, na papiru forma{ta A4 i to samo sa jedne strane. Graf i tnom olovkom na margini teksta ozna~iti mesta za tabele, slike, {eme i grafikone. Literaturni podaci u tekstu ozna~avaju se arapskim brojevima u zagradama, redosledom kojim se pojavitju u tekstu. Po{ to se ~asopis { tampa }irilicom, crvenom olovkom podvu}i re-i koje treba { tampati latini{om.

Na posebnoj stranici (u jednom primerku) navesti naslov ~lanka bez skra}enica, zatim puna imena i prezimena autora i vihove stru~ne titule i nazi ve ustanova i mesta u kojima rade. Imena autora povezati sa nazi vi ma ustanova i indeksiranim arapskim brojkama. Na dnu stranice otkucati ime i prezime autora sa kojim }e se obavqati ko-

respondencija, wegovu adresu, broj telefona i eventualno e-mail adresu.

Tekst ~lanka pisati kratko i jasno na srpskom jeziku. Skra}enice koristiti izuzetno i to samo za veoma duga~ne nazi ve he{mjskih supstancija, ali i za nazi ve koji su poznati kao skra}enice (npr. AI DS, RI A itd.).

Obim rukopisa

Obima rukopisa (ne ra~unaju{i kratak sadr`aj i spisak literature) za pregledni rad mo`e iznositi najvi{e {esnaest strana, za originalan rad deset strana, za stru~ni rad osam strana, prethodno saop{tewe ~etiri strane, a za izve{ taj, prikaz kwige i pismo dve strane.

Kratak sadr`aj

U originalni nau~ni rad, saop{tewe, pregledni i stru~ni rad treba prilo`iti na posebnoj stranici **kratak sadr`aj do 200 re-i na engleskom i srpskom jeziku**. U wemu se navode bitne ~i wenice, odnosno kratak prikaz problema, cijevi i metod rada, glavni rezul tati i osnovni zakqu~ci rada, i 3-4 kqu~ne re-i na srpskom i engleskom.

Uz sve vrste ~lanaka za koje je potreban kratak sadr`aj, otkucati na posebnoj stranici naslov rada, rezime i inicijale imena i prezimena autora, nazi ve ustanova.

Tabele

Svaka tabela se kuca na posebnoj stranici. Tabele se ozna~avaju arapskim brojkama po redosledu navo|ewa u tekstu. Naslov

tabele koji se kuca i znac tabele prikazuje wen sadr`aj. Kori{ }ewe skra}enice u tabeli obavezno objasniti u legendi tabele.

Slike (fotografije)

Pri lo`iti samo kvalitetno ura|ene fotografije i to u originalu. Na pol e|ini svake slike napisati prezime prvog autora, skra}eni naziv ~lanka, redni broj slike, a vrh slike ozna~iti vertikalno usmerenom strelicom. Naslov slike napisati na posebnom listu.

Crt e` i ({ eme, grafikoni)

Primaju se samo pregledno ura|eni crte`i na beloj hartiji.

Spisak literature

Kuca se na posebnoj strani, dvostruki m proredom, a trostruki m izme|u pojedinih referenci, s arapskim brojevima prema redosledu navo|ewa u tekstu. broj referenci u spisku ne treba da prelazi 20, osim za pregledni rad. Stil navo|ewa referenci je po ugledu na „Index Medicus“.

NAPOMENA: Ovo uputstvo je sa~iweno prema Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals, koji je objavio „International committee of medical journal editors“ u N. Eng. J. Med. 1997;336; 309-15.

CIP – Katal ogi zaci ja u publ i kaci ji
Narodna bi bl i oteka Srbije, Beograd

614

ZDRAVSTVENA ZA[TI TA : ^asopis za
soci jal nu medi ci nu, zdravstveno osigurawe,
ekonomi ku i menaxment / gl avni i
odgovorni urednik Predrag Dovijani }. - God.
1, br. 1 (1972)-. -Beograd (Nu{ i }eva 25) :
Komora zdravstvenih
ustanova Srbije, 1972 - (Beograd :
Obel e` ja). - 27 cm.

Dvomese~no.

ISSN 1451-5253 = Zdravstvena za{ ti ta
COBISS.SR-ID 3033858